

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД:343.61(575.3)

ТКБ:67.99(2Т)8

А – 95

АҲМАДЗОДА МУҲАММАДАЛӢ САӢХУҶА

**ТАКТИКАИ САНҶИШИ НИШОНДОД ДАР ҶОӢИ ҲОДИСА ДАР
МАВРИДИ ТАҶТИШИ ҶИНОЯТИ ОДАМКУШӢ
ДИССЕРТАТСИЯ**

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи
ихтисоси 12.00.12 – Криминалистика; фаъолияти судӣ-экспертӣ; фаъолияти
оперативӣ-ҷустуҷӯӣ

РОҲБАРИ ИЛМӢ:

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

НАЗАРОВ А.Қ.

ДУШАНБЕ – 2024

МУНДАРИҶА

Номгӯйи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ.....	3
Муқаддима.....	4-21
Боби 1. Мафҳум ва хусусиятҳои тактикаи санҷиши нишондод дар ҷои ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ.....	20-68
1.1. Инкишоф ва ташакули инстиутуи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали мустақили тафтишӣ.....	21-42
1.2. Мақсад ва вазифаҳои асосии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ.....	42-68
Боби 2. Хусусиятҳои тактикийи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ.....	68-111
2.1. Усулҳои гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба тафтиши ҷинояти одамкушӣ.....	68-91
2.2. Усулҳои равшаншиносии истехсоли санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ.....	91-111
Боби 3. Тарзҳои тактикийи дарҷ ва зикр кардани натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ.....	112-156
3.1. Хусусияти хоси дарҷ кардани ҷараён ва натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ. Протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса.....	112-126
3.2. Истифодаи аксбардорӣ, наворбардорӣ, филмбардорӣ ва сабти овоз дар ҷараёни санҷиши нишондод.....	126-140
3.3. Баҳодиҳии натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ва истифодаи онҳо дар исботкунӣ аз рӯйи парвандаи ҷиноятии одамкушӣ.....	140-155
Хулосаҳо.....	156-160
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот.....	160-162
Рӯйхати адабиёт (Маъхазҳо).....	163-188
Феҳристи интишороти илмӣ доғталаби дараҷаи илмӣ.....	189-190

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

КЧ – Кодекси ҷиноятӢ

КИЧЧ ҶТ – Кодекси иҷрои ҷазои ҷиноятӢи Ҷумҳурии Тоҷикистон

КМЧ ҶТ – Кодекси муурофиавии ҷиноятӢи Ҷумҳурии Тоҷикистон

КНА ҶТ – Кодекси нақлиётӢи автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КХМ ҶТ – Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КМ ҶТ – Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон

КО ҶТ – Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

ВКД – Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

СМИТ – Сармаркази иттилоотӢ-таҳлилӢ

КТ ҶТ – Кодекси тандурустӢи Ҷумҳурии Тоҷикистон

КЧ ФР – Кодекси ҷиноятӢи Федератсияи Руссия

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии СотсиалистӢ

ВМКБ – Вилояти мухтори куҳистони Бадахшон

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Муствақил

ҚХД – Қоидаи ҳаракат дар роҳ

РҚД – Рақами қайди давлатӢ

ҶШС – Ҷумҳурии Шурави СотсиалистӢ

Ғ. – ғайра

с. – сол

с. – саҳифа

қ. – қисм

қ.қ. – қисмҳо

б. – банд

б.б. – бандҳо

м. – модда

м.м. – моддаҳо

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Қинойткорӣ дар замони муосир доимо дар ҳоли зиёдшавӣ буда, дар шаклҳои ҳар чӣ бештар муташаккилии он зоҳир меёбад ва имкон намедихад, ки вазъияти криминогении мураккаби тайи солҳои охир бавучудода ба бештар карда шавад. Сатҳи қинойткорӣ, тағйирёбии тавсифи сифатии он, фаъолшавӣ ва такмилёбии усулҳои муқовимат ба чараёни ошкор ва тафтиши қинойтҳо, ханӯз ҳам дар мамлакат ба чораҳои таъсиррасонии иҷтимоӣ ва ҳуқуқии амалишаванда нисбати он аз тарафи давлат дар маҷмуъ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, фаълоне муқобилият карда истодааст.

Яке аз сабабҳои асосӣ ва умумии вазъи кунунии мубориза бо қинойткорӣ на танҳо сатҳи касбияти тафтишот, ҳамроҳангсозии дурусти фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ оид ба мубориза бо қинойткорӣ ва сифати ҳамкориҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯиро амали мекунанд, балки сатҳи нокифояи таъмини тавсияҳои илмӣ ва тактикӣ барои ҳалли самараноки вазифаҳои гуногуни муосири тафтишотӣ мебошад.

Маълум аст, ки вазифаҳои асосӣ ва афзалиятноки мақомоти тафтишот муайян кардани гуноҳи айбдоршаванда дар қинойт, муайян кардани далелҳо, санҷиши дурустии нишондодҳо мебошанд. Тафтишот бояд муайян кунад, ки нишондоди айбдоршаванда ва ё гумонбар то чӣ андоза дуруст аст. Барои ин пурсиш гузаронида мешавад, мувофиқати нишондодҳо таҳлил карда мешавад, онҳо бо далелҳо муқоиса карда мешаванд ва мувофиқати онҳо ба ҳолатҳои парванда санҷида мешавад. Муайян кардан муҳим аст, ки оё ихтилофот ё нишондоди бардурӯғ вучуд дорад.

Вазифаи муҳимми тафтиши қинойтҳо чамбоварӣ ва санҷиши далелҳо дар доираи пешбурди амалҳои тафтишии пешбиниамудаи қонунгузориҳои мувофиқии қинойтӣ мебошад. Дар робита ба ин, мубрамияти махсусро масъалаи зарурати баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти тафтишот, мукамалсозии асосҳои тактикӣ ва методии тафтишот касб менамояд. Бештар намудани тактикаи амалҳои алоҳидаи тафтишӣ ба рафти

тафтишот, алалхусус, ба дастрас намудани ҳаҷми бештари маълумоти исботнамоӣ (далелҳо) таъсири мусбат расонида метавонад.

Усули наватарини ҷамъоварӣ ва санҷиши далелҳо, ки дар солҳои панҷоҳуми асри XX пайдо шудааст, ҳамчун санҷиши нишондод дар ҷои ҳодиса номгузорӣ шудааст, ки то ҳол дар меъерҳои қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ ва илми криминалистӣ мушаххас ва пурра танзим карда нашудааст.

Бо вуҷуди ин, тарзи зикршудаи ҷамъоварӣ ва санҷиши далелҳо дар таҷрибаи тафтишӣ васеъ паҳн шудааст ва ҳангоми тафтиши ҷиноятҳои одамкушӣ, таҷовуз ба номус, дуздӣ, роҳзанӣ ва дигар ҷиноятҳо ба таври самаранок истифода бурда мешавад.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2016 зикр карда шуда буд, ки «Бо мақсади амалишавии ин арзиши конституционӣ дар даврони истиқлолияти давлатӣ тамоми заминаҳои ҳуқуқии кишвар такмил дода шуда, дар ин самт санадҳои меъерии ҳуқуқии зиёд қабул гардидаанд»¹. «Дар баробари таҳияву қабули қонунҳо риоя ва иҷрои қатъии онҳо низ муҳим мебошад, зеро риоя нагардидани талаботи қонун боиси поймолшавии ҳуқуқи инсон, манфиатҳои давлату ҷомеа, ташкилоту муассисаҳо, қонуният у долат, афзоиши ҷинояткорӣ ва бенизомӣ мегардад!»². Бинобар ин, масъалаҳо оид ба табиати ҳуқуқӣ, мустақилият ва дар қонунгузорӣ мустаҳкамнамоии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, махсусан, дар раванди тафтиши ҷинояти одамкушӣ дар замони ҳозира низ мубрам мебошад.

Дар шароитҳои муосири тафтишот, тавре таҷрибаи тафтишӣ шаҳодат медиҳад, тактикаи санҷиши нишондоди гумонбаршуда ва айбдоршаванда вобаста ба ҷинояти одамкушӣ табиати возеҳи вазъиятӣ дорад, ки бо

¹ Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/13739> (санаи муроҷиат: 25.05.2023).

² Ҳамон ҷо.

назардошти маҷмуи мураккаби омилҳои мухталиф (иттилоотӣ, муурофиавӣ, ташкилӣ, равонӣ ва ғ.) муайян карда мешавад. Ба сифати омили махсусе, ки ба вазъияти санчиши нишондоди онҳо таъсири манфӣ мерасонад, муқовимати гумонбаршудагон ва айбдоршавандагон ё дигар шахсони бо онҳо алоқаманд ба рафти муътадили тафтишот мебошад. Бинобар ин, санчиши нишондоди гумонбаршуда ва айбдоршаванда вобаста ба ҷинояти одамкушӣ дар вазъияти муқовимат ба он ва тафтишот дар маҷмуъ, аз лиҳози равонӣ бениҳоят мушкил мебошад ва мувофиқан на танҳо истифодаи тавсияҳои тактикий мавҷуда, балки инчунин, маҷмуи воситаҳо ва тарзҳои нави тактикӣ, инчунин, воситаҳои криминалистии муосири дигарро талаб менамояд, ки барои аз тарафи муфаттиш ошкор намудани худсарбонӣ, алибаи қалбакӣ дурусткардаи ҷинояткорон ва дигар нишондоди бардурӯғ дар хусуси ҳолати кирдорҳои одамкушӣ ва шахсоне, ки онҳоро содир кардаанд, зарур мебошанд.

Аммо бояд қайд кард, ки дар вазъияти кунунӣ амалияи тафтишот тибқи рӯйхати тавсияҳо оид ба тактика, ки ба талаботи замони муосир оид ба гузаронидани санчиш аз рӯи нишондодҳои гумонбарон, инчунин шахсони дигар, аз ҷумла дар шароити мубориза бо ҷиноятҳои одамкушӣ ва такмили методологияи тафтишот оид ба ин ҷиноятҳо ҷавобгӯ мебошанд, дуруст таъмин карда нашудааст. Аз ин сабаб, санчиши нишондоди гумонбаршуда дар сурати содир шудани ҷиноятҳои вазнин, то имрӯз дар қонунгузорию муурофиавии ҷиноятӣ, адабиети ҳуқуқӣ ва амалҳои тафтишотӣ пурра муқаррар карда нашудааст.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Омӯзиши масъалаҳои санчиши нишондод дар ҷои ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷиноятҳои одамкушӣ дар замонҳои гуногун аз ҷониби олимони соҳаи криминалистика амалӣ карда мешуд. Аз ҷумла, бояд саҳми олимони зеринро дар таҳқиқи як қатор ҷанбаҳои ин масъала қайд кард: Р.С. Белкин³, И.Е. Биховский⁴, Л.Я.

³ Ниг.: Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. – М., 1966. – 295 с.

⁴ Ниг.: Быховский И.Е., Корниенко Н.А. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – Л.: Ин-т усоверш. следств. работников. – 1988. – 67 с.

Драпки⁵, А.П. Рижак⁶, Л.А. Соя-Серко⁷, В.В. Степанов⁸, С.С. Степичев⁹, М.С. Строгович¹⁰, В.Н. Уваров¹¹, Ф.Н. Фаткуллин¹², Е.П. Фирсов¹³, С.А. Шейфер¹⁴ ва дигарон гузоштаанд. Аз тарафи муаллифони таҳқиқотҳои диссертационӣ, ки ба проблемаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бахшида шудаанд – А.А. Андреев¹⁵, В.И. Белоусов¹⁶, Н.В. Власенко¹⁷, С.В. Пилявец¹⁸, И.В. Чаднова ва дигарон дар асарҳои худ масъалаҳои санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса, самаранокии гузаронидани санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса, усули ҷамъовари маълумот ва далелҳо тавассути амали намудани амали тафтишотӣ баррасӣ кардаанд.

Ҷабҳаҳои алоҳидаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз ҷониби олимони ватанӣ, ба монанди З.Ҳ. Искандаров¹⁹, А.Қ. Назаров²⁰, Р.Р. Раҳматҷонзода²¹, Ҳ.С. Салимов²², З.Д. Ямоқова²³, З.Ҷ. Мачидзода²⁴, Ф.Р. Шарифзода²⁵, Н. М.

⁵ Ниг.: Драпки Л.Я., Андреев А.А. Теория и практика проверки и уточнения показаний на месте: научно-методическое пособие. – Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2008. – 76 с.

⁶ Ниг.: Рижак А.П. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. – М.: НОРМА. ИНФРА-М, 2002. – 1022 с.

⁷ Ниг.: Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте: методическое пособие / Отв. ред. Ратинов А.Р. – М.: Прокуратура СССР, 1966. – 90 с.; Соя-Серко Л.А. Тактика проверки показаний на месте / Руководство для следователей / Под ред. Селиванова Н.А., Снеткова В.А. – М.: Инфра-М, 2005. – 358 с.

⁸ Ниг.: Власенко Н.В., Степанов В.В. Сущность и тактика проверки показаний на месте. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 153 с.

⁹ Ниг.: Степичев С.С. Выезд на место как тактический прием проверки доказательств / С.С. Степичев // Соц. законность. – 1955. – №12. – С. 28-31.

¹⁰ Ниг.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / Основные положения науки советского уголовного процесса: Т.1. – М., 1968. – 470 с.

¹¹ Ниг.: Уваров В.Н. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1982. – 81 с.

¹² Ниг.: Фуфыгин Б.В. Процессуальные формы проверки показаний на месте / Б.В. Фуфыгин // Сов. гос-во и право. – 1978. – №5. – С. 137-138.

¹³ Ниг.: Фирсов Е.П. Проверка показаний на месте и участие специалиста-криминалиста в ее производстве. – Саратов: СВШ МВД РФ, 1995. – 55 с.

¹⁴ Ниг.: Шейфер С.А. Следственные действия: система и процессуальная форма. – М.: Юрлитинформ, 2008. – 208 с.

¹⁵ Ниг.: Андреев, А.А. Проблемы теории и практики проверки и уточнения показаний на месте: дис. ... канд. юрид. наук. – Барнаул, 2004. – 214 с.

¹⁶ Ниг.: Белоусов В.И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2003. – 224 с.

¹⁷ Ниг.: Власенко Н.В., Степанов В.В. Сущность и тактика проверки показаний на месте. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 153 с.; Власенко Н.В. Информационная сущность и тактика осуществления проверки показаний на месте: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2001. – 206 с.

¹⁸ Ниг.: Пилявец С.В. Современные проблемы проведения проверки показаний на месте: Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Калининград, 2004. – 183 с.

¹⁹ Ниг.: Искандаров З.Х. Защита прав человека в уголовном процессе Республики Таджикистан: история и современность: монография. - Душанбе: «ЭР-граф», 2022. - 368 с

²⁰ Ниг.: Назаров А.К., Тавсифи криминалистики ҷинояти одамқушӣ. Қонунгузорӣ. – №4 (48). – 2022.-С. 99-106.

²¹ Ниг.: Раҳматҷонзода Р.Р. Муҳофизати ҷиноятӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2018. – 552 с.

²² Ниг.: Салимов Ҳ.С. Криминалистика (Китоби дарсӣ). – Душанбе: Матбуот, 2006. – 576 с.

²³ Ниг.: Ямоқова З.Д. Методикаи экспертизаи хатшиносӣ. – Душанбе, 2019. – 524 с.

²⁴ Ниг.: Ҷ.З.Мачидзода, Н.Ҷ. Назаров. Ҷинояткории муташаккил ва трансмиллӣ. – Душанбе, 2014. – 268с.

Самиев²⁶ ва дигарон таҳқиқ карда шудаанд. Дар асарҳои олимони зикршуда аслан шарҳи мафҳуми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дода шуда, намудҳои мухталифи он чудо карда шудаанд. Таъсири омилҳои раванӣ ба ҷараёни омодагӣ ва гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, омӯзиши шахсияти айбдоршаванда (гумонбаршуда), ки нишондоди ӯ санҷида мешавад ва баҳо додани натиҷаҳои бадастомада баррасӣ гардидааст, инчунин, проблемаҳои таъмини ҳуқуқҳои ашхосе, ки нишондодҳои онҳо санҷида мешаванд, таҳқиқ шудаанд. Аммо то кунун тактикаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ на дар илми криминалистикаи ватанӣ ва на аз тарафи олимони берунмарзӣ мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор нагирифтааст, ки ин мубрамияти корро боз ҳам зиёд мегардонад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертсионӣ дар доираи мавзуи фаъолияти илмию таҳқиқотии кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон «Проблемаҳои назария ва амалияи методикаи тафтиши ҷиноятҳо муқобили ҳаёт барои солҳои 2020-2025» омода карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ:

Мақсади таҳқиқот – Таҳқиқи рушд ва ташаккули институти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, таҳияи усулҳо ва тавсияҳои тактикӣ оид ба гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши одамкушӣ, таҳияи тавсияҳои мушаххас оид ба баҳодихӣ ва истифодаи натиҷаҳои санҷиши нишондодҳои ҷойи ҳодиса дар парвандаҳои ҷиноятии одамкушӣ.

²⁵ Ниг.: Шарифзода Ф.Р. Теоретико-правовые основы организации деятельности органов внутренних дел Республики Таджикистан в системе обеспечения национальной безопасности государства: монография / Под ред. доктора юридических наук, профессора, Заслуженного юриста Российской Федерации Анатолий Михайловича Кононова. – Душанбе: ЭР-граф, 2023. – 267 с.

²⁶ Ниг.: Самиев Н.М. Расследование нераскрытых преступлений прошлых лет (по материалам Республики Таджикистан и Российской Федерации): монография. – М.: Юрлитинформ, 2020. – 152 с.

Вазифаҳои таҳқиқот. Мутобиқи мақсади ишорашуда, вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ инҳо мебошанд:

– таҳқиқоти инкишоф ва ташаккули институти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали мустақили тафтишӣ;

– муқаррар кардани мақсад ва вазифаҳои асосии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба парвандаҳои ҷинояти одамкушӣ;

– муайян намудани усулҳои гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ;

– муайян намудани усулҳои равонии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ;

– муқаррар намудани хусусияти хоси дарҷ кардани чараён ва натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ;

– таҳқиқоти истифодаи аксбардорӣ, банаворгири ва сабти овоз дар чараёни санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса;

– таҳияи тавсияҳои мушаххас оид ба баҳодихии натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ва истифодаи онҳо дар исботкунӣ аз рӯи парвандаи ҷинояти одамкушӣ.

Объекти тадқиқот фаъолияти мақомоти тафтишотӣ оид ба истифодаи самараноки тактика санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши одамкушӣ дар заминаи гузаронидани амалҳои тафтишотӣ мебошад.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот қонуниятҳоеро дар бар мегирад, ки тавсифкунандаи шаклҳои тактика ва усулҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба тафтиши одамкушӣ мебошанд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро шудааст. Чараёни таълифи кори мазкур аз соли 2019 оғоз шудааст, ки инро мақолаҳои муаллиф доир ба мавзуи таҳқиқи диссертатсионӣ гувоҳӣ медиҳанд.

Таҳқиқот давраи рушди институти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро дар давраи соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон то ба имрӯз фарогир аст. Инчунин давраи шуравии танзими муносибатҳо дар соҳаи тактикаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Ҳамчун асоси назариявии диссертатсия таҳқиқотҳои илмӣ дар соҳаҳои криминалистика, ҳуқуқи муҳофизаи ҷиноятӣ, илми психология, ки дар осори Т.В. Аверянова, В.А. Азаров, О.Я. Баев, Р.С. Белкин, В.М. Биков, Н.М. Букаев, А.Н. Василев, В.Л. Василев, Л.С. Виготский, Т.С. Волчетский, С.Э. Воронин, В.К. Гавло, И.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкин, А.В. Дулов, С.В. Землюков, Г.А. Зорин, Е.П. Ищенко, Л.Л. Каневский, В.Н. Карагодин, Д.В. Ким, Г.А. Кокурин, В.Я. Колдин, И.М. Комаров, В.Е. Коновалова ифода ёфтаанд, хизмат намудаанд.

Ба сифати асоси назариявии диссертатсия, инчунин таҳқиқотҳои илмӣ дар соҳаҳои криминалистика, муҳофизаи ҷиноятӣ, ки дар осори олимони дигар ифода ёфтаанд, хизмат намуданд.

Асоси методологии таҳқиқот. Дар диссертатсия усулҳои умумиилмӣ таҳқиқот, ба монанди мушоҳида ва муқоиса, усулҳои таърихӣ ва ғайра истифода шуданд. Ғайр аз ин, усулҳои оморӣ, таърихӣ-ҳуқуқӣ, меъерӣ ва статикӣ истифода шуданд. Усулҳои истифодашуда ба санҷиши фарзияҳо ва муайян кардани робитаҳои сабабӣ асос ёфтаанд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқоти диссертатсиониро мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор додани таҷрибаи судии судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба 120 парвандаҳои ҷиноятӣ дар солҳои 2013-2023 ташкил медиҳад. Дар раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ маводҳои Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии ВКД ҚТ, инчунин Суди Олии ҚТ «Дар бораи омӯзиш ва ҷамъбасти 10-солаи амалияи судӣ оид ба парвандаҳои вобаста ба «ҷинояти одамкушӣ», ки аз ҷониби судҳои ҷумҳурӣ дар соли 2013-2023 баррасӣ шудаанд» таҳлилу баррасӣ гардида, парвандаҳои ҷиноятӣ оид

ба мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки аз ҷониби судҳои шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурии баррасӣ гардидаанд, мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он ифода меебад, ки бо назардошти фаҳмиш ва инъикоси назарияи санҷиши нишондодҳо дар ҷои ҳодиса ҳангоми тафтиши одамкушӣ, таҷрибаи истифодаи он ва дар асоси муқаррароти модда. 207 КМҚ ҚТ бори аввал кӯшиш карда шуд, ки ин мафҳумро то андозае мушаххас созад ва ҷанбаҳои нави назариявии (тактикӣ ва психологӣ) ин амали тафтишотиро ҳамчун роҳи мустақили ба даст овардани далелҳо дар амалияи тафтишотӣ, ифодаи мушаххаси ҳадафҳои он таҳия намояд ва ба кормандони амалие, ки парвандаҳои одамкуширо тафтиш мекунанд, тавсияҳои мушаххас дода шавад.

Навоварии илмӣ инчунин дар муайян кардани ҳадафи психологӣ-ангезаи санҷиши нишондодҳо дар ҷои ҳодиса ҳангоми тафтиши одамкушӣ зоҳир мешавад, ки дар пурзӯр намудани концепсияи ин амали тафтишотӣ инъикос ефтааст.

Муаллифи диссертатсия бори аввал дар бораи имконияти эътирофи натиҷаҳои мусбати санҷиши нишондод дар ҷои ҳодиса дар парвандаҳои одамкушӣ бо иштироки фаъол ва самараноки айбдоршаванда (гумонбаршуда), ки ҳамчун "мусоидати фаъол дар ошкор кардани ҷиноят" баррасӣ мешавад, изҳор медорад...».

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Дар асоси таҳлил ва муқоисаи моддаҳои 21, 72-76, 85-88 ва 207 КМҚ ҚТ, инчунин омӯзиши маълумотҳои таҷрибаи тафтиши татбиқи тарзҳои тактикӣ ҳангоми санҷиши нишондод, чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки санҷиши далелҳо, алалхусус нишондоди гумонбаршуда ва айбдоршаванда дар содир намудани ҷинояти одамкушӣ на танҳо ҳамчун марҳилаи муҳимми чараёни исботкунӣ, балки унсури мураккаб ва махсуси фаъолияти криминалистӣ дар чараёни тафтишот, махсусан дар шароитҳои мубориза ба ҷинояткорӣ фаҳмида мешавад, ки барои гузаронидани он маҷмуи тарзҳо ва усулҳои тактикий мақсадноки дахлдори тактикӣ-криминалистӣ талаб карда

мешавад.

2. Санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали тафтишии мустақил дорои иқтидори даркнамоии ба худ хос мебошад. Дар баъзе лаҳзаҳо, аз ҷумла дар парвандаҳои ҷиноятии одамкушӣ, ҳангоми истифодаи санҷиши нишондодҳо дар ҷои ҳодиса бо мақсади тафтиши ҳамаҷониба, махсусан дар мавриди ошкор кардани паноҳгоҳҳо ё олотҳои одамкушӣ ва ғайра, бояд азназаргузаронӣ ва таҳқиқи ҷои ҳодиса гузаронида шавад.

3. Бо дарназардошти таҳлили этимологии истилоҳи «тафтиш» метавон пешниҳод кард, ки мазмуни моддаи 207-и Кодекси муҳофизатии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври зайл таҳрир карда шавад: «Бо мақсади омӯختани далелҳои мавҷуда ва ба даст овардани далелҳои нав, нишондоди қаблан аз тарафи гумонбаршуда ё айбдоршаванда, инчунин ҷабрдида ё шохид додашударо, ки ба ҷинояти тафтишшаванда алоқамандӣ дорад, бо мақсади муқаррар намудани эътимоднокии ин нишондодҳо метавон дар ҷойи ҳодиса бо роҳи пурсиши амалҳои шахсро санҷид».

4. Вазифаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ ба намудҳои зерин тасниф мешаванд:

– санҷиш ва муайян кардани маълумоти мавҷуда, ки дар нишондод оварда шудааст, яъне тафтиши алибии шахси пурсишшаванда ё ошкорсозии худфиребдихӣ;

– муайян намудани ҳолатҳои алоҳида дар амалҳои шахси пурсидашуда, ки ба ҳодиса баробар карда мешаванд, муайян намудани усули содир намудани ҷиноят, дигар ҳаракатҳои шахси пурсидашуда, ҷойи содиршудани ҷиноят;

– муайян намудани маълумотҳои нави воқеӣ;

– муайян кардани ҷой, самти ҳаракат ва объектҳои қаблан ба тафтишот номаълум;

– дар вучуди муфаттиш бедор кардани эътимод ба худ, ҳамчунон объективона ҷамъовари маълумот ва ҳамбастагии онҳо бо маълумотҳои ҳангоми пурсиш бадастомада ба ҳодисаи ҷиноят.

5. Самаранокии санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ аз муайян намудани робитаи равонии байни муфаттиш ва иштирокчии парванда (айбдоршаванда, гумонбаршуда, шоҳид ва ё ҷабрдида) тавассути ин омилҳо амалӣ мешавад:

- гузаронидани мусоҳибаву суҳбат дар мавзӯҳои дахлдор;
- фаҳмонидани муқаррароти қонун оид ба пушаймонӣ аз кирдори худ;
- эҳтироми шахсияти пурсидашавандаро риоя намудан;
- бартараф кардани монеаҳо вобаста ба эҳсосоти шахс;
- ба таври воқеӣ ва самимона муносибат намудан бо пурсидашавандагон.

6. Дар доираи пешниҳодҳои, ки ба мукамалсозии танзими мурофиавӣ-ҷиноятии санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса равона гардидаанд, дар матни м. 207 КМҚ РТ муқаррарот оид ба субъектҳо барои гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ваколатдор илова карда шуда, дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Бо мақсади муқаррар намудани ҳолатҳои нав, ки барои парвандаи ҷиноятӣ аҳамият доранд, шахси таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор...» ва минбаъд тибқи матн. Бо назардошти он ҳолат, ки санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бори аввал аст, ки дар қонун ҳамчун амали тафтишии мустақил мустаҳкам мегардад, инчунин хусусиятҳои хоси тактикаи гузаронидани он, истифодаи танҳо м. 172 КМҚ РТ «Протоколи амали тафтишӣ»-ро нокифоя ҳисобида, илова намудани моддаи 172¹. «Протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса» ба мақсад мувофиқ шуморида мешавад.

7. Бо мақсади аз байн бурдани муҳолифатҳо байни нишондоди айбдоршаванда, гумонбаршуда ё шоҳид пешниҳод карда мешавад, ки санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар раванди тафтиши ҷинояти одамкушӣ дар ҳолатҳои истисноӣ дар як вақт байни иштирокчиёни болозикр гузаронида шавад. Бо ин мақсад пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 207 КМҚ ҚТ қисми 3 бо мазмуни болозикр ворид карда шавад.

8. Бо назардошти он ки санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса амали тафтишии харҷталаб (вақт, захираҳои моддӣ) мебошад, гузаронидани он бояд ба нақша гирифта шавад, аз ҷумла: 1) омӯзиш ва таҳлили маълумот ва

маводҳои парвандаи ҷиноятӣ, ки бо санҷиши дарпешистодаи нишондод ва ташаккули фарзияҳои алтернативӣ алоқаманд мебошад; 2) тарҳрезии гурӯҳи муайяни амалҳо вобаста ба фарзияҳои санҷишшаванда; 3) муқаррар намудани ҳолатҳои калидӣ, ки ба мавзӯи исботкунӣ мансуб мебошанд ва таҳти санҷиш қарор доранд; 4) муайян кардани лаҳзаҳои асосӣ мушофиавии, ки дар онҳо бевосита ҳангоми баамалбарории амали тафтишӣ фарзияҳои алтернативӣ ба миён омада метавонад ва баҳодиҳии имконияти санҷиши фарзияҳои нав; 5) омӯзиши шахсияти шахсе, ки нишондоди ӯ таҳти санҷиш қарор дорад, инчунин таҳлили ин нишондодҳо ва тасвияи саволҳои, ки бояд мушаххас карда шаванд.

9. Ба тарзҳои тактикий гузаронидани санҷиши нишондод аз рӯйи парвандаҳо оид ба ҷинояти одамкушӣ дар марҳилаи тафтиши пешакӣ инҳо мансуб доништа мешаванд:

а) пешниҳоди тамоми ташаббус ба шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад;

б) ҳангоми санҷиши нишондод мувофиқ омадани нақл бо нишон додани ҳаракатҳо;

в) назорат (мушоҳида) намудан аз болои рафтори шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад;

г) мувофиқ омадани изҳорот ва ҳаракатҳои шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад, бо вазъияти ҷойи ҳодиса.

10. Дарҷ ва зикр намудани далелҳо дар раванди санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ чунин шарҳ додан мумкин аст – ин низоми амалҳо доир ба дар шаклҳои муқаррарнамудаи қонун таҷассум ва нигоҳ доштани маълумотҳои воқеӣ оид ба ҷинояти одамкушӣ, ки барои ҳалли дурусти парвандаи ҷиноятӣ аҳаммият доранд, инчунин шароитҳо, воситаҳо ва тарзҳои қайду сабот мебошад.

Аз мафҳуми мазкур чунин бармеояд:

Якум, дарҷ ва зикр намудани далелҳо – ин на танҳо расмиёти зеҳнии дар хотир доштани ягон ҳолатҳо, падидаҳо ва ҷараёнҳо, балки ба маънои муайяни фаъолияти ҷисмонӣ, низоми амалҳо мебошад.

Дуюм, ба сифати дарҷ ва барасмиятдарории мурофиавии бадастомадаи на ҳамаи маълумотҳо ҳангоми гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, танҳо он маълумотҳое, ки дар асоси онҳо мақомоти тафтишот бо тартиби дар қонун муқараршуда ҷой доштан ё надоштани одамкушӣ, далелҳои исботкунандаи гуноҳи шахси одамкуширо содир намуда ва дигар ҳолатҳои барои ҳалли дурусти парванда аҳаммиятдошта ҷой дошта метавонанд.

Сеюм, ин фаъолият ба таҷассум намудани объект ва зикр намудан дар шаклҳои муайян равона гардидааст ва бинобар ин, на ҳама гуна шакли таҷассумнамоӣ, ҳатто шакли моддии он ба ин мафҳум ҷавобгӯ мебошад, танҳо шакли бо қонуни мурофиавии ҷиноятӣ муқарраршуда ба талаботи дарҷ ва зикрнамоӣ ҷавобгу мебошад.

Чорум, ба мафҳуми дарҷ ва зикр намудани далелҳо на танҳо таҷассум намудани ҳуди маълумотҳои воқеӣ, инчунин амалҳо доир ба ошкоркунии онҳо дохил мешавад, чунки ҷоизияти далелҳо аз манбаъҳо, воситаҳо ва тарзҳои ошкоркунии ин ва дигар маълумотҳо вобастагӣ дорад.

Панҷум, азбаски дарҷ ва зикр намудани далелҳо ин соҳибшавии далелҳо тавассути шаклгирии муайяни мурофиавӣ мебошад, зарур аст, ки иттилоот дар бораи ҳуди ҷараёни дарҷ ва зикр намудан (дар бораи шароитҳо, воситаҳо ва тарзҳои истифодашавандаи қайду сабт), ки бидуни он ба таври пурра ва объективӣ баҳо додани натиҷаҳои қайду сабт, яъне ҳалли масъалаи пуррагӣ, мақсадноки дарҷ ва зикр намудан ғайриимкон мебошад, бояд зикр карда шаванд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳаммияти назариявии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он аст, ки хулосаҳо ва пешниҳодҳои дар кор овардашударо дар таҳқиқоти минбаъдаи илмии мушкилот вобаста ба тактикаи амалӣ намудани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ метавон истифода бурд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот ҳамчунон дар он ифода меёбад, ки натиҷаҳои он метавонад дар раванди такмили қонунгузории мурофиавии

чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти тафтишот барои содир намудани чиноят истифода шаванд; дар фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, бахусус мақомоти прокуратура, ки раванди тафтиши чинояти одамкуширо ба роҳ мемонад, инчунин, дар чараёни таълим дар донишкада ва факултетҳои ҳуқуқшиносӣ ҳангоми омӯзиши илмҳои криминалистика ва ҳуқуқи муҳофизати қонуни, курсҳои махсуси ин соҳа мавриди истифода қарор гирад; дар такмили ихтисоси кормандони соҳа ва хизматчиёни давлатӣ ва бозомӯзии кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, омӯзгорон ба таври васеъ истифода бурда шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинона ва ҳаматарафаи пажӯҳишҳои назариявӣ -амалӣ оид ба паҳлуҳои гуногуни тактикаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши чинояти одамкушӣ, таҳлили натиҷа ва хулосаҳои дар илм пазируфташуда, мафҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои назарию амалии муаллиф, нуқтаҳои илмӣ таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию муҳофизати қонуни чиноятӣ дар самти амалҳои тафтишӣ ва дарҷ намудани далелҳо, тартиби амалигардонии он, таҳқиқи ҳолати кунунӣ, дурнамо ва роҳҳои таҷдиди татбиқ намудани амали тафтишии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши чинояти одамкушӣ асос меёбанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 12.00.12 – Криминалистика; фаъолияти судӣ-экспертӣ; фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ тасдиқ карда шудааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии доктараи дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии рисола навис дар ҳолатҳои зерин инъикос меёбад: пешниҳоди навгонӣ ва нуқтаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешкаш шудаанд, бо як услуби хоси навишт, ки марбут ба муаллиф аст, нашри мақолаҳои илмӣ, оид ба маводи рисолаи номзадӣ пайваستا дар шакли маъруза баромад кардан дар ҳамоишҳои илмӣ ва

ғайра. Ҳамзамон, дарёфти мушкилот ва пешниҳоди роҳҳои ҳалли он дар рисолаи номзадӣ саҳми шахсии муаллифро нишон медиҳанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ) муҳокима гардида, барои Ҷимоя тавсия дода шудааст.

Хулосаҳо, муқаррарот ва таклифу тавсияҳои дар таҳқиқот пешниҳодшуда дар мақолаҳои ба чопрасидаи муаллиф ва як қатор конференсияҳои сатҳи байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ инъикос ва баён шудаанд, аз ҷумла, дар:

а) байналмилалӣ:

– «Ҳуқуқи инсон: дирӯз ва имрӯз» дар мавзӯи «Ҷимояи ҳуқуқҳои инсон дар раванди санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса» (09 декабри соли 2022);

– «Тоҷикон дар оинаи таърих», бахшида ба 115-солагии академики АИ ИҶШС Б. Гафуров дар мавзӯи «Мафҳуми хатогиҳои тафтишӣ дар муруфияи ҷиноятӣ» (27 октябри соли 2023);

б) ҷумҳуриявӣ:

– «Рушди фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар мавзӯи «Иштироки кормандони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар рафти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба тафтиши ҷинояти одамкушӣ» (16 феввали соли 2022);

– «75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон», «115-солагии академик Бобочон Гафуров», «145-солагии бунёдгузори адабиёти муосири тоҷик Садриддин Айни», «2023 – Соли забони русӣ» ва «2025 – Соли байналмилалии ҳифзи прияхҳо» дар мавзӯи «Тактика проверки показаний на месте по делам об убийствах» (20 апреля 2023 года), дар мавзӯи «Тактика проверки показаний на месте по делам об убийствах» (20 по 27 апреля 2023 года).

Натиҷаҳои таҳқиқот дар раванди гузаронидани дарсҳои лексионӣ ва машғулиятҳои амалӣ аз фанни «Криминалистика» ва курси махсуси «Методикаи тафтиши ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин» дар факултети

ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ) мавриди истифода қарор дода шудаанд. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар шакли мақолаҳои илмӣ ба таърифи расидаанд.

Интишороти аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи диссертатсия ва моҳияти он аз ҷониби унвонҷӯ 6 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла, 5 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақрибшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 1 мақола дар нашрияҳои дигари илмӣ ба таърифи расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Сохтори диссертатсия вобаста ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот аз номгӯйи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, се боб, ҳафт зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмии доктараби дараҷаи илмӣ иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 188 саҳифаро дар бар мегирад.

Боби 1. Мафҳум ва хусусиятҳои тактикаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамқушӣ

1.1. Инқишоф ва ташаққули институти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали мустақили тафтишӣ

Санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар амалияи тафтишӣ ҳамчун мафҳуми ҳуқуқӣ дар солҳои 40-50-уми асри гузашта ба вуҷуд омада, он дар ошкорсозӣ ва тафтиши ҷиноятҳо мавқеи муҳимро касб менамояд. Дар ҳамон солҳо аллакай оид ба мафҳум ва хусусиятҳои ҳуқуқии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса олимони асару мақолаҳои зиёде таълиф намуда буданд²⁷, ки моҳияти ҳуқуқии он ба таври возеҳ бозгӯӣ шуда, оид ба татбиқи амалии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ва бақайдгирии он тавсияҳои судманд пешниҳод гардидааст²⁸.

Аз баррасии фаъолияти мақоми тафтишӣ бармеояд, ки қайҳо боз усулҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар раванди тафтиши ҷиноят ба таври васеъ ба қор бурда мешавад. Соли 1880 ҳуқуқшиноси маъруфи рус В.К. Случевский хабареро ба нашр расонид, ки дар он оид ба ошқор шудани як гурӯҳи дуддон сухан меравад ва дар ин тафтиши аз ҷониби қормандони полиси Санкт-Петербург гузаронидашуда, нишондодҳои яке аз иштирокчиёни ин дуддӣ ва шарҳҳои ӯ дар ҷойи ҳодиса ба қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар ошқорсозии ҷиноят кумаки қалон расонид²⁹.

Ҳанӯз дар охири асри XIX яке аз асосгузори илми криминалистӣ Ганс Гросс дар асари худ «Раҳнамо барои муфаттиш, амалдорон ва полисони

²⁷ Ниг.: Белкин Р.С. К вопросу о природе, тактических целях и разновидностях следственного эксперимента / Р.С. Белкин // Сов. гос-во и право. – 1958. – №1. – С. 115-119; Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / Отв. ред. чл.-корр. Акад. наук СССР, проф. С.А. Голунский; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики прокуратуры СССР. – М.: Госюриздат, 1959. – 48 с.; Степичев С.С. Выезд на место как тактический прием проверки доказательств / С.С. Степичев // Соц. законность. – 1955. – №12. – С. 28-31; Строгович М.С. Сознание обвиняемого как судебное доказательство / М.С. Строгович // Сов. юстиция. – 1957. – №8. – С. 16-21; Тарасов-Родионов П.И. Воспроизведение обстановки и обстоятельств события / Предварительное следствие: Пособие для следователей / Под ред. Г.Н. Александрова, С.Я. Розенблита. – М.: Госюриздат, 1955. – 247 с.; Полянский Н.Н. Доказательство в иностранном уголовном процессе. – М., 1946. – 142 с.

²⁸ Ниг.: Памятники русского права. Вып. 3. Памятники права периода образования Русского централизованного государства XIV-XV вв. / Под ред. Л.В. Черепнина. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1955. – С. 235-236; Быховский, И.Е. Происхождение и развитие института следственных действий [Текст] / И.Е. Быховский // Вопросы совершенствования предварительного следствия. – Л., 1980. – Вып. 6. С. 39.

²⁹ Ниг.: Журнал гражданского и уголовного права. С.-Петербургское юридическое общество. Протоколы заседаний уголовного отделения. Т. 1. – СПб., 1880. – Цит. по кн.: Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте. – М., 1966. С. 3-4.

жандармӣ «усули ба тафтиши санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса монандро зикр намуда буд³⁰. Ба андешаи ин олим ҳангоми пурсиш барои беҳтар ба ёд овардани ҳодиса лозим аст, то ба он ҷое баргардед, ки дар он ҷой шумо шоҳиди воқеа будед ва маҳз дар ҳамин замина амалҳои руҳдода пайиҳам ба хотиратон меоянд ва ин усули эътимодбахш дар санчиш ва муайян кардани нишондод дар ҷойи ҳодиса мебошад.

Вақте ки санчиш ва муайян кардани нишондод дар ҷойи ҳодиса танҳо дар амалияи тафтиши ҷиноят амалӣ гардид, ин раванд боиси эътирози шадиде миёни баъзе олимон шуд. Ин чараёнро олимон М. Строгович ва Г. Александрова қатъиян манъ карданд: «Амали тафтиширо бо номи «баромадан» ё «рафтан» ба ҷойи ҳодиса бо мақсади ягона – яъне «асоснокнамоӣ» -и нишондодҳои айбдоршавандаи ба гуноҳаш иқроршуда, ки ин далелҳо қаблан ба муфаттиш маълум мебошад, беш аз вайрон кардани қонун дигар ҳеч чиз наметавон ҳисобид ва он бояд аз амалияи тафтишӣ соқит карда шавад»³¹.

Муаллифони зикрфта ба тахминҳои беасос така менамоянд, ки гӯё чунин амали тафтишӣ аз ҷониби муфаттишон танҳо бо иштироки айбдоршаванда дар ҳолати мавҷуд набудани далели гуноҳкориӣ ӯ анҷом дода мешавад. Ҳамзамон, онҳо қайд намудаанд, ки дар чараёни гузаронидани ин амали тафтишӣ, вақте ки «айбдоршаванда дар ҳузури шоҳидон нишондодҳои қаблан додашуда ва ба тафтишот маълумро такрор мекунад»³² ва дар ин маврид сарчашмаи далел нишондоди ҳуди ҳамон айбдоршавандаи қаблан пурсидашуда буда, мақсади асосии чунин амали тафтишӣ на ба даст овардани далелҳои нав, балки аз ҷониби айбдоршаванда дар ҷойи ҳодиса такрор намудани нишондоди қаблан додашуда мебошад. Ин амал, ба андешаи олимон, ба он хотир гузаронида мешавад, ки нишондодҳои айбдоршавандаи ба гуноҳаш иқроршуда бори дигар асоснок гардида, барои тағйир додани нишондодҳои дар раванди тафтиш ба ӯ дигар имкон дода

³⁰ Ниг Гросс Г. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции и др / Перевод с немецкого: Л. Дудкин и Б. Зиллер. 2 выпуска. Выпуск первый (Общая часть). – Смоленск, 1895-1896. – С. 97.

³¹ Александров Г.Н., Строгович М.С. Неправильная практика / Г.Н. Александров, М.С. Строгович // Социалистическая законность. – Известия. – 1960. – №3. – С. 25.

³² Александров Г.Н., Строгович М.С. Асари зикршуда. – С. 21.

нашавад³³. Муаллифони болозикр инчунин қайд намудаанд, ки муфаттишон бо анҷом додани ин амал кӯшиш мекунанд, ки кори худро осон кунанд ва аз сарфаи вақти зиёд барои чамъоварии далелҳо канорагирӣ кунанд. Ин нуктаи назар дар даврони муосир низ тарафдорони худро дорад. Ба таври мисол, А.М. Ларин қайд мекунад, амали «санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса» танҳо барои он гузаронда мешавад, ки айбдоршаванда ба ҷараёни иқроршавӣ банд гардида, амали бавуқуъомадаро таҳти наворҳои видеоӣ, инчунин аккосии он такрор кунад ва дар раванди тафтишот ва муфаттиш аз фикри худ нагардад. «Дар баробари ин ба таври сунъӣ далелҳои нав – аксҳо, сабтҳои видеоӣ, нишондодҳои шахсони ба сифати шохид пурсишшуда, инчунин гуфтаҳои шохидони дар ин ҳодиса ҳузурдошта ба вучуд оварда мешаванд. Ягон айбдоркунии бардурӯғ бе ин ҷараён сурат намегирад...»³⁴. Бо вучуди ин гуфтаҳо, М. Строгович ва Г. Александров (чун дигар муаллифон) ба нишондодҳои шифоҳии айбдоршаванда диққати асосиро равона сохта, амали шахсеро, ки нишондодаш дар ҷойи ҳодиса тафтиш карда мешавад, ба инобат намегиранд ва мавқеи ин шахсро ба таври воқеӣ арзёбӣ наменамоянд, ки дар натиҷа айбдоршаванда ба сарчашмаи ягонаи далели шайъӣ табдил меёбад. Ба ақидаи муаллифон ин амали тафтишӣ, ки «санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса номида мешавад», як навъ санчиши далелҳои тафтишӣ мебошад»³⁵.

Ҳамаи гуфтаҳои М. Строгович ва Г. Александровро дар асари худ М.Н. Хлинсов бо далелҳои раднашаванда инкор менамояд³⁶. Танҳо ба таври иловагӣ мехоҳем қайд намоем, ки муаллифони мазкур санчиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодисаро ҳамчун «рӯйпӯш намудани ақидаи нодуруст дар бораи аҳаммияти махсуси эътирофи айбдоршаванда» арзёбӣ кардаанд, ки дар он давра, давраи муборизаи умумӣ бар муқобили вайрон

³³ Ниг.: Александров Г.Н., Строгович М.С. Проверка показаний на месте / Г.Н. Александров, М.С. Строгович // Правоведение. – 1978. – №2. – С. 112.

³⁴ Ларин А.М. Криминалистика и паракриминалистика: научно-практическое и учебное пособие. – М., 1996. – С. 107.

³⁵ Строгович М.С. Сознание обвиняемого как судебное доказательство / М.С. Строгович // Сов. юстиция. – 1957. – №8. – С. 16-21; Александров Г.Н., Строгович М.С. Неправильная практика / Г.Н. Александров, М.С. Строгович // Социалистическая законность. – Известия. – 1960. – №3. – С. 20-26.

³⁶ Ниг.: Хлынцов М.Н. Проверка показаний на месте / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – С. 22-30.

кардани қонун ва аз нав дида баромадани шиори – «эътирофи айбдоршаванда – маликаи исботҳо» воқеан ҳам муҳим арзёбӣ мегардид³⁷.

Он баҳсу мубоҳисаҳое, ки дар солҳои 40-50-уми асри гузашта оид ба хусусияти муурофиавии санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, вазифа ва хусусиятҳои тактикий он оғоз ёфта буд, солҳои зиёд давом кард. Иштироккунандагони ин мубоҳисаҳо андешаҳои гуногун дошта, баъзан якдигарро низ инкор мекунанд.

Олими рус Р.С. Белкин, ки баъдтар нуктаи назари худро дигар карда буд, соли 1958 дар маҷаллаи «Советская правда ва законе» чунин навишта буд: «Мо чунин мешуморем, ки роҳандозии амали мустақили тафтишӣ рафтан «ба ҷойи ҳодиса» шарт нест. Кирдоре, ки муфаттиш дар ин маврид анҷом додааст, ба мафҳуми чунин амалҳои тафтишӣ, ки дар амалия мавҷуд аст, ба мисли эксперименти тафтишӣ, комилан мувофиқ мебошад»³⁸.

Як қатор криминалистҳои маъруф низ ба ҳамин ақида пайравӣ карданд. Аз ҷумла, В.П. Колмаков «бурдани шахси айбдоршаванда»-ро ба ҷойи ҳодиса «барои муқаррар намудани ҷойҳои содир кардани кирдорҳои муайяни айбдоршаванда» эксперименти тафтишӣ ҳисобидааст³⁹.

Дар адабиёти соҳавӣ оид ба санчиши нишондодҳо аввалин маротиба дар китоби дарсии «Криминалистика», соли нашраш 1959, мафҳуми санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса зикр шудааст. Дар боби XII тахти унвони «эксперименти тафтишӣ», ки ба қалами М.П. Шаламов тааллуқ дорад, қайд мегардад, ки дар амалияи тафтишӣ истилоҳи рафтан (баромадан) ба ҷойи ҳодиса бо мақсади аниқ кардани ҳолати ба амал омадани ҳодиса ва санчиши нишондодҳои шоҳидон ва айбдоршаванда истифода мешавад. Баъдан, ин амал ҳамчун такрори нишондод ном бурда шуд. Моҳияти ин мафҳум аз он иборат аст, ки муфаттиш бо шоҳидон ва шахсоне, ки нишондод додаанд, ба ҷойи ҳодиса мераванд ва дар он ҷой санчиши зарурӣ мегузаронанд ва ё

³⁷ Ниг.: Александров Г.Н., Строгович М.С. Неправильная практика / Г.Н. Александров, М.С. Строгович // Социалистическая законность. – Известия. – 1960. – №3. – С. 22.

³⁸ Белкин Р.С. Избранные труды. – М., 2009. – С. 58.

³⁹ Ниг.: Колмаков В.П. Способы собирания и закрепления судебных доказательств / В.П. Колмаков // Социалистическая законность. – 1955. – №4. – С. 34.

вазъяти баамаломадаро муайян мекунад⁴⁰. Дар боби дигари ин китоб санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар баробари мафҳуми эксперименти тафтишӣ ба кор бурда мешавад⁴¹.

Олимони дигар Н.В. Жогин ва Ф.Н. Фаткуллин⁴² ақидаи М. Строгович ва Г. Александровро тарафдорӣ намоянд ҳам, ба андешаи онҳо «на танҳо дар бораи қонунӣ будани санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ҳарф зад, балки оид ба дақиқ муайян кардани мавқеи он дар низоми амалҳои тафтишӣ ва ба шакли тартиботи муурофиавии муфаттишӣ асоснок намудани он бояд чорачӯӣ намуд»⁴³. Ба андешаи ин муаллифон баҳогузори мафҳуми санчиш ва муайян кардани нишондоди ҷойи ҳодиса ҳамчун қисми таркибии таҷрибаи тафтишӣ ба мақсад мувофиқ аст. Муҳаққиқи дигар Б.В. Фуфигин дар асарҳои худ қайд менамояд, ки «Таҷрибаи амалияи қонунгузорӣ ва таҳқиқоти назариявӣ нишон медиҳад, ки моҳияти санчиши нишондодро дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали мустақили тафтишӣ ба таври мусбат наметавон арзёбӣ намуд, зеро он хусусияти аслии тартиботи муурофиавӣ надорад. Шаклҳои расмӣ ва пурраи муурофиавии омӯзиши ашёҳои моддӣ дар ҷойи ҳодиса бо иштироки шахсони пурсишшаванда азназаргузаронӣ, эксперименти тафтишӣ, пурсиш ба ҳисоб меравад. Э.Е. Весенин чунин мешуморад, ки санчиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба ду амали тафтишӣ – пурсиш ва муайян кардани ҷойи ҳодиса тасниф мешавад⁴⁴.

Баъзе олимони ба мақсад мувофиқ будани татбиқи амалии санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро қайд мекарданд⁴⁵, гурӯҳи дигар самарабахшии

⁴⁰ Ниг.: Криминалистика / Под ред. С.А. Голунского. – М., 1959. – С. 272 (автор главы М.П. Шаламов); Власенко Н.В., Степанов В.В. Сущность и тактика проверки показаний на месте. – М: Юрлитинформ, 2006. – С. 8.

⁴¹ Ниг.: Криминалистика / Под ред. А.Н. Васильева. – М., 1980. – С. 338-352 (автор главы В.Я. Колдин); Криминалистика / Под ред. С.П. Митричева, М.П. Шаламова. – М., 1966. – С. 323-343 (автор главы Р.С. Белкин).

⁴² Ниг.: Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Возбуждение уголовного дела / Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. – М., 1961. – С. 149.

⁴³ Фуфигин Б.В. Процессуальные формы проверки показаний на месте / Б.В. Фуфигин // Сов. гос-во и право. – 1978. – №5. – С. 137-138.

⁴⁴ Ниг.: Весенин, Э.Е. Понятие и задачи «проверки показаний на месте» / Э.Е. Весенин // Вопросы борьбы с преступностью. – 1969. – Вып. 10. – С. 103.

⁴⁵ Ниг.: Александров Г.Н., Строгович М.С. Неправильная практика / Г.Н. Александров, М.С. Строгович // Социалистическая законность. – Известия. – 1960. – №3. – С. 20-26; Каминская В.И. Показания обвиняемого в советском уголовном процессе. – М, 1960. – 182 с.; Терзиев Н.В. Некоторые вопросы следственного

онро эътироф намуда, дар баробари ин, ба мустақилияти муурофиавии ин чараён эътироз баён мекарданд⁴⁶. Бо мурури замон як қатор олимони фикри худро дар бораи мустақилияти санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса тағйир низ доданд⁴⁷.

Аксаран ин амали тафтишӣ маҳз аз он сабаб мавриди танқид қарор дода мешуд, ки он дар доираи маҳдуд ҳамчун воситаи асоснокнамоии иқрор шудани айбдоршаванда ба гуноҳ ба қор бурда шуда, аз ҷониби қормандон ба сифати таҷрибаандӯзӣ ҳангоми тафтиши пешакӣ истифода мешуд. Ин усули қорӣ дар адабиёти илмӣ ва ҳам таълимӣ қайд гардидааст⁴⁸.

Соли 1959 мақолаи А.Н. Василев ва С. Степичева таҳти унвони «Таҷдиди нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷиноятҳо» аз ҷоп баромад ва соли 1960 дар маҷаллаи «Қонуниятҳои сотсиалистӣ» мақолаи М. Строгович ва Г. Александров – «Таҷрибаи нодуруст» ба таъб расид, ки қорҳои пешини ба ин мавзӯ бахшидашударо аз бисёр ҷиҳат инқор менамуд. Ин таҳқиқотҳои арзишманд диққати доираи васеи олимону қормандони амалиро ба худ ҷалб намуда буд⁴⁹.

Дар китоби дарсии криминалистики соли 1950 оид ба қорбурди таҷрибаи тафтишӣ (дар муддати тулонӣ санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса як намуди таҷрибаи тафтишӣ ҳисобида мешуд) гуфта мешавад, ки «таҷрибаи тафтишӣ барои тасдиқи дурустии баёноти айбдоршаванда, алалхусус ҳангоми зарурати тафтиши баёноти ба ҳамдигар муҳолифи ду айбдоршаванда аҳаммияти муҳимро касб намуда, дар барқарорсозии адолат моро кумак мерасонад⁵⁰.

Дар баъзе мавридҳо таҷрибаи тафтишӣ метавонад на танҳо воситаи тасдиқи дурустии нишондодҳои айбдоршавандаи иқроршуда бошад, балки

осмотра места преступления / Под ред. доц. С.П. Митричева. – М., 1955. – 63 с.

⁴⁶ Ниг., масалан, Винберг А.И., Шавер Б.М. Криминалистика. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. – С. 81.

⁴⁷ Ниг.: Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. – М., 1966. – С. 236-244.

⁴⁸ Ниг.: Масалан, Ароцкер Л.Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков, 1951. – С. 16-17; Колмаков В.П. Способы собирания и закрепления судебных доказательств / В.П. Колмаков // Социалистическая законность. – 1955. – №4. – С. 34.

⁴⁹ Ниг.: Александров Г.Н., Строгович М.С. Неправильная практика / Г.Н. Александров, М.С. Строгович // Социалистическая законность. – Известия. – 1960. – №3. – С. 20-26.

⁵⁰ Ниг.: Винберг А.И., Комаринец Б.М., Митричев С.П., Попов В.И. и др. Криминалистика: учебник. Ч. 1 / Под ред.: Винберг А.И., Митричев С.П. – М.: Госюриздат, 1950. – 304 с.

дар таҳкими ин фаҳмиш метавонад замина гардад. Одатан дар чунин мавридҳо аз айбдоршавандаи иқроршуда дархост карда мешавад, ки на танҳо ҷойи ҷиноятро нишон диҳад, балки дар доираи муайян ҳама воқеаи рӯйдодаро такрор кунад.

Дар асоси чунин тавсияҳо М. Строгович қайд менамояд, ки «ба ҷойи ҳодиса рафтан» аз ҷумлаи ҳолатҳои ғайри қобили қабул ва ғайриқонунӣ мебошад. Ин олим андешаи худро маҳз бо чунин ҳолатҳо асоснок мекунад, ки «рафтан ба ҷойи ҳодиса» танҳо барои он сурат мегирад, ки айбдоршаванда дар ҳузури шохидон нишондоди худро бори дигар тасдиқ кунад⁵¹.

Олими дигар М.М. Гродзинский дар ин маврид ба таври дақиқ қайд менамояд, ки «ҳарчанд усули нави ба даст овардани далелҳо ҳанӯз пурра таҳия нашудааст ва тамоми хусусиятҳои хоси онро ошкор накардааст, аммо он ҳамчун намуди алоҳидаи амали тафтишотии маълум ба қайд гирифта шуда, дар баробари фарогирии шаклҳои маъмулу кӯҳна баъдан ба сифати усули мустақил барои ба даст овардани далелҳо мавқеи устувор пайдо мекунад. Ҳамин тариқ, дар ибтидо барои нишон додани воқеият навъи пурсиш ва дар таҷрибаи тафтишӣ навъи санҷиш муҳим арзёбӣ гардид⁵².

Аммо чи дар ҳамон солҳо ва чи баъдтар муаллифони зиёд санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро ҳамчун амали мустақили тафтишӣ эътироф намуда, ин нуқтаро бо моҳият, мустақилии он, вазифаҳо, хусусиятҳои тактикӣ ва муурофиавии он асоснок намудаанд⁵³. С.С. Степичев дар асарҳои худ фарқи куллии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро аз дигар амалҳои

⁵¹ Ниг.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / Основные положения науки советского уголовного процесса: Т.1. – М., 1968. – С. 42.

⁵² Ниг.: Гродзинский М.М. Советский уголовный процесс и криминалистика // Вопросы криминалистики. - М.: Госюриздат, 1961, № 1-2 (16-17). - С. 5-20

⁵³ Ниг.: Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / Отв. ред. чл.-корр. Акад. наук СССР, проф. С.А. Голунский; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики прокуратуры СССР. – М.: Госюриздат, 1959. – 48 с.; Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте: методическое пособие / Отв. ред. Ратинов А.Р. – М.: Прокуратура СССР, 1966. – 90 с.; Соя-Серко Л.А. Тактика проверки показаний на месте / Руководство для следователей / Под ред. Селиванова Н.А., Снеткова В.А. – М.: Инфра-М, 2005. – 358 с.; Селиванов Н.А., Терехов В.И. Первоначальные следственные действия: краткий справочник следователя. – Москва: Госюриздат, 1956. – С. 252-255; Ратинов А.Р. Судебная равония для следователей: учебное пособие. – М., 1967. – С. 264-285 и др.

тафтишӣ бозгӯӣ намуда, дар амалияи тафтишӣ самарабахш будани онро қайд менамояд⁵⁴.

Ба андешаи М.М. Гродзинский «дар қонунгузорию ҷиноятии советӣ амали нави тафтишӣ, ки аз ин пеш номаълум буд, инкишоф ёфта истодааст» ва «дар адабиёти муурофиавӣ ва криминалисти бо дарназардошти талаботи баамаломата дар амалия бояд ҷанбаҳои назариявии ин амали нави тафтишӣ коркард гардида, шакли муурофиавӣ ва тактикаи амалии истифодаи он бозгӯӣ шавад ва дар тафтиш ва баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ дуруст ва бомуваффақият татбиқ намудани онро таъмин намояд»⁵⁵.

Илова бар ин, дар тамоми китобҳои дарсии криминалистикаи даҳсолаҳои охир боб ё бандҳои ба ин амали тафтишӣ бахшидашуда аз хусусияти мустақилиро доро будани санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса гувоҳӣ медиҳад⁵⁶.

Бо вучуди он ки дар қонунгузорию муурофиавии ҷинояти даврони шуравӣ санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса асосноккунии илмиро надошт, ихтилофоти илмӣ ба гузариши васеи он монеъ нагардиданд.

Баъди қабул шудани Асосҳои муурофиавии муфаттишию ҷиноятии Иттиҳоди Шуравӣ ва республикаҳои он ҳангоми таҳияи кодексҳои муурофиавӣ-ҷиноятӣ, инчунин дар асарҳои баъзе криминалистон масъалаи зарурати ба кодексҳо дохил кардани моддаҳо оид ба санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса пешниҳод гардид. Тавре аён аст, роҳандозии ин мафҳум ба қонунгузорӣ заминаи воқеӣ дошта, он дар доираи экспертизаи тафтишӣ ва ё таҷрибаи тафтишӣ амалӣ мешуд.

Ҳанӯз соли 1955 олими рус С. Степичев қайд намуда буд, ки барои баррасии мафҳуми «ба ҷойи ҳодиса рафтани» ҳамчун амали мустақили тафтишӣ асосҳои ҷиддӣ вучуд дошта, сарфи назар аз он ки дар он баъзе

⁵⁴ Ниг.: Степичев С.С. Выезд на место как тактический прием проверки доказательств / С.С. Степичев // Соц. законность. – 1955. – №12. – С. 29.

⁵⁵ Гродзинский М.М. Советский уголовный процесс и криминалистика // Вопросы криминалистики. - М.: Госюриздат, 1961, № 1-2 (16-17). – С. 14-15.

⁵⁶ Ниг.: Криминалистика: учебник для вузов / К.Г. Иванов [и др.]; Под науч. ред. В.Н. Карагодина, Е.В. Смахина. – 2-е изд. – Москва: Изд.: Юрайт, 2023. – 599 с.; Александров И.В., Егоров Н.Н. Криминалистика: В 5 томах. Том 3. Криминалистическая техника. Учебник для бакалавриата, специалитета и магистратуры / Под ред. Александров И.В., Егоров Н.Н. – М: Бакалавр. Специалист. Магистр, Юрайт, 2019. – 216 с.

унсурҳои тафтиш, пурсиш дар ҷойи ҳодиса ва таҷрибаи тафтишӣ мавҷуд бошад ҳам, ин мафҳум дорои хусусиятҳои хос мебошад.

Сарфи назар аз набудани санҷиш ва муайян кардани нишондодҳо дар Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ, амалияи муфаттишӣ дорои хусусиятҳои мустақилонаи тафтиши ҳуқуқии онро эътироф кардааст. Ҳамин тавр, Коллегияи муфаттишӣ оид парвандаҳои ҷиноятии Муфаттиши Олии ИҶШС дар қарори худ аз 25 октябри соли 1950 овардааст, ки «Ба таври шифоҳӣ нишондодҳои худро рад кардани шахрванд Ракитин қобили қабул нест, зеро ки ӯ дар рафти тафтиши пешакӣ дар ҳузури шохидони ҳолис ва дар набудани маҳкумшудагон Сорокин ва Томилина он хаймаҳо ва дӯконҳои дар шаҳри Рязан воқеъбударо нишон дод, ки 7 ва 8 феввали соли 1950 дар он ҷой дудӣ ба амал омада буд. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо, коллегияи муфаттишӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии Муфаттиши Олии ИҶШС аҳаммияти муҳим доштани санҷиши нишондодро дар ҷойи ҳодиса эътироф кард⁵⁷.

И.Е. Быховский аз таърихи муҳокимаи масъалаи мазкур қайд мекунад, ки дар яке аз конфронсҳои илмӣ-криминалистӣ баъзе натиҷаҳои самарабахши ин соҳа баррасӣ карда шуданд ва андешаҳои гуногуни олимони ақидаҳои М. Строгович ва А.Н. Василевро, ки муҳолифи якдигар буданд, бодикқат гӯш кард. Дар музокираи ин масъала олимони маъруф ва кормандони соҳа Александров (Прокуратураи ИҶШС), Белкин (мактаби олии Вазорати корҳои дохилӣ), Винберг (ВНИИК), Каминская (Институти давлат ва ҳуқуқи Академияи илмҳои ИҶШС), В. Минковский (ВНИИК), Ромашов ва Статкус (прокуратураи ҶШФСР), Ураков (прокуратураи вилояти Москва), Шаламов (ВЮЗИ), Эйсман (ВНИИК) иштирок доштанд⁵⁸.

Эътироф карда шуд, ки амали тафтишии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз ҷониби кормандони мақомоти дахлдор самаранок истифода мешавад. Ширкаткунандагон дар суҳанронии худ таъкид намуданд, ки мафҳуми «ба ҷойи ҳодиса рафтан» дар Кодекси мурофиавии баъзе

⁵⁷ Ниг.: Судебная практика Верховного Суда СССР / Определения коллегий Верховного Суда СССР по уголовным делам. – М., 1951. – №1. – С. 18.

⁵⁸ Ниг.: Быховский И.Е., Ратинов А.Р. Проверка показаний на месте / И.Е. Быховский, А.Р. Ратинов // Вопросы криминалистики. – 1962. – №5 (20). – С. 186-193.

чумхуриҳои собиқ Шуравӣ ба танзим дароварда шуда, ба масъалаҳои тактикий гузарондани ин амали тафтишӣ диққати калон дода шудааст. Ҳамзамон, хатоҳое, ки дар рафти гузаронидани ин амали тафтишӣ ба миён меоянд ва онҳо дар заминаи набудани танзими мурофиавии ҷиноятӣ ба амал омадаанд, баррасӣ карда шуданд.

Муаллифон амалияи муфаттишони ин соҳаро натиҷагирӣ карда, дар ҳалли масъалаҳои баҳсталаб андешаҳои худро қайд намуданд ва барои танзим ва такмили ин мавзӯ як қатор тавсияҳои муҳим доданд. Дар рафти музокирот муайян карда шуд, ки моҳияти амалии ин мафҳум асосан ба дурустии нишондодҳои шахс ва ба таври муқоисавӣ бозгӯии ҳолатҳои баёнкардаи ӯ дар ҷойи ҳодиса алоқамандӣ дорад. Муаллифон чунин ақидаро, ки тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса барои такрори дубораи нишондодҳои қаблан додашуда бо мақсади асосноккунии он гузаронида мешавад, рад намуда, бо далелҳои дақиқ исбот кардаанд, ки ин амали тафтишӣ барои муқоисаи натиҷаҳои пурсиш бо воқеият, ҳолати воқеият, барои санҷиши далелҳои қаблӣ ва пайдо кардани далелҳои нав зарур мебошад.

А.С. Горелик зикр мекунад, ки асосноккунии номукаммали қонунгузори қоидаҳои гузаронидани санҷиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ва ё умуман мавҷуд набудани ягон маҷмуаи қонунгузорӣ ба истифодаи ғаболонаи ин амали тафтишӣ дар ҷараёни ошкорсозии ҷиноят монеъ намешавад⁵⁹.

Азбаски асари зикршудаи А.Н. Василев ва С.С. Степичев соли 1959 ба нашр нашр расида буд, тавсияҳои дар он овардашуда оид ба санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бояд дар асоси таҳлилии ҳамаҷонибаи қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ амалкунандаи ИҶШС татбиқ карда

⁵⁹ Ниг.: Горелик А.С. Проверка показаний свидетелей на месте преступления / А.С. Горелик // Следственная практика. – 1958. – №32. – С. 116-132; Луцки А.С. Проверка показаний обвиняемого на месте / А.С. Луцки // Следственная практика. – 1973. – №98. – С. 114-119; Париц В.А., Орлов В.М. Проверка показаний обвиняемого-условие успешного расследования / В.А. Париц, В.М. Орлов // Следственная практика. – 1970. – Вып. 87. – С. 80-93; Соя-Серко Л.А. Проверка признания обвиняемых путем воспроизведения показаний на месте / Л.А. Соя-Серко // Следственная практика. – 1960. – Вып. 43. – С. 119-125; Токарев Е.Я. Выход с потерпевшим на место происшествия внес ясность в обстоятельства дела / Е.Я. Токарев // Следственная практика. – 1956. – Вып. 28. – С. 177-180.

мешуданд. Ин таҳлил ба чунин хулосабарорӣ водор менамояд, ки дар он даврон оид ба комилан ба ҳам мувофиқ будани мазмун ва мундариҷаи тартиби мурофиавии баъзе амали тафтишотии дар Кодекси мурофиавии Ҷумҳуриҳои собиқ дарҷшуда сухан рондан ғайриимкон буд. Ба кормандони соҳа амалия имкон дод, ки бо мурури замон шакли мукаммали онро таҳия намоянд.

Дар Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ республикаҳои ИҶШС масъалаи имкон ва тартиби дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондодҳо бо роҳҳои гуногун ҳал карда шуда буд. Ин равандро аз бисёр ҷиҳат метавон ҳамчун навоариҳои он замон маънидод намуд. Дар кодексҳои баъзе ҷумҳуриҳо ҳатто ҳамон вақт санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали мустақили тафтишӣ пешбинӣ шуда буд, ки он ба пешниҳоди олимони А.Н. Василев ва С.С. Степичев мувофиқат менамояд.

Ба таври мисол, дар моддаи 185-уми Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ ҶШС Литва муқаррар карда шудааст, ки муфаттиш метавонад нишондодҳои айбдоршаванда, гумонбар, ҷабрдида ва ё шохидро дар ҳузурӣ онҳо бо роҳи муқоиса кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса тафтиш кунад. Ба иҷрои амалҳои дахлдор ба шарте иҷозат дода мешавад, ки онҳо шаъну шарафро паст назананд ва барои саломатии шахсони дар ин ҷараён иштироккунанда ва дигарон хатарнок набошад. Ҳангоми тафтиши нишондодҳо бояд шохидон ҳузур дошта бошанд. Дар бораи дар ҷойи ҳодиса тафтиш кардани нишондодҳо протокол тартиб дода шуд. Чунин қоида дар Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ ҶШС Литва (моддаи 205) низ ҷой дошт⁶⁰. Бе шубҳа метавон гуфт, ки сухан дар бораи ҳамон ҳодисае меравад, ки пештар бо мафҳуми «ба ҷойи ҳодиса рафтан» ифода мекарданд ва ин истилоҳро олимони А.Н. Василев ва С.С. Степичев «таҷдиди нишондод дар ҷойи ҳодиса» ном мебарданд⁶¹.

⁶⁰ Ниг.: Уголовный процесс европейских государств: монография / Самарин В.И., Луцик В.В. – Москва: Проспект, 2018. – 752 с.

⁶¹ Ниг.: Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / Отв. ред. чл.-корр. Акад. наук СССР, проф. С.А. Голунский; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики прокуратуры СССР. – М.: Госюриздат, 1959. – 48 с.

Гурӯҳи дигари кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ, бо вучуди он ки дар онҳо моддаҳои махсус ба санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса мавҷуд набуд, вале гузаронидани амали тафтиширо бо номи «таҷдиди ҳолат ва сабабҳои ҳодиса» роҳандозӣ менамуданд.

Аз ҷумла, тибқи Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ ҚШС Украина ба муфаттиш иҷозат дода мешуд, ки «ба ҷойи ҳодиса рафта, дар ҳузури ҳолисон ва дар мавридҳои зарурӣ бо иштироки мутахассисон, шохидон, ҷабрида ва айбдоршаванда вазъият ва шароитро, ки дар он ҳодисаҳои алоҳида воқеан ба амал омада метавонистанд, такрор кунанд» (моддаи 194)⁶². Чунин ба назар мерасад, ки меъёри баррасишаванда набояд танҳо ба таҷрибаи тафтишӣ тааллуқ дошта бошад, зеро он нишондоди амалҳои таҷрибавиро фаро намегирад.

Дар ин самт мувофиқат накардани мазмуну мундариҷаи кодексҳои ҷумҳуриҳои собиқ шуравиро мушоҳида менамоем. Дар баъзе кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ на ҳамчун амали мустақили тафтишӣ ва на такрори ҳолат ва ҳолати воқеа дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондодҳоро умуман пешбинӣ накардаанд. Ба ин гурӯҳ кодексҳои ҚШФСР, ҚШСБ ва дигар республикаҳои ИҶШС-ро метавон дохил кард⁶³.

Бояд гуфт, ки ин кодексҳо фарогири моддаҳои буданд, ки ба санҷиши тафтишот бахшида шудаанд, дар онҳо оид ба такрори «вазъият ё дигар ҳолатҳои ҳодисаи муайян» сухан меравад. Аммо мазмуни таҷриба на танҳо фарогири ҳолату шароит мебошад, балки он «ичрои амалии зарурии таҷрибавӣ»-ро дарбар мегирад (моддаи 183-и Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ ҚШФСР)⁶⁴.

Ҳамзамон, бояд қайд намоем, ки дар кодексҳои баъзе республикаҳои собиқ ИҶШС дар моддаҳои, ки ба санҷиши нишондод бахшида шудаанд,

⁶² Ниг.: Уголовный процесс европейских государств: монография / Самарин В.И., Луцки В.В. – Москва: Проспект, 2018. – 752 с.

⁶³ Кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ собиқ давлатҳои ИҶШС [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://ips.pravo.gov.ru/?docbody=&prevDoc=102057468&backlink=1&&nd=102010093> (санаи мурочиат: 25.05.2023).

⁶⁴ Кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ собиқ давлатҳои ИҶШС [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://ips.pravo.gov.ru/?docbody=&prevDoc=102057468&backlink=1&&nd=102010093> (санаи мурочиат: 25.05.2023).

масалан дар моддаи 183-и Кодекси муурофиавии ҷиноятии ҶШС Грузия, моддаи 154-и Кодекси муурофиавии ҷиноятии ҶШС Эстония, моддаи 121-и Кодекси муурофиавии ҷиноятии ҶШС Қазоқистон ва ғайра нишондодҳои гузарондани амали санҷиши нишондод дар аввал мавҷуд набуд. Аммо ин маънои онро надорад, ки таҷрибаи тафтишӣ бо такрори ҳар гуна ҳолату шароит маҳдуд карда шавад.

Вақте ки соли 1961 Кодекси муурофиавии ҷиноятии ҶШС Тоҷикистон (моддаи 183) қабул шуд, санҷиш ва муайян кардани нишондодҳо ба низоми амали тафтишиё, ки дар он муқаррар карда шудаанд, дохил карда нашуда буд. Ҳамзамон, Кодекси муурофиавии ҷиноятии панҷ ҷумҳуриҳои собиқ Шуравӣ: Латвия (м. 185), Литва (м. 205), Туркманистон (м. 173), Қазоқистон (м. 1301) ва Ўзбекистон (моддаи 1421) санҷиши нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали мустақили тафтишӣ муқаррар карда буданд. Кодекси муурофиавии ҷиноятии боз се ҷумҳурии собиқи шуравӣ (Арманистон (моддаи 174), Қирғизистон (моддаи 174) ва Украина (моддаи 194)) бидуни пешбини бевоситаи ин амали тафтишӣ имкони татбиқи онро дар доираи дигар амали тафтишӣ – «такрори ҳолат ва сабабҳои ҳодиса» амалӣ мегардониданд, дар Кодекси муурофиавии ҷиноятии ҶШС Эстония амали тафтишии «муқоисаи нишондод вобаста ба ҳолат» (моддаи 1531) пешбинӣ шуда буд. Дар Кодекси муурофиавии ҷиноятии дигар кишварҳо ин амали тафтишӣ умуман пешбинӣ нашудааст. Ба ҳамин тариқ, зиёда аз нисфи (60 фоизи) ҷумҳуриҳои ИҶШС санҷиши нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали мустақили тафтишӣ пешбинӣ кардаанд. Аммо дар Кодекси муурофиавии ҷиноятии ҶШФСР аз соли 1960 дар ҷойи ҳодиса тафтиш кардани нишондодҳо асосноккунии муурофиавии худро наёфта буд⁶⁵.

Дар қонунгузори муурофиавии ҷиноятӣ мафҳумҳои муқаррар намудани санҷиш ва муайян намудани нишондодҳо на дар ҳамаи республикаҳои собиқ ИҶШС ба муқарракунии ягонаи дар амалияи татбиқи ин амали тафтишӣ мусоидат кардааст.

⁶⁵ Ниг.: Уголовный процесс некоторых стран содружества независимых государств: учебное пособие / Ю.П. Якубина. – Орел: Орловский юридический институт МВД России имени В.В. Лукьянова, 2013. – 69 с.

Дар қонунгузории мурофиавии ҷиноятии ҶШС Латвия нишон дода шудааст, ки муфаттиш метавонад нишондодҳои айбдоршаванда, гумонбаршуда, ҷабрдида ё шохидро дар ҳузури онҳо бо роҳи муқоисаи нишондодҳо бо ҳолат дар ҷойи ҳодиса тафтиш кунад⁶⁶. Моддаи 205-уми Кодекси мурофиавии ҷиноятии ҶШС Литва муайян кардааст: «Дар мавриди зарурат нишондоди гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида ё шохидро нисбат ба ҷойи руҳ додани ҳодиса, ҳолати воқеа, нишондодҳо санҷида шавад, амали иштирокчиёни он ё дигар ҳолатҳои ба парванда дахлдоштаро муфаттиш метавонад бо шахсе, ки нишондоди ӯ санҷида ва ё мушаххас карда мешавад, ба ҷойи ҳодиса ҳозир шуда, дар ҳузури шохидони ҳолис нишондодҳои тасдиқшударо бо нишондодҳои ӯ дар ҷойи ҳодиса муқоиса намояд. Ба иҷрои амалҳои дахлдор ба шарте иҷозат дода мешавад, ки онҳо шаъну шарафро паст назананд ва ба саломатии шахсони дар онҳо иштироккунанда хатарнок набошанд. Дар бораи ҷойи ҳодиса ва санҷиши нишондодҳо протокол тартиб дода мешуд. Дар Кодекси мурофиавии ҷиноятии ҶШС Литва мафҳуми дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондодҳо муқаммалтар акси худро ёфта, мақсаду вазифаҳои он ва баъзе масъалаҳои гузаронидани ин амали тафтишӣ нишон дода шудааст⁶⁷. Қонунгузории мурофиавии ҷиноятии ҶШС Арманистон, Қирғизистон, Украина ва Ўзбекистон имкон фароҳам меоварданд, ки ин гуна санҷиш дар доираи амали дигари тафтишӣ, ки «такрори ҳодиса ва ҳолати он» номгузорӣ шудааст, гузаронда шавад. Ин тарзи баррасии масъалаи мазкур ниёз ба такмил дошт. Дар моддаи 194-и Кодекси мурофиавии ҷиноятии ҶШС Украина муфаттиш ҳуқуқи «ба ҷойи ҳодиса рафтани ва дар ҳузури шохидони ҳолис ва дар мавридҳои зарурӣ бо иштироки мутахассисон, шохидон, ҷабрдида тақрор намудани ҳолати баамаломадаро дошт. Чунин ба назар мерасад, ки дар ин маврид як мафҳуми муҳим – гумонбаршуда сарфи назар шудааст⁶⁸. Дар навбати худ, дар моддаи 174-и Кодекси мурофиавии ҷиноятии ҶШС

⁶⁶ Ниг.: Уголовный процесс европейских государств: монография / Самарин В.И., Луцик В.В. – Москва: Проспект, 2018. – 752 с.

⁶⁷ Ниг.: Самарин В.И., Луцик В.В. Асари зикршуда. – 752 с.

⁶⁸ Кодекси мурофиавии ҷиноятии РСС Украина [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://pravo.by/ImgPravo/pdf/UPK_BSSR_1960.pdf (санаи мурочиат: 25.05.2023).

Қирғизистон нишон дода шудааст, ки дар сурати зарурат гумонбаршуда, айбдоршаванда, чабрдида, шоҳидон ва мутахассисони дахлдор ба пешбурди ин амали тафтишӣ чалб карда мешаванд⁶⁹. Ин меъёр бо дарназардошти гуногунии иштирокчиёни амали тафтишӣ то андозае муакамал ба назар мерасид. Дар Кодексҳои мурофиавии ҷиноятии ҚШФСР, ҚШС Белоруссия, Гурҷистон, Озарбойҷон, Молдавия ва Эстония ягон моддае набуд, ки бевосита ин гуна амали тафтишотиро пешбинӣ намояд. Бинобар ин, дар ин ҷумҳуриҳо санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мувофиқи моддаҳое, ки раванди таҷрибаи тафтишотиро ба танзим мебароранд, гузаронида мешуд.

Дар боби 15-и Кодекси нави мурофиавии ҷиноятии Ўзбекистон, ки 1 апрели соли 1995 амал мекунад, дар моддаҳои 132-134 амали тафтишотии «санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса» ҷой дода шудааст, дар Кодекси мурофиавии ҷиноятии Қазоқистон (13.12.97), моддаи 238 амали тафтишӣ – «дар ҷойи ҳодиса муайян кардани нишондод»-ро танзим мекунад. Моддаи 183-и Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон, ки 30 июни соли 1999 қабул шудааст, чунин амали тафтишотиро дар бар мегирад «Таҷдиди вазъият ва ҳолатҳои ҳодиса. Санҷиш дар макон». Дар Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Беларус, ки 16 июли соли 1999 қабул шудааст, моддаи 225 амали тафтишӣ – «дар маҳал санҷидани нишондод»-ро танзим мекунад⁷⁰.

Дар давраи навин оид ба дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондод баҳсу мунозира зиёд ба назар мерасад. Ба таври мисол, Е.Е. Сентров дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондодҳоро яке аз унсурҳои муҳими низоми амали тафтишӣ ва чараёни исбот кардани ҳақиқат шуморида, андешаҳои профессор В.И. Зажискийро дар ин хусус бо далелҳо рад менамояд⁷¹.

Бояд қайд намуд, ки дар ташаккули қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ меъёрҳои он ба назар гирифта мешаванд ва вобаста ба мазмуну мундариҷа ба онҳо ислоҳот ворид карда мешаванд. Дар асоси таҳлил метавон гуфт, ки ба

⁶⁹ Ниг.: Уголовный процесс некоторых стран содружества независимых государств: учебное пособие / Ю.П. Якубина. – Орел: Орловский юридический институт МВД России имени В.В. Лукьянова, 2013. – 69 с.

⁷⁰ Ниг.: Якубина Ю.П. Асари зикршуда. – 69 с.

⁷¹ Ниг.: Центров Е.Е. Проверка показаний на месте в системе следственных действий и процесс доказывания / Е.Е. Центров // Вестник криминалистики. – Том 3. – 2013. – №48. – С. 18-26.

Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ ворид намудани санҷиши нишондодҳо дар ҷузъҳои алоҳидаи қонунгузорӣ акси худро ёфта, дар ин замина он ба усули тафтишот таъсир мерасонд.

Яке аз усули маъмули пурсиш дар илми криминалистӣ ин гузаронидани он дар ҷойи ҳодиса мебошад. Муфаттишон бештар ин тавсияро барои эҳёи робитаҳои ассотсиативӣ дар фаъол кардани хотираи тасвирӣ, одатан дар сурати ба «саҳви аз рӯйи вичдон»-и шахси пурсишшаванда истифода мебаранд. Акнун дар қонун ин нукта ба таври возеҳ оварда шудааст: «Пурсиш дар ҷойи тафтиши пешакӣ гузаронда мешавад. Муфаттиш ҳуқуқ дорад, агар зарур шуморад, дар ҷойи ҳодиса шахси пурсишшавандаро пурсиш гузаронад» (банди 1, моддаи 187-и Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Федератсияи Россия). Ба андешаи мо, ин муқаррароти мушаххас ба далели дар Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ мавҷуд будани амали мурофиавӣ – санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба миён омадааст ва ҳоло зарурати гузаронидани пурсиш дар ҷойи ҳодиса ва ё мочаро вучуд надорад⁷².

Тавре аз ин мулоҳизарониҳо бармеояд, моҳият ва ҳадафи ин амали мураккаби баҳсталаби тафтишӣ бо тарзи мутобиқшавии худ ба рушди афкори мурофиавии ҷиноятӣ боз ҳам мувофиқ гардонида шуда, дар ин замина мазмуну мундариҷаи он низ такмил дода мешавад.

Ба қор бурдани амали санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса аз сабаби сервазифагии ин амали тафтишӣ ҳамеша як қатор душворихоро ба миён меорад. Санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ин амали махсуси тафтишӣ мебошад, ки ба амалҳои азназаргузаронии ҷойи ҳодиса, пурсиш, эксперимент кардан айнаи зиёде дорад. Аммо хусусияти хоси амали тафтишотии баррасишаванда ин такрор намудани амалҳои тафтишӣ мебошад, ки он ба муқаррар намудани эътимоднокии маълумоти қаблан гирифташуда нигаронида шудааст. Бо мақсади татбиқи самаранокии амалии қонунгузорӣ дар моддаи 207-и Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон

⁷² Кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ собиқ давлатҳои ИҶШС [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://ips.pravo.gov.ru/?docbody=&prevDoc=102057468&backlink=1&&nd=102010093> (санаи мурочиат: 25.05.2023).

моҳият ва аҳаммияти санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба таври возеҳ баён гардидааст.

Дар асоси ин меъёр мафҳуми «санчидани нишондод дар ҷойи ҳодиса»-ро метавон чунин маънидод кард: ин амали тафтишотие мебошад, ки дар санчиши нишондодҳо субъектҳои муайян (гумонбаршуда, айбдоршаванда, шохид, ҷабрдида)-ро бо мақсади барқарор намудани ҳолатҳои нав дар ҷойи муайян фаро мегирад. Доираи муайянкунӣ шартан ба амалҳои фарогире вобаста аст, ки онҳо ба санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса дохил мешаванд.

А.В. Внуков ва Д.Р. Внукова қайд мекунанд, ки санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса амали тафтишии дорои хусусияти мураккаб буда, дар худ аломатҳои пурсиш дар ҷойи ҳодиса ва ҳодисаҳои ба он алоқамандро ба монанди пешниҳод барои тафриқа (ташхис) кардан, азназаргузаронӣ ва таҷрибаи тафтишӣ таҷассум менамояд, ки асоси роҳандозии он маълумоти қаблан ҳангоми пурсиш ба даст овардашуда ба шумор меравад⁷³.

Дар баррасии ин масъала набояд фаромӯш кард, ки моҳияти санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба баъзе ислоҳот ниёз дошта, бо дарназардошти ин нуқтаи муҳим масъаларо дар заминаи усули ҳуқуқӣ-муқоисавӣ бояд омӯخت.

Мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Қазоқистон, аз ҷумла қисми 1 м. Моддаи 257-и Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон (минбаъд – КМҶ ҚК) моҳияти ин амали тафтишӣ санчиши нишондодҳои қаблан гирифташуда ва муайян кардани кардани он мебошад⁷⁴. Тавассути амалӣ кардани ин амалиёт маълумоти пурратар ва мушаххас ба даст оварда, нишондоди шахс дар асоси иҷрои амал дар ҷойи ҳодиса тафтиш карда мешавад, муайян кардани ҳолатҳои нав, ки дар тафтиши парванда муҳиманд, амалӣ карда мешавад. Бояд гуфт, ки ин меъёри ба амали тафтишотии мавриди назар бахшидашуда бо истилоҳи дигар ифода ёфтааст.

⁷³ Ниг.: Уголовно-процессуальное право (уголовный процесс): учебник для вузов / Под ред. проф. Э.К. Кутуева; науч. ред. и вступительное слово проф. В.П. Сальникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский ун-т МВД России; Фонд «Университет», 2019. – 583 с.

⁷⁴ Ниг.: Кутуева Э.К. Асари зикршуда. – 583 с.

Ҳамин тариқ, дар Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон мафҳуми «санҷиш ва равшан кардани нишондод дар ҷойи ҳодиса» мукамал зикр ёфта, дар мазмуни мафҳуми баррасишаванда ҳадафи дигари амали тафтишӣ – равшан намудани нишондодҳо оид ба ҷиноят бевосита акси ҳудро ёфтааст. Чунин тафовут ҷанбаи бунёдии фарқкунанда надорад, зеро он моҳияти амали тафтиширо тағйир намедихад, балки онро пурра мекунад. Меъёрҳои қонунгузори муурофиавии ҷиноятии Федератсияи Россия ва Қазоқистонро муқоиса карда, метавон меъёрҳои фарқкунандаро дар санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса дарёфт кард: ба ин масъалаи муҳим дар моддаи 194-и Кодекси муурофиавии ҷиноятии Федератсияи Россия 4 қисм бахшида шудааст ва дар м. 257-и Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон 7 қисм. Дар асоси ин гуфтаҳо метавон гуфт, ки дар Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон амали тафтишотии мазкур тартиботи муфассалтари қорбурд дорад.

Тартиби муурофиавии санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса дар Федератсияи Россия ба қонунгузори Ҷумҳурии Қазоқистон монанд аст. Аз омӯзиши қонунгузори ин кишварҳо бармеояд, ки аввал ба шахс дар доираи ҳуқуқ имкон дода мешавад, то ӯ мустақилона ҷойи руҳдодаи ҳодисаро, ки дар он макон санҷиш ва муайян кардани нишондод аллақай анҷом дода мешавад, нишон диҳад, пас дар доираи қонун аз ин шахс саволҳои зарурӣ пурсида мешавад. Муқаррароти мазкур дар Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон бо мазмуни зерин пурра карда шудааст – иштирокчиёни амали тафтишӣ ҳуқуқ доранд, ки вобаста ба рафти санҷиш пурсиши иловагиро талаб кунанд. Дар Кодекси муурофиавии ҷиноятии Федератсияи Россия истинод ба чунин меъёр ба назар намерасад.

Дар қисми 5-и моддаи 257-и Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон мусодираи ашё ва ҳуҷҷатҳое, ки ҳангоми тафтиш ва фаҳмонидани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса пайдо шудаанд, ба таври муфассал танзими қонунии ҳудро ёфтааст, вале дар қонунгузори Федератсияи Россия ин муқаррарот ниёз ба такмил дорад.

Ин масъалаи муҳим аз назари мутахассисони соҳа дур намондааст. Ба андешаи П.А. Картавский аз эҳтимол дур нест, ки дар қонунгузорӣ ба таври муфассал танзими амали тафтиши мазкур акси худро наёфта, дар ҳолатҳои зарурати мусодираи ашёи гуногун масъалаҳои бахсталаб ба миён омада, ҳалли ҳукукии онҳо ба манфиати кор мебошад⁷⁵. Аз рӯи зарурат дар чунин ҳолат ба муфаттиш имконият дода мешавад, ки санҷиши нишондодхоро дар ҷойи ҳодиса боздорад ва ё онро қатъ намояд, баъдан бо мақсади мусодираи ашёи зарурӣ амали тафтишӣ анҷом диҳад ва бурдани ин тафтишотро дар шакли дахлдори мурофиавии пешбиниамудаи қонун ба расмият дароварда, боз ба санҷиши нишондодҳо баргардад⁷⁶.

Санҷиши васеътари нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса дар қонунгузорию мурофиавии ҷиноятии Қирғизистон оварда шудааст ва дар як боби он ду модда пурра ба ин амали тафтишӣ бахшида шудааст. Дар қисми 1-и моддаи 208-и Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон (минбаъд – КМҶ ҚК) истилоҳи «санҷиш дар ҷойи ҳодиса» ба таври муфассал бозгӯӣ карда шудааст. Ба ин тариқ, ин амали тафтишотие мебошад, ки дар он нишондодҳои гумонбаршуда, айбдоршаванда, шохид, ҷабрдида, ки қаблан пурсида шудаанд, бо нишондодҳои қаблан бадастомада ва нишондодҳои ҳангоми пешбурди амали тафтишӣ гирифташуда дар ҷойи ҳодиса муқоиса гардида, дар ин асосҳолати воқеии ҳодиса бо ҷузъиёташ дар раванди тафтишӣ муайян мешавад⁷⁷.

Дар баробари ин, дар КМҶ ҚТ бо мақсади бартараф намудани ихтилофот байни нишондодҳои шахсони қаблан пурсишшуда, яъне рӯ ба рӯ кардани онҳо, ки дар фаъолияти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мушкилӣ ба вучуд меорад, диққати махсус дода мешавад.

⁷⁵ Ниг.: Картавский П.А. Некоторые приемы тактики проверки показаний на месте / П.А. Картавский // Научный компонент. – 2019. – №2 (2). – С. 23-32.

⁷⁶ Ниг.: Картавский П.А. О недостатках норм ст. 194 УПК РФ / П.А. Картавский // Актуальные проблемы борьбы с преступностью: вопросы теории и практики: материалы XXI Международной научно-практической конференции (Красноярск, 5-6 апреля 2018). В 2 ч. / Отв. ред. Н.Н. Цуканов. – Красноярск: СибЮИ МВД России, 2018. – Ч. 2. – С. 58-59.

⁷⁷ Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/205084> (санаи мурочиат: 25.05.2023).

Ҳамин тавр, дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии баррасишаванда айнияти моҳияти санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба қайд гирифта мешавад, яъне: шахс бояд пештар пурсиш карда шавад; манъи қатъии истехсолоти санчиши якбораи якҷанд шахс якбора, зеро ин раванд ба эътимодноки метавонад зарар расонад; мақсади тафтиш инъикоси вазъият буда, дар ин замина ҳолати ҳодисаи рухдода аён мешавад; манъи даҳолати беруна ва роҳ надодан ба саволҳои нодуруст ва ғайра. Аз ҷиҳати моҳият мақсади ҳуди амали тафтиш ягона мебошад – ин санчиши нишондодҳои пештар гирифташуда ҳангоми пурсиш, дақиқ намудани эътимоднокии онҳо ва муқаррар намудани ҳолатҳои нави воқеа дар ҷойи ҳодиса бо нишон додани далел мебошад.

Санчиши нишондодҳо дар марҳилаи ташаккул қарор дорад, бинобар ин, тағйирёбии он дар муддати тулонӣ амалӣ мегардад. Ин тағйирот ба фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ мусоидат мекунад.

Амали тафтишиё, ки мавриди баррасӣ қарор дорад, ба тамоми муфаттишони кишварҳои ИДМ алоқамандӣ дошта, аз аҳаммияти амалии худ далолат медиҳад. Санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса хеле муҳим аст, зеро бо истифодаи дурусти он на танҳо эътимоднокии нишондодҳои қаблан гирифташударо санчидан мумкин аст, балки ҳолатҳои нави ҳодисаи тафтишшавандаро муайян метавон кард, ки он барои самаранокии тафтиши парвандаи ҷиноятӣ зарур аст.

Вақтҳои охир дар амалияи тафтиши ҷиноятҳо боиси пайдо шудани усулҳои нави ба даст овардан ва тафтиш кардани далелҳо гардид, ки дар амалия айни замон васеъ истифода бурда мешаванд. Ба инҳо, пеш аз ҳама, чунин амалҳои тафтишӣ, ба монанди нишондиҳӣ барои шиноختан ва эксперементи тафтишӣ дохил мешаванд. Бо вуҷуди ин, амалияи татбиқи онҳо ва асоснокии амиқи илмии хусусиятҳои мурофиавию тактикийи шаклҳои истехсоли ин амали тафтишотӣ, онҳоро ба қонунгузорӣ ҳамчун амалии мустақили тафтишӣ дар кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ ҳамаи давлатҳои ИДМ ворид карда шудаанд.

Навъи дигари ба даст овардан ва тасдиқи далелҳо, ки миёнаи асри ХХ ба вучуд омада дар амал бо номҳои гуногун: «санҷиши далелҳо дар ҷойи ҳодиса», «таҷдиди далелҳо дар ҷойи ҳодиса» ба таври каме дигар инкишоф ёфтааст. Ба мақсад мувофиқ будани татбиқи амалии он аз тарафи олимони алоҳида мавриди баҳс қарор гирифта буд, аммо дар байни тарафдорони ин амали тафтишӣ дар бораи он ақидаи якдилона вучуд надорад.

Кодекси муурофиявии ҷиноятӣ шаш ҷумҳурии собиқ Шуравӣ: Латвия, Литва, Тоҷикистон, Туркменистон, Қазоқистон ва Ўзбекистон санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро ҳамчун амали мустақили тафтишӣ муқаррар кардааст⁷⁸.

Кодексҳои муурофиявии ҷиноятӣ дигар собиқ ҷумҳуриҳои иттифоқӣ (Арманистон, Қирғизистон ва Украина) ин амали тафтиширо ошкоро пешбини накарда, имкони татбиқи онро дар доираи амали дигари тафтишӣ, ки «такрор намудани вазъият ва ҳолатҳои воқеа» номида мешавад, сарфи назар мекунад. Дар кодекси муурофиявии ҷиноятӣ дигар республикаҳо ин амали тафтишӣ умуман пешбинӣ нашудааст⁷⁹.

И.М. Лузгин қайд карда буд, ки «ташаккули нави амали тафтишӣ мустақил тавассути омезиши ду ва ё зиёда амалҳои тафтишӣ ба роҳ монда шудааст⁸⁰.

Воқеан, марҳилаи ибтидоии ташаккули санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, ки чаҳорҷӯби дохилие, ки сохтор ва хусусияти ин амали тафтиширо муайян мекунад, худ аз худ ба вучуд наомадааст, барои муайян кардани даъвоҳои воқеии дар маҳал санҷидани нишондодҳо ҳангоми гирифтани маълумоти далелӣ оид ба парвандаи ҷиноятӣ коркард карда шудааст⁸¹.

⁷⁸ Ниг.: Новиков С.А. Проверка показаний на месте: проблемы правового регулирования / С.А. Новиков // Российский следователь. – 2010. – №2. – С. 7-11.

⁷⁹ Кодекси муурофиявии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Қирғизистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/205084> (санаи мурочиат: 25.05.2023).

⁸⁰ Ниг.: Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. – М., 1981. – 170 с.

⁸¹ Ниг.: Лузгин И.М. Расследование как процесс познания: учебное пособие. – М.: ВШ МВД СССР, 1969. – С. 60.

1.2. Мақсад ва вазифаҳои асосии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ

Нақш ва мавқеи санҷиши нишондодро дар низоми дигар амалҳои тафтишӣ, танҳо дар сурати дуруст дарк намудани мақсадҳои он метавон ба таври саҳеҳ арзёбӣ намуд. Масъалаи ҳадафи ин амали тафтишӣ то ба имрӯз яке аз масъалаҳои тезутунд ва баҳсталаб дар адабиёти ҳуқуқӣ ба шумор меравад⁸².

Ҳангоми баррасии мақсади санҷидани нишондод дар ҷойи ҳодиса қайд кардан бамаврид аст, ки дар моддаи 207-и Кодекси муҳофизаии ҷиноятӣ моҳияти он нопурра нишон дода шудааст, яъне: «Нишондоди гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида ва шохид мумкин аст дар ҷое, ки ба ҳодисаи тафтишшаванда вобаста аст, барои муқаррар намудани маълумоти нави воқеӣ, нишон додани хатти сайр ва ҷойҳое, ки амали тафтишшаванда содир карда шудааст, ҳамчунин барои муайян намудани эътимоднокии онҳо бо роҳи муқоиса бо вазъи ҳодиса тафтиш ё аниқ карда шаванд». Дар ин санади муҳим гуфта мешавад, ки мақсади санҷиши нишондодҳо муқаррар намудани ҳолатҳои наवे мебошад, ки барои парвандаи ҷиноятӣ аҳаммияти муҳим доранд. Аз зикри ин нуктаи муҳим бармеояд, ки ин амали тафтишӣ набояд барои «таъсири» нишондодҳо бо роҳи аз ҷониби шахси қаблан пурсишшуда дар ҷойи марбут ба ҳодисаи таҳқиқшаванда, дар ҳузури ҳолисон ва дигар иштирокчиёни муҳофизаии ҷиноятӣ барои такрор кардани онҳо истифода шавад⁸³.

Ҳалли масъалаи мушаххас гардондани мақсади санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса аҳаммияти амалӣ дорад. Инак, то қабули Кодекси

⁸² Ниг.: Быков В.М. Фактические основания производства следственных действий по УПК РФ / В.М. Быков // Журнал российского права. – 2005. – №6. – С. 59-69; Быховский И.Е., Корниенко Н.А. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – Л.: Ин-т усоверш. следств. работников. – 1988. – 67 с.; Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / Отв. ред. чл.-корр. Акад. наук СССР, проф. С.А. Голунский; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики прокуратуры СССР. – М.: Госюриздат, 1959. – 48 с.; Власенко Н. Проверка показаний на месте / Н. Власенко // Законность. – 2002. – №6. – С. 14-16.

⁸³ Ниг.: Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – С. 564 (Автор комментария к ст.194 – В.С. Шадрин); Шейфер С.А. Проблемы развития следственных действий в УПК РФ / С.А. Шейфер // Уголовное право. – 2002. – №3. – С. 90-92.

мурофиавии ҷиноятӣ дар амалияи тафтишӣ бештар татбиқи ғаразноки айбдоркунӣ бо истифода аз санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба назар мерасид. Оид ба ин масъала андешаронии мутахассисонро дар як сатҳ намебинем, олимони соҳа баъзан гуфтаҳои якдигарро ба таври илмӣ инкор менамоянд. Ба таври мисол, муҳаққиқ С. Шефербар ба он андеша аст, ки «ин амали тафтишӣ воқеан ба пурсиши айбдоршаванда (гумонбаршуда), ки ба гуноҳаш иқроӣ шудааст, дар ҷойи ҳодиса ва дар ҳузури шохидони холис, бо мақсади баъдтар аз эътирофи худ даст нақашидани ӯ сурат мегирад. Аз рӯи моҳияти худ ин ҷой суҳан дар бораи як навъ такрори нишондодҳо дар шароите мебошад, ки ба шароити пурсиш мувофиқат намекунад. Ҳамин тариқ, сарфи назар аз он ки дар Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои истехсолоти тафтиш, нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса асоснок карда шудаанд, норавшан ифода ёфтани мақсади ин амали тафтишӣ метавонад боиси чунин амалияи номуносиб ё амали такрори нишондодди пештар дар вақти пурсиш додасуда гарданд.

Дар ин раванд яке аз мақсадҳои асосии амали тафтишӣ ба даст овардани далелҳои муайян ба ҳисоб рафта, он фарқияти миёни амалҳои тафтиширо бозгӯӣ менамояд. Мунтазам такмил додани андешаҳо оид ба ҳадафҳои амалии ин навъи тафтишот бозгӯӣ раванди таърихӣ инкишофи ҳуди ин низоми амали тафтишӣ ба ҳисоб меравад. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо дар ҷойи ҳодиса тафтиш кардани нишондодҳо истисно нест. Муҳаққиқон А.Н. Василев ва С. Степичев мақсади амали тафтиширо санҷиши нишондодҳои гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида ва шохид ҳисобидаанд⁸⁴ ва ба андешаи муҳаққиқи дигар Р.С. Белкин онро «тафтиши далелҳои ҷамъоваришудаи дар нишондодҳои шохидон, айбдоршаванда мавҷудбуда ва ба даст овардани далелҳои нав мешуморад»⁸⁵.

Мақсад аз санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса, тавре ки Р.С. Белкин қайд менамояд, санҷиш ва муайян кардани далелҳои ҷамъоваришуда дар

⁸⁴ Ниг.: Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / Отв. ред. чл.-корр. Акад. наук СССР, проф. С.А. Голунский; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики прокуратуры СССР. – М.: Госюриздат, 1959. – 48 с.

⁸⁵ Ниг.: Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента. – М., 1959. – С. 128-129.

нишондодҳои шохидон ё айбдоршаванда ва ба даст овардани далелҳои нав мебошад. Бо дарназардошти таҳлили этимологии истилоҳи «тафтиш» метавон пешниҳод кард, ки мазмуни моддаи 207-и Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври зайл таҳрир карда шавад: «Бо мақсади омӯхтани далелҳои мавҷуда ва ба даст овардани далелҳои нав, нишондоди қаблан аз тарафи гумонбаршуда ё айбдоршаванда, инчунин ҷабрдида ё шохид додасударо, ки ба ҷинояти тафтишшаванда алоқамандӣ дорад, бо мақсади муқаррар намудани эътимоднокии ин нишондодҳо метавон дар ҷойи ҳодиса бо роҳи пурсиш ва бознигарии амалҳои шахсонӣ номбаршуда санҷид».

М.Н. Хлинсов мавқеи олимони дигар Р.С. Белкин, Л.А. Соя-Серко ва В.Л. Колдинаро ҷонибдорӣ мекунад ва зикр мекунад, ки: «мақсади ин амали тафтишӣ санҷиши нишондодҳои гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида ё шохид ва муқаррар намудани эътимоднокии ин нишондодҳо, инчунин муқаррар намудани маълумотҳои нав ва ба даст овардани далелҳои нав мебошад»⁸⁶.

Ба гуфтаи Н.Г. Шурухнов, ин амали тафтишӣ «бо мақсади ошкор намудани далелҳои нав, тафтиши нусхаҳо, ошкор ва бартараф намудани ихтилофот дар нишондодҳои якчанд шахс ва муқаррар намудани ҳолатҳои мусоидаткунанда дар содир намудани ҷиноят гузаронида мешавад»⁸⁷.

Мақсади ниҳони санҷиши нишондод ба андешаи Е.П. Фирсов «муайян намудани огоҳнамоии шахсонӣ пурсишшаванда дар бораи ҳолатҳои ҳодисаи тафтишшаванда, аз ҷумла он далелҳо ва ҷузъиёте мебошад, ки пурсишшаванда танҳо дар сурати иштироки бевосита ва ё дарк намудани он» ба ҳисоб меравад. Дар баробари ин гуфтаҳо Е.П. Фирсов оид ба мақсади дар ҷойи ҳодиса тафтиш кардани нишондодҳо фарқияти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро аз дигар амалҳои тафтишӣ, аз ҷумла, санҷиши нишондод (дар

⁸⁶ Ниг.: Хлынцов М.Н. Проверка показаний на месте / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – С. 8.

⁸⁷ Шурухнов Н.Г. Тактика проверки и уточнения показаний на месте / Криминалистика: курс лекций (для слушателей следственного факультета). Вып. 7 / Под ред. проф. В.П. Лаврова. – М., 1997. – С. 21-43; Шурухнов Н.Г. Предварительная проверка заявлений и сообщений о преступлениях в стадии возбуждения уголовного дела (процессуальные и организационные вопросы): дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1982. – С. 21.

чойи ҳодиса ба пурсишшаванда нишондоди ҷузъиёт)-и ба тафтишот алоқаманд» баррасӣ менамояд⁸⁸. Дар баробари ин қайд карда мешавад, ки «такрори ҳодиса яке аз унсурҳои зарурии мундариҷаи санчиши нишондод дар чойи ҳодиса ба ҳисоб меравад». Дар асоси ин гуфтаҳо муаллиф мақсади санчиши нишондодҳоро дар чойи ҳодиса ба мазмуни он (муайянкунии он) алоқаманд донистааст. Дар ин масъалагузори илмӣ таснифи мақсадҳо то андозае нопурра ба назар мерасад, зеро ки дар сурати мавҷуд будани «мақсади ниҳой» дигар мақсадҳо ба миён меоянд. Пас, аз таҳлили моҳияти ин мафҳум бармеояд, ки дар он ҳадафҳои умумӣ ва махсуси мансуби ин амали тафтишӣ пешбинӣ шудаанд.

Дар таълифоти ин муҳаққиқ номгӯйи мақсадҳои амали тафтишӣ ба таври васеъ оварда мешавад, ки он лоиқи дастгирист: тафтиши далелҳои ҷамъшуда; муайян намудани далелҳои ҷамъшуда; ба даст овардани далелҳои нав⁸⁹.

Барои рӯшанӣ андохтан ба ифодаи мазмун ва моҳияти илмии ин мафҳум муфассалтар баррасӣ намудани ин ҳадафҳо ба манфиати кор мебошад.

Санчиши далелҳои ҷамъовардашуда. Тафтиши маълумотҳои дар нишондодҳои аввалаи шахсон зикршуда ё манбаъҳои аз дигар амалҳои тафтиши, ки дар қонун муқараршуда ба даст омада, ки муфаттиш ба воқеияти он бовари ҳосил мекунад:

Оид ба чойи ҳодиса, ки ҷабрдида, гумонбаршуда ва айбдоршаванда пештар он чой гувоҳӣ додаанд. Шахсе, ки нишондоди ӯ тафтиш карда мешавад, чойи ба амал омадани ҳодисаҳои ҷинояти тафтишшавандаро нишон медиҳад, ки дар ин бора пештар ӯ дар нишондоди худ хабар дода буд. Санчиш имкони муайян кардани мувофиқати маълумоти дар нишондодҳои пурсишшаванда, инчунин дар дигар манбаъҳо мавҷудбуда ба вазъияти воқеии маҳалли санчиши нишондод ва дигар ҳолатҳои дар парванда муқарраргардидаро фароҳам меорад. Натиҷаҳои санчиши нишондодҳоро дар

⁸⁸ Ниг.: Фирсов Е.П. Проверка показаний на месте и участие специалиста-криминалиста в ее производстве. – Саратов: СВШ МВД РФ, 1995. – С. 19.

⁸⁹ Ниг.: Белкин Р.С. Проверка и уточнение показаний на месте: лекция. – М.: Изд-во ВШ МВД РСФСР, 1961 – С. 11.

қойи ҳодиса бо дигар маълумоти дар парванда мавҷудбуда муқоиса намуда, муфаттиш метавонад дар бораи эътимодноқӣ ё безътимод будани далелҳои тафтишшаванда хулосаи ҳолисона барорад:

– нишондоди роҳи тафтиш, ки гумонбаршуда, айбдоршаванда тавассути он ба қойи ҳодиса ворид шуда ва (ё) аз он берун рафтаанд;

– дар ҳақиқат мавҷуд будан ё набудани ихтилофот дар нишондодҳои якчанд шахс оид ба тафтиши ҷиноят, дар бораи қойи ҷиноят, қойи воҳӯрӣ бо шарикон, дар бораи кирдори онҳо дар қойи муайян, роҳҳои тарк кардани қойи ҳодиса ва ғайра;

– дарки воқеият аз ҷониби шахсе, ки нишондодаш дар бораи ҳолатҳои воқеии парванда тафтиш карда мешавад.

Барои рӯшанӣ андохтан ба ҷузъиёти ин масъала аз амалия мисол овардан мумкин аст. Гумонбаршуда С.Н.С., санаи 02 ноябри соли 2021, тахминан соатҳои 20;00 дақиқа аз манзили истиқоматияш баромада ба тарафи маҳаллаи Диагностикаи шаҳри Душанбе омада, пасон, ба назди як бинои 9 ошӯна рафта, ба мағозаи хӯроквории Ш, ки воқеъ дар суроғи шаҳри Душанбе, кӯчаи Миралӣ мебошад, даромада ба фурӯшандаи он мағоза гапзанон намудааст. Ба мақсади ба даст овардани маблағи пулӣ фурӯшанда А.Т. - ро, ки номбурда тахминан 35- 40 сола буда дар он ҷо ба савдо машғул буд бо табари оҳанин 4-5 маротиба ба сари он фурӯшанда ба куни табар зарба мезанад, ки номбурда ба замин афтада бе ҳуш мешавад. Баъдан дохили хазинаи мағозаро кофтукоб намуда аз дохили хазина маблағи пулии 1800 сомониро тасаруф намуда аз ҷои ҳодиса ғайб задааст. Дар рафти санҷиши нишондод С.Н.С., қайд кард, ки ҷои ҳодиса ва дар он ҷо кадом ҳаракатҳоро содир кардааст, нишон дода метавонад. Ҳангоми назди мағозаи Хӯроквории Ш, расидан гумонбаршуда С.Н.С, хоҳиш намуд, ки автомашинаро манъ намоем. Гумонбаршуда С.Н.С, дохили мағозаи Ш, даромада, ҷои ҳодисаро нишон дода, қайд намуд, ки дар он ҷо ҷинояти одамқушӣ ва роҳзанӣ намудааст. Баъдан, ба ӯ савол дода шуд, ки қай, чӣ хел, бо кӣ аз он ҷо чизҳоро тасарруф намудааст? Гумонбаршуда С.Н.С, қайд кард, ки дар

ҳақиқат ӯ санаи 02 ноябри соли 2021, тахминан соатҳои 20:00 дақиқа аз манзили истиқоматияш баромада ба тарафи маҳаллаи Диагностикаи шаҳри Душанбе омада пасон, ба назди як бинои 9 ошона рафта, ба мағозаи хӯроквории Ш, ки воқеъ дар суроғаи шаҳри Душанбе, кӯчаи Миралӣ мебошад даромада, ба фурушандаи он мағоза гапзанон намуда, тахминан соатҳои 20:00 дақиқа бо мақсади ба даст овардани маблағи пулӣ аз манзили истиқоматияш як адад табари оҳаниро гирифта ба он мағозае, ки омада буд, омада ба фурушанда, ки номбурда тахминан 35- 40 сола буда дар он ҷо ба савдо машғул буд гуфтам, ки ба ман дар як пакети полителенӣ мевагӣ бидех. Ҳангоме, ки фурушанда сарашро ҳам намуда дар он пакети полителенӣ маҳсулоти мевагӣ бор намуда истода буд, ман аз фурсати муносиб истифода намуда бо як адад табари оҳанин 4-5 маротиба ба сари он фурушанда ба куни табар зарба задам, ки номбурда ба замин афтада, беҳуш шуда, баъдан дохили хазинаи мағозаро кофтукоб намуда аз дохили хазина маблағи пулии 1800 сомониро тасарруф намуда аз ҷои ходиса ғайб зада ба манзили истиқоматиамон рафтам, он маблағи пулиро ба манфиати шахсиям сарф намудам⁹⁰.

Ҳамин тавр санҷиши далелҳои ҷамъоваришуда яке аз воситаҳои исботкунии иштироки шахс дар содир кардани ҷиноят мебошад. Дар ин маврид он далелҳои санҷида мешаванд, ки иштироки бевоситаи шахсро дар содир кардани ҷиноят собит месозад.

Назар ба гуфтаи муҳаққиқон А.Н. Василев ва С. Степичев, зарурати мушаххас намудани ҳолати инфиродӣ (дар кучо сурат гирифтани ходиса, дар ин маврид дар кучо будан ва аз кучо бо кӣ омадани иштироккунандагон ва ғайра) дар амалия ба миён меояд ва ин корро фақат дар ҳуди ҳамон ҷойи бо ёрии шахси иштирокнамуда дар он метавон амалӣ сохт⁹¹. Аз ин рӯ, агар шахси санҷидашуда суроғаи объектҳои, ки бо шарикон вохӯрда буд,

⁹⁰ Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №1-16/22; №1-25/22 // н. Фирдавсии ш. Душанбе.

⁹¹ Ниг.: Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / Отв. ред. чл.-корр. Акад. наук СССР, проф. С.А. Голунский; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики прокуратуры СССР. – М.: Госюриздат, 1959. – 48 с.

номбар карда натавонад, дар чараёни санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса баъзе норасоихоро дар ошкорсозии ҷинойт метавон пурра намуд. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо тавсия карда мешавад, ки ба шахсе, ки пештар мавриди пурсиш қарор гирифта шудааст, саволҳои мушаххас дода шавад, масалан: «Мо бояд ба кадом самт ҳаракат кунем? Кадом объектҳои табиноти саноатӣ, маданияву маишӣ ба ҷойи ҳодиса наздик мебошанд».

Маҳз ҳамин усули коргузорию дуруст боиси пурра ошкор шудани роҳзанӣ ва ҷинойти одамкушӣ гардидааст: тугайли гузоштани саволҳои мушаххас ба ҳар чор (дар алоҳидагӣ) воқеиятро пурра ошкор намуда, шахсони боздоштшуда кӯчаю манзили истиқоматию мазкурро беҳато ёфтанд.

Гирифтани далелҳои нав. Аз таҳлили адабиёти мавҷуда бармеояд, ки баъзе муаллифон аз рӯйхати мақсадҳои дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондодҳо сарфи назар кардани баъзе амалҳо, аз ҷумла ба даст овардани далелҳои навро пайравӣ мекунанд. Ба таври мисол, В.Н. Уваров чунин қайд менамояд: «Мақсади асосии ин амали тафтишӣ як аст – санчиши нишондодҳо⁹².

Аз муқоисаи андешарониҳои мухталиф метавон зикр кард, ки гуфтаҳои ин муаллифон беасос нестанд. Дарвоқеъ, санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали мустақили тафтишӣ ба дарёфти далелҳои нав нигаронида мешавад. Аммо дар ин маврид мо ба андешаи муаллифони зикрфта розӣ ҳастем, ки ин ҳадаф танҳо дар сурати ошкор ва сабт карда шудани ҳолатҳои нави барои парванда муҳим, пайдо шудани далелҳои нав, аз ҷумла ошкор намудани амволи дуздидашуда, ҳасади ҷабрдида, нишонаҳои хузури ҷинойткор дар ҷойи ҳодиса, дигар далелҳои шайъии моддӣ ва ғайра дар чараёни амали тафтишӣ амалӣ мегардад.

Барои рӯшанӣ андохтан ба ин масъала мисоле аз амалияи тафтишӣ оварда мешавад, ки он дар ш.Душанбе рух додааст. Гумонбаршуда М.С.С. автомашинаи ширкати мусофиркашонии «Як таксӣ» тамғаи «Хундай-Солярес», рақами қайди давлатиаш 00-00 ТТ 00, таҳти идоракунии шахрванд

⁹² Ниг.: Васильев А.Н., Степичев С.С. Асари зикршуда. – С. 20; Уваров В.Н. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1982. – С. 13.

Э.Э. - ро манъ карда, дар нишастгоҳи қафои он нишаста аз ронанда талаб кардааст ки ба суроғи муаяншуда ҳаракат намояд ва баъдан бо таҳдиди истифода намудани корд аз ӯ маблағи пулӣ талаб намудааст, ки дар натиҷаи муноқиша ба шаҳрванд Э.Э. зарбаҳо бо корд расонида номбурдаро ба қатл расонидааст.

Пеш аз оғози санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ба гумонбаршуда М.С.С. пешниҳод карда шуд, ки ҷойи ҳодиса ва ҷараёни ҳодисаи рухдодаро, ки аз нишондоди ӯ бармеояд бо нишон додани замон, макон ва тарзи содиршавии ҷиноят баён намояд.

Гумонбаршуда М.С.С. пешниҳоди мазкурро пазируфта, иброз намуд, ки метавонад нишондодашро бо нишон додани замон, макон ва тарзи содиршавии ҷиноят баён намояд. Бо ин мақсад аз ҷой бархоста хоҳиш намудааст, ки аз утоқи №1-и тафтишотии маҳкамаи нигоҳдории муваққатии РВКД дар шаҳри Душанбе баромада, ӯро то ҷойи ҳодиса ҳамроҳи намоянд.

Аз бинои маҳкамаи нигоҳдории муваққатии РВКД дар шаҳри Душанбе баромада, ба автомашина тамғаи «Toyota rav 4», рақами қайди давлатиаш 0000 АО 00 савор шуда, ба гумонбаршуда М.С.С. пешниҳод карда шуд, ки роҳро нишон диҳад. Гумонбаршуда М.С.С. иброз намуд, ки ба хиёбони А.Синои шаҳри Душанбе 126, равам. Баъди ба суроғи мазкур расидан гумонбаршуда М.С.С. изҳор кардааст, ки дар ин суроға автомашинаи ширкати мусофиркашонии «Як таксӣ» тамғаи «Хундай-Солярес», рақами қайди давлатиаш 00-00 ТТ 00, таҳти идоракунии шаҳрванд Э.Э. - ро манъ карда, дар нишастгоҳи қафои он нишаста, аз ронанда талаб кардааст, ки ба кӯчаи Соҳилии шаҳри Душанбе ронад. Баъдан талаб кардааст, ки автомашинаи мазкур дар ҷояш баргардонида рӯ ба самти ҳалқаи (кольцовой) маҳаллаи «профсоюз» раванд. Пас аз ба ҳалқаи роҳи автомобилгарди маҳаллаи «профсоюз» расидан, изҳор кард, ки тарафи чапи «кольцовой»-ро тоб хӯрда, ба самти кӯчаи М. Назаршоев ронем. Ҳангоми дар «кольцовой»-и Сирки Душанбе расидан гумонбаршуда М.С.С. иброз намуд, ки ба тарафи рост баргашта, бо хиёбони Н. Қарабоев ва дигар кӯчаҳои ноҳияи Фирдавсӣ

ронда ба самти КДВ «Бозори Саховат» ҳаракат намоем. Аз рӯйи нишондоди гумонбаршуда М.С.С. ҳаракат карда, баъди дар чароғаки маҳаллаи 46-ум расидан, охирин иброз кард, ки дар гардиш ба тарафи чап гашта, чароғаки зикршударо аз самти муқобил гузашта, баъдан маркази савдои «Содот» ва бинои навсохташудаистодаро, ки гирду атрофаш бо тунуқаҳои оҳанини рангаш сабз маҳкам карда шудаанд, гузашта, сипас ба тарафи чап гашта, ба дохили биноҳои истиқоматӣ гашта, ҳаркатро идома диҳем. Ҳангоми дар назди бинои №00/00-и кӯчаи Деҳоти ноҳияи Фирдавсӣ расидан, гумонбаршуда М.С.С. изҳор кард, ки дар онҷо автомашинаро манъ намоем. Баъди дар назди бинои зикршуда таваққуф кардан, охирин изҳор кард, ки баъди дар ҳамин суроға таваққуф кардани овтомашинаи номбурда ӯ кордро аз дохили селофани бо худ дошта бароварда, аз ронандаи такси маблағ талаб кардааст. Аммо, ронандаи такси муқобилияти саҳт нишон дода, бо мақсади муҳофизат кардани худ бо дасташ нӯги кордро медорад ва барои аз ӯ халос шудан автомашинаро бо суръати баланд ба ҳаракат медарорад. Вале бинобар зер истифодаи зӯрварӣ қарор доштани автомашина дар масофаи кӯтоҳ ба дохили ҷуйбори дар он ҷо буда, бар хӯрда манъ мегардад. Вақте ки ронандаи такси автомашинаро ба ҳаракат медарорад ӯ бо корд гардани охиринро мебурад. Баъдан бо корд якҷанд зарбаи дигар ба бадани ронанда мезанад, ки дар натиҷа вай ба ҳалокат мерасад⁹³.

Ҳамин тавр, мақсади дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондодҳо—ошкор намудани тарзи содир шудани ҷиноят, ҷойи содир шудани ҷиноят ва олоти содир намудани ҷиноят амалӣ гардид. Бояд қайд кард, ки татбиқи ин ҳадаф ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз эҳтимолияти зиёд бархӯрдор мебошад, ки хусусияти инфиродӣ дорад.

Мақсадҳои номбаршуда оид ба санҷиши нишондодҳо дар амалия ба тағйироти куллӣ дучор нашудаанд.

⁹³ Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №19150 // Прокуратураи ш. Душанбе.

Оё мақсадҳои дигар дар ин амали тафтишӣ мавҷуд мебошад? Барои баррасии ҳамаҷонибаи ин амали тафтишӣ тавсияи мутахассисон ва таҷрибаи кормандони соҳа замина фароҳам меорад.

Дар асоси гуногун будани ҷанбаи равонии санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса, инкор кардани чунин ҳадафҳо, ба мисли ташаккули эътиқоди ботинӣ дар муфаттиш, дуруст нест. Ин мақсад ба туфайли ҳамон раванд ва ҳолатҳои равонӣ, ки ирода ва талаботи ӯро ба амалҳои муурофиявии муҳим ташаккул медиҳанд, ба даст меояд. Ирода берун аз эҳсосот дар алоҳидагӣ вучуд надорад. Натиҷаҳои санҷиши нишондодҳои дар ҷойи ҳодиса аз ҷониби муфаттиш, чун қоида, эътирози ботиниро дар мувофиқат намудан ва қобили қабул будани далелҳо ба вучуд намеоваранд, дар вучуди муфаттиш чунин ҳиссиёт пайдо намешавад, ки ӯ гӯё кори ғайриқонунӣ карда истода бошад. Ҳамин тариқ, ба ҳадафҳои санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса тафтиши далелҳои ҷамъшуда низ дохил мешавад;

Санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ метавонад як қатор вазифаҳои мушаххасро ҳал кунад. Ба таври муфассал баррасӣ намудани онҳо аз манфиат холӣ нест.

Ба гуфтаи Р.С. Белкин, ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса муфаттиш ба ин омилҳо боварӣ дорад:

а) мавҷудияти ҷойҳое, ки шохид ё айбдоршаванда дар бораи он нишондод додааст (аз рӯйи аломатҳои хоси ин ҷой, ки дар нишондод оварда шудааст ва он дар воқеият мавҷуд мебошад);

б) мавҷудияти усули ворид шудан ба ҷойи ҷиноят ё тарк кардани ҷойи ҷиноят;

в) мавҷуд будан ё набудани ихтилофот дар нишондодҳои якҷанд шохидон ё айбдоршаванда дар бораи роҳ ба ҷойи ҳодиса, инчунин оид ба ҳуди ҷойи ҷиноят, ҷойи вохӯрӣ бо шарикон ва ё дар бораи кирдор дар ҷойи муайян;

г) ба маълумоти шахсе, ки нишондодаш дар бораи ҳолатҳои воқеи парванда тафтиш карда мешавад⁹⁴.

Ин масъала дар асарҳои илми Р.С. Белкин ба таври васеъ баррасӣ шудааст. Ба андешаи муҳаққиқ ин муқарраротро наметавон аз вазифаҳои воқеӣ номид, балки онҳоро ҳамчун мушаххасоти мақсади «тафтиш ва равшан намудани далелҳо» метавон арзёбӣ намуд, ӯ мазмуни мақсади «ба даст овардани далели нав»-ро, ки ҳангоми ворид шудан ба ҷойи воқеа фактҳои объективӣ ба далелҳои парванда дахлдошта (ошкор ва қайд карда мешаванд), муҳим меҳисобад⁹⁵.

Воқеан, муфаттиш ҳангоми дар ҷойи ҳодиса санҷиш кардани нишондод ба мувофиқат намудан ва ё мутобиқат накардани нишондодҳои шахс ба воқеияти объективӣ: мавҷуд будани ҷойи ҳодиса, роҳ, предмети муайян ва ғ. боварӣ ҳосил мекунад. Аммо ин гуна тартиб додани вазифаҳо бештар ҷанбаи равонӣ, натиҷаи чашмдошти фаъолияти равонии субъекти тафтишотро инъикос мекунад. Албатта, дар ин маврид оид ба ифодаи объективӣ натиҷаи тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса, яъне доир ба муқаррар намудани ин ё он факт андешаронӣ кардан ба манфиати кор мебошад.

М.Н. Хлинсов оид ба номгӯи вазифаҳо дар тафтиши далелҳо дар ҷойи ҳодиса ба таври мукамал ва муфассал маълумот додааст. Таснифоти ӯро ба таври зайл метавон овард: ошкор намудани ҷойи ҳодиса ва ё чандин ҷойи ҳодисаҳое, ки муфаттиш қаблан дар бораи он огоҳ набуд, аммо шахс ё ашхосе, ки дар бораи ин ҳодиса нишондод дода буданд, ҳангоми додани маълумотҳои зарурӣ баъзан ба мушкилӣ рӯ ба рӯ мешаванд ва дар ин маврид муфаттиш ба таври мустақилона метавонист ҷойи номбаршударо дарёфт намояд⁹⁶.

Муайян намудани роҳи воридшудаи пурсишшаванда ба ҷойи ҳодиса, ки он аз ҷониби муфаттиш муқаррар нашуда буд ва бозгӯи ин ҷараён барои парванда зарур буда, инчунин шахси пурсишшаванда бо сабабҳои гуногун

⁹⁴ Ниг.: Белкин Р.С. Проверка и уточнение показаний на месте: лекция. – М.: Изд-во ВШ МВД РСФСР, 1961 – С. 11-12.

⁹⁵ Ниг.: Белкин Р.С. Асари зикршуда. – С. 11-12.

⁹⁶ Ниг.: Хлынцов М.Н. Проверка показаний на месте / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – 120 с.

дар муайян намудани ҷойи ҳодиса, кӯчаҳои гирду атроф, хиёбонҳо ва объектҳои дар он ҷой воқеъгардида мушкилӣ мекашад.

Ошкор кардани ҳама гуна осори ҷиноят ё далелҳои шайъӣ, ки ҷойгиршавии онҳо ба тафтиш маълум нест ва ҳангоми гирифтани далелҳои шахси пурсишшаванда дар бораи онҳо маълумоти дақиқ ба даст намеояд. Дар ин маврид муфаттиш метавонист қаблан дар бораи мавҷудияти чунин далелҳо маълумот дошта бошад ва ё эҳтимолияти мавҷудияти онҳоро ба таври тахмин муайян кунад.

Дарёфт кардани далелҳои нав (изҳо ва далелҳои шайъӣ), ки қаблан ба тафтиши ҷиноят маълум набуд ва онҳо ба нишондодҳои пурсишшаванда дохил карда нашудаанд:

- ошкор кардани қурбониёни қаблан ба тафтишот номаълум;
- муайян намудани шоҳидон, ки пештар номаълум буданд;
- муайян кардани шахсияти гумонбаршудагон (айбдоршавандагон);
- муайян намудани иштироки гумонбаршуда (айбдоршаванда) дар дигар ҷиноятҳое, ки ба тафтишот маълум аст, вале ҷинояткорон ошкор нашудаанд;
- муайян намудани сабабу шароите, ки боиси сар задани ҷиноят шудаанд.
- муайян кардан ва ошкор сохтани ҳолатҳои алоҳида вобаста ба амали шахси пурсишшаванда дар ҷойи ҳодиса ва ё дар дигар мавзеоҳо дар мавриде, ки ин ҳолатҳо ба муфаттиш маълум нестанд ва бо роҳи дигар муқаррар кардан ё ошкор сохтани онҳо имконнопазир аст.
- муайян намудани ҳолати воқеии ҷойи ҳодиса дар он мавриди рух додани он.
- муайян намудани маълумоти пурсишшаванда ё шахсони пурсишшаванда оид ба ҷойи ҳодиса, объектҳои алоҳида ё роҳҳои дар нишондоди онҳо зикрёфта.
- муайян намудани огоҳии шахсони пурсишшаванда дар бораи ҳолатҳои воқеии ҳодиса, иштирокчиён ва ё шоҳидони ҳодиса.
- санҷиши тахминҳои тафтишӣ ё ҷустуҷӯӣ.

Аз таҳлили гуфтаҳои М.Н. Хлинсов метавон гуфт, ки омилҳои зикрнамудаи ӯ дар ташаккули ҷараёни тафтишӣ заминаи мусоид фароҳам оварда, ба андешаи мо, вазифаи охирин бо гузаронидани маҷмуи тамоми амали тафтишӣ ва ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ҳалли ҳудро пайдо менамояд⁹⁷. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо баррасии таҳқиқоти Н.В. Власенко ва В.В. Степанов оид ба ин масъала муҳим мебошад. Ин муҳаққиқон қайд мекунанд, ки «тафтиш кардани тахминҳои тафтишӣ ё ҷустуҷӯӣ дар ин амал то андозае барзиёд ба назар мерасад, зеро он танҳо ба ин амал хос нест. Дар шароити тафтиши муташаккилона тамоми ҷорабиниҳо барои иҷрои нақшаи пешбинишуда гузаронда мешаванд, ки тахминҳо унсури таркибии он ба шумор мераванд⁹⁸. Дар ин маврид бояд қайд намоем, ки банди охирини номгӯи вазифаҳои пешниҳоднамудаи М.Н. Хлинсов принципи асоси ягонаи тақсимотро дар равиши низомнокӣ вайрон мекунанд: тафтиши тахминҳо як восита ё равандест, ки дар маҷмуъ ба тафтишот алоқаманд буда, он ба бозгӯӣ намудани далелҳои муайяни дар зербандҳо зикрѐфта асос намегардад.

Оид ба тахминҳо дар ин амали тафтишӣ андешаи олимони гуногун мебошад. Я. Пешак қайд менамояд, ки тафтиши тахминҳо бояд фарогири муайянкунии миқдори зарурии далелҳои тасдиқкунанда ва ё инкоркунандаи тафтишот бошанд, ки мавҷудияти онҳо ба тахминҳои воқеӣ алоқамандӣ дорад⁹⁹.

Аз нигоҳи моҳият ва мазмун гуфтаҳои В.И. Белоусов бо М.Н. Хлинсов умумият дошта, ҳамзамон ӯ пешниҳод мекунанд, ки номгӯи вазифаҳо бо таври зерин пурра карда шаванд:

– ошкор намудани ҷинойтҳои пинҳонкардашуда аз тарафи мақомотҳои тафтиши пешакӣ;

– муқаррар намудани вазъияти объективии далели одамкушӣ;

⁹⁷ Ниг.: Хлинцов М.Н. Проверка показаний на месте / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – 120 с.

⁹⁸ Ниг.: Власенко Н.В., Степанов В.В. Сущность и тактика проверки показаний на месте. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 48-49.

⁹⁹ Ниг.: Пешак Ян. Следственные версии: криминалистическое исследование / Пер. со словацкого д.ю.н. А.М. Ларина. – М.: Прогресс, 1976. – С. 203, 225.

– дар тахайюли субъекти тафтишот ташаккул додани эътиқод оид ба воқеияти хабардор кардани шахси мушаххас оид ба далелҳои ҷинояти тафтишшаванда¹⁰⁰.

Ба андешаи мо, дар ин маврид барои ташаккули вазифаи нав дар муқаррар намудани вазъияти воқеии ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷиноятҳои навъи муайян зарурат пеш намеояд. Муқаррар намудани вазъи воқеии ҷойи ҳодиса, бо вучуди он ки дар тафтиши ҳодисаҳои одамкушӣ аз масъалаҳои аввалиндараҷа ба шумор меравад, дар рафти тафтиши як қатор ҷиноятҳо низ дар доираи қонун ва талаботи муайян амалӣ карда мешавад. Илова бар ин, вазифаҳои санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса дорои хусусияти умумӣ буда, аллақай дар амалия вобаста ба хусусиятҳои тафтиши намуди муайяни ҷиноят, ки усулҳои худро дорост, асоснок карда мешавад.

Вазифаи охиринаро бо дарназардошти мувофиқати он бо ҳадафи ҳавасмандӣ-равоние, ки дар нишондодҳои пурсишшаванда дар ҷойи ҳодиса муайян карда шудааст, наметавон чун вазифаи мустақил дар ҷанбаи равонии ин амалиёт дохил намуд.

Ошкор кардани ҷиноятҳои пинҳонкардашударо чун вазифаи мустақил арзёбӣ намудан баҳсталаб ба назар мерасад. Ҳарчанд чунин ошкорсозӣҳо аксаран ҳангоми тафтиши ҷойи ҳодиса рух медиҳад, аммо он дар мавриди идомаи тафтишот анҷом дода шуда, дар парвандае, ки дар он нишондод тасдиқ карда мешавад, ҳамчун далели исбот дохил карда намешавад. Бо дарназардошти ин нуктаи муҳим лозим аст, ки прокурор, сардори шӯбаи тафтишот ва сардори дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки баҳри риояи волоияти қонун дар фаъолияти кормандони худ масъуланд, ҳамчун субъекти махсуси ошкор намудани ҷиноятҳои пинҳонӣ доништа шаванд.

В.Н. Уваров вазифаи санҷиши нишондодро дар ҷойи ҳодиса дар он мебинад, ки бо ин навъи тафтиш «мувофиқат намудан ва ё мутобиқат накардани нишондодҳои шахси пурсишшавандаро бо вазъият дар ҷойи

¹⁰⁰ Ниг.: Белоусов В.И., Натура А.И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного следствия: учебно-практическое пособие. – М., ЦОКР МВД России, 2008. – С. 67-68; Хлынцов М.Н. Проверка показаний на месте / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – 120 с.

ходиса ва натиҷаҳои тафтиши пештара муқаррар менамояд, ки тавассути он огоҳӣ доштан ва ё надоштани шахси пурсишшаванда ба сифати шохид ё иштирокчии ҳодиса аниқ карда мешавад»¹⁰¹.

Ин муқаррарот ба мақсади муайяннамудаи Н.В. Уваров хангоми санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса комилан мувофиқат дошта, ба назари мо, онро дар оянда такмил бояд дод.

Н.Г. Шурухнов вазифаҳои зеринро ба миён гузоштааст, ки бо роҳи санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ бояд ҳал карда шаванд:

- муайян кардани ҷойи ҳодисае, ки барои шахси пурсишшаванда;
- барқарор намудани хатсайри (роҳи) барои муфаттиш номаълуме, ки пурсишшаванда ба ҷойи ҳодиса тавассути он даромадааст ва ё онро тарк кардааст;
- муайян намудани ҷабрдидагон ё шохидоне, ки қаблан ба муфаттиш номаълум буданд;
- шарикони ҷиноятро муайян намудан;
- дар нишондодҳои якҷанд шохидон ё айбдоршаванда мавҷуд ё набудани ихтилофотро муайян намудан;
- муайян ва дақиқ намудани ҳолатҳои алоҳидаи мансуб ба амали шахс дар ҷойи ҳодиса ва ё хатсайр, ки дар ошкорсозии парванда аҳаммияти муҳим дошта, бо роҳҳои дигар ошкор ё муайян намудани онҳо имконнопазир мебошад;
- ҳолати воқеиро дар ҷойи ҳодиса хангоми рух додани он муайян намудан;
- огоҳ будани шахсони иштирокчии парванда аз ҷойи ҳодиса, объектҳои алоҳида, амали шарикони дар нишондод зикргардидаро муайян намудан;
- сабаб ва ҳолати содир шудани ҷиноятро муайян кардан¹⁰².

¹⁰¹ Уваров В.Н. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1982. – С. 13.

¹⁰² Ниг.: Шурухнов Н.Г. Тактика проверки и уточнения показаний на месте / Криминалистика: курс лекций (для слушателей следственного факультета). Вып. 7 / Под ред. проф. В.П. Лаврова. – М., 1997. – 63 с.

Дар асоси ин гуфтаҳо муаллиф ба чунин хулоса меояд, ки вазифаҳои санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ин мушаххас кардан, илова намудан ва ба даст овардани далелҳои нав мебошанд.

Муҳаққиқи соҳа Е.П. Фирсов бар он андеша мебошад, ки номгӯи мукаммали вазифаҳо оид ба санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодисаро вобаста бо ҷинояти одамкушӣ бояд ба таври мукамал таҳия намуд. Ӯ чунин мешуморад, ки «вазифаҳои санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса дар асоси фаъолияти иштирокчиёни муҳофизати ҷиноятӣ муайян карда мешавад, мазмуни ҷинояти мушаххас ва вазифаи он амалҳои тафтишотие, ки унсурҳои он мазмуни ин амалиётро фаро мегиранд, дар ин замина бозгӯӣ мешавад. Ин раванди корӣ имкон фароҳам меорад, ки доираи васеи имкониятҳои санчиши нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса вобаста бо ҷинояти одамкушӣ бе таъдил додани он ба усули мукаммали ба даст овардани далелҳо, ки дигар амалҳои тафтишотиро ба осонӣ метавонад иваз намояд, тавсиф кунем. Албатта, гуфтаи ин олим чанбаи мустаҳками илмиро дорост¹⁰³.

Дар баробари ин, Е.П. Фирсов бо таъки ба таснифоти дар илми криминалистӣ қабулшуда пешниҳод менамояд, ки вазифаҳои санчиши нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса ба навъҳои умумӣ ва иловагӣ ҷудо кунанд. Ба ақидаи ӯ, вазифаҳои умумии санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста бо ҷинояти одамкушӣ барои ҳамаи амалҳои тафтишотие, ки қонуни муҳофизати ҷиноятӣ танзим мекунад, хос мебошад. Ба ин қатор дохил мешаванд: ба даст овардани далелҳои нав, санчиш ва муайян кардани далелҳои мавҷуда ва ғайра¹⁰⁴.

Доираи вазифаҳои иловагӣ, ки бо роҳи тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса роҳандозӣ карда мешавад, ба андешаи ин олим, хеле васеъ аст. Вобаста ба якхела будани мазмуни вазифаҳои ҳалшаванда навъҳои зерини санчиши нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса вобаста бо ҷинояти одамкушӣ метавон ҷудо кард:

¹⁰³ Ниг.: Фирсов В.П. Тактика проверки показаний на месте / Криминалистика / Под ред. Е.П. Ищенко, В.И. Комиссарова. – М., 2007. – С. 13.

¹⁰⁴ Ниг.: Фирсов В.П. Тактика проверки показаний на месте / Криминалистика / Под ред. Е.П. Ищенко, В.И. Комиссарова. – М., 2007. – С. 13.

– санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста бо ҷинояти одамкушӣ барои муайян намудани тафтишоти ноаёнӣ дар мавқеи ҷойгиршавии ҳодиса, хатсайрҳо, объектҳои ба воқеаи таҳқиқшаванда алоқаманд;

– санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста бо ҷинояти одамкушӣ барои аз нав барқарор кардани ҳолати воқеии ҷойи ҳодисаи ҳодиса, ки дар лаҳзаи рӯй додани ҳодисаи одамкушӣ ба тафтишот номаълум буд;

– санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста бо ҷинояти одамкушӣ барои муқаррар намудани мазмуни амали гумонбаршудагон (айбдоршавандагон) ҳангоми тайёр кардан, содир намудан ва пинҳон доштани ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ;

– санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста бо ҷинояти одамкушӣ барои чамъоварии маълумоти аввалия дар муайян кардани гумонбаршудагон, ҷабрдидагон ва шоҳидони ба тафтишот номаълум.

Аз маълумотҳои таҷрибаҳои тафтишӣ бармеояд, ки ба «намудҳо» чудо кардани санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста бо ҷинояти одамкушӣ тибқи таснифоти Е.П. Фирсов хусусияти умумӣ дошта, дар доираи амалҳои бо ҳам монанди тафтишӣ, амалӣ карда мешаванд. Ба ин тариқ, «навъ»-и дуҷуми он метавонад дар баъзе мавридҳо навъҳои яқум ва сеюмиро иваз намояд, зеро муқаррар намудани ҷойи ба тафтиш номаълум дар баробари аз нав барқарор намудани вазъияти одамкушӣ, муайян намудани мазмуни кирдорҳо ва барқароркунии ҳолати аслий дар ҷойи ҳодисаи одамкушӣ метавонад сурат гирад. Вазифаи навъи чоруми санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодисаро бе муқаррар намудани ҷойи истиқомати (ҷойгиршавии) шахсе, ки қаблан ба тафтишот номаълум аст, пурра наметавон иҷро кард, яъне он ба супориши №1 дар рӯйхати пешниҳодкардаи Е.П. Фирсов вобастагӣ дорад¹⁰⁵.

Баъди таҳлили мисоли зерин метавон дарк намуд, ки Е.П. Фирсов ҳамчун мисоли навъи дуҷуми санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодисаро тасниф намудааст.

¹⁰⁵ Ниг.: Фирсов В.П. Тактика проверки показаний на месте / Криминалистика / Под ред. Е.П. Ищенко, В.И. Комиссарова. – М., 2007. – С. 13.

Шаҳрванд Х.Н. бо гумони содир кардани ҷинояти одамкушӣ дастгир карда шуд ва ҳангоми пурсиш ӯ ин амалро тасдиқ намуд. Муфаттиш ба дурустии нишондодҳои Х.Н. шубҳа намуда, пеши худ вазифа гузошт, ки бо розигии Х.Н. ин нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса тафтиш кунад. Пеш аз оғози санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ба айбдоршаванда Х.Н. пешниҳод карда шуд, ки ҷойи ҳодиса ва ҷараёни ҳодисаи руҳдодаро бо нишон додани замон, макон ва тарзи содиршавии ҷиноят баён намояд.

Айбдоршаванда Х.Н. пешниҳоди мазкурро пазируфта, иброз намуд, ки метавонад, нишондодашро бо нишон додани замон, макон ва тарзи содиршавии ҷиноят баён намояд. Бо ин мақсад аз ҷой бархоста, хоҷиш намуд, ки аз утоқи кории прокуратураи н. Сино баромада, ӯро то ҷойи ҳодиса ҳамроҳӣ намоянд.

Санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса муайян кард:

Гумонбаршуда Х.Н. вобаста ба нишондодҳои додааш ҷойи ҷойгиршавии ҳодисаро маҳаллаи 102 дар кӯчаи Н.Махсум иброз карда, ҳайати гурӯҳ бо воситаи автомашина ба воситаи кӯчаи А. Сино ба тарафи кӯчаи Н. Махсум равона шуд. Аз рӯйи суханони Х.Н. бинои истиқомати 4-ошёнаро воқеъ дар к. Н. Махсум 10 нишон дода қайд кард, ки шаҳрванд А.З.Х. - ро маҳз дар наздикии бинои навсохтмони баландошёна мунтазир шуда пас аз омадани у пинҳон шуд ва аз қафояш ба тарафи бинои Н. Махсум 109 рафта ба ошёнаи 3 баромад. Х.Н. дари даромади хонаи А.З. - ро аз дасти рост нишон дода ҳангоми ба хона даромадан қайд кард, ки дар пешдолони хона истода бо А.З. муноқиша шудааст ва аз дасташ ӯро қапида ба ҳучраи асосии хона даровардааст. Х.Н. ҳучраи калони хонаро рӯ ба рӯйи дари даромад ва ҷойгиршавии ҷойи хобро аз қисмати рост тахминан 1 метр дуртар аз дари даромад нишон дод. Х.Н. дар хонаи ҳолӣ ҷойи хобро бо дастонаш нишон дода, қайд кард, ки рахти хоб дар байни ҳучра партофта, дар он кӯрпачаи рангаш зард бо гулҳои сиёҳ ва аз болояш рӯйпӯши сурх партофта буда, қисмати назди девораш як болишти ҳамматоеъ ва ҳамранг бо кӯрпача ҷойгир буд. Аз рӯйи нишондоди Х.Н. ҷойи ҳодиса марбут ба санаи 07.01.2017

чобачогузорӣ ва тасвир дода шуда ба ҷойи исти марҳум А.З. амсила (манекен) - и зан ҷойгир карда шуд. Х.Н. қайд кард, бинобар муноқишаву ҷанҷоли даҳонӣ як маротиба бо пояш ба пойи А.З. зада як маротиба дигар бо дасташ ба ҳамон қисмати бадани А.З. задааст. А.З. ба ҷойи хобаш хобида дар ҳамон ҳолат бо Х.Н. суҳбат карда ҷанҷол дошт. Х.Н. ба А.З. пешниҳоди алоқаи ҷинсӣ карда поҷомаи ўро кашидааст, аммо А.З. аз алоқаи ҷинси даст кашида монеагӣ кардааст. Х.Н. ба ғазаб омада бо ў ҷанҷол мешавад. Бинобар сабаби таҳдидҳои А.З.Х. ва дашному ҳақоратҳои ў Х.Н. аз болои сараш рафта болиштро мегирад ва рӯяшро бо ин болишт ва вазни танаш пахш карда ўро дар давоми чанд дақиқа буғӣ мекунад. Пас аз ҳаракат мондани А.З. Х.Н. болиштро ба болои сараш монда саросема поҷомаро ба ҷасад мепӯшонад ва кӯрпаро то қисмати миёни ҷасад пӯшондааст. Х.Н. бо мақсади аз ҷойи ҳодиса ғайб задан ба тарафи дари даромад рафта пойафзолашро пӯшида дарро қулфашро мекушояд, аммо дар кушода намешавад. Х.Н. калиди дарро кофтуков карда намеёбад ва ба «балкон» рафта дар он ҷо як матоъи ба малофа монандро мегирад ва бо истифодаи қайчии дар ошхона аз чувздон ёфта қисмати авваларо мебурад ва мондигияшро бо дасташ медаронад. Х.Н. ду қисми матоъро бо ҳам бо ду ҷояш гиреҳ карда мебандад ва як қисмати онро ба дастаи таҷҳизоти газӣ мебандад. Қисмати поёнашро қапида аз тиреза ба поен кашола шуда, то пойҳояш ба болопӯши тирезаи ошёнәи якум расидан мефарояд. Аз он ҷо бо қапидани панҷара ба байни ошёнәи якум фаромада мепарад ва аз ҷойи ҳодиса ғайб мезанад.

Ҳангоми тафтиш маълум шуд, ки вазъи воқеии ҷойи ҳодиса тағйир ёфтааст. Х.Н. баъди аз нав барқарор кардани ҳолати пешин бо таклифи муфаттиш нишон дод, ки аккумуляторҳоро чӣ тавр аз мошинхона қад-қадӣ хандақ баровардааст. Амалҳои ў тавассути аксбардорӣ сабт шуданд. Ҳамин тавр, вазифаи барқарор намудани ҳолати воқеии ҷойи ҳодиса дар вақти содир кардани ҷиноят ҳалли худро ёфта, ин амал ба муфаттиш имкон дод, ки

нишондодҳои Х.Н.-ро санчида, раванди воқеии ҷинояти одамкуширо муайян намояд¹⁰⁶.

Сарфи назар аз хулосаи муаллиф, аз таҳлили ин мисол бармеояд, ки аз нав барқарор намудани ҳолат бевосита вазифаи дар ҷойи ҳодиса тафтиш кардани нишондод ба ҳисоб нарафта, он танҳо шарти иҷро дар ин амал мебошад, яъне пас аз барқарорсозии ҳолати пешин дар ҷойи ҳодиса гумонбаршуда амалҳои содиркардаашро дар вақти дуздӣ нишон дод. Дар баробари ин, Е.П. Фирсов бар он андеша мебошад, ки намудҳои нишондодҳои, ки ӯ дар ҷойи ҳодиса муайян кардааст, бо ҳамдигар умумият пайдо мекунанд: «ҳангоми санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса барои муайян кардани ҳолатҳои мансуб ба амали иштирокчиёни ҷиноят муфаттиш мавқеи эҳтимолии ҷойгиршавиро дар ҳодиса муқаррар мекунанд» ва минбаъд: «ҳангоми тафтиши ҷиноятҳо ҳолатҳои ҷой доранд, ки пурсишшаванда дар бораи гумонбаршудагон, ҷабрдидагон ва шохидон бидуни нишон додани маълумоти шахсият ва суроғаи истиқоматиашон нишондод медиҳад. Дар баробари ин, ӯ розигӣ ва тайёр будани худро барои нишон додани ҷойи истиқомат ва ё мавқеи ҷойгиршавии эҳтимолии онҳо баён мекунанд. Дар сурати ба таври мусбат ҳалли худро ёфтани вазифаҳои муайян намудани ҷойҳои истиқомат, ҷойи қор ва ё мавқеи ҷойгиршавии ҷабрдидагон, шохидон ва гумонбаршудагон ва муқаррар намудани шахсияти онҳо, тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба охир мерасад¹⁰⁷.

Вобаста ба ҳолати овардашуда хулоса кардан мумкин аст, ки санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса барои муайян намудани вазъи воқеии маҳал, ки ба тафтиши ҷойи ҳодиса, хатсайрҳо, объектҳои марбут ба воқеаи таҳқиқшаванда алоқамандӣ дорад, навъи маълумтарини ин амали тафтишӣ мебошад. Танҳо дар 11%-и ҳолатҳо дарёфти ҷойе, ки дар бораи он нишондод дода шудааст, аз вазифаҳои асосии санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба ҳисоб рафта, дар 5%-и ҳолатҳо ин гуна вазифа муайян кардани роҳи шахс ба самти амалӣ гардидани ҷиноят буд. Ҳамзамон, дар 66 дарсади ин мавридҳо

¹⁰⁶ Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №1-18/31; // н.Синой ш. Душанбе

¹⁰⁷ Ниг.: Фирсов В.П. Тактика проверки показаний на месте / Криминалистика / Под ред. Е.П. Ищенко, В.И. Комиссарова. – М., 2007. – С. 14-15.

вазифаи муайян кардан ҳолатҳои алоҳидаи амали шахси пурсишшаванда дар ҷойи ҳодиса ҳалли худро ёфтааст. Бояд қайд намоем, ки санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аксаран дорои хусусияти мураккаб мебошад: дар баробари нишон додани ҷой (роҳ) бо тафтиши минбаъдаи он (ва ё бе тафтиши он) ва нақли шахси санҷидашуда дар бораи воқеа, он такроран барқарор намудани кирдорҳои алоҳидаро дар бар гирифта, ошкор кардан ва гирифтани ашӯҳову ба даст овардани осори ҷиноят 9 %-ро ташкил медиҳад.

Н.В. Власенко ва В.В. Степанов низ чунин мешуморанд, ки ҳангоми тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса масъалаҳои умумӣ ва иловагиро метавон баррасӣ намуд. Дар баробари ин гуфтаҳо, онҳо ба қатори вазифаҳои умумӣ омилҳои зеринро ворид менамоянд:

- гирифтани маълумоти нав;
- тафтиши маълумоти мавҷуда¹⁰⁸.

Ба гуфтаи Н.В. Власенко ва В.В. Степанов, вазифаҳои иловагии санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамқушӣ инҳоянд:

- вазифаҳои мансуб ба омӯзиши ҳолатҳои бевоситаи ҷиноят:
 - ошкор шудани ҷойи ҳодиса ё якҷанд ҷойи воқеъ гардидани он, ки муфаттиш қаблан аз онҳо огоҳ набуд ва ба шахсе, ки шохидӣ додааст, пеш омадани душвориҳо дар додани маълумот оид ба аломатҳои махсуси ин ҷойҳо;
 - ба таври мустақилона аз ҷониби ҳуди муфаттиш дарёфт намудани ин ҷойҳо;
 - муайян намудани роҳе, ки пурсишшаванда бо тариқи он ба ҷойи ҳодиса ворид шудааст ва ё онро тарк кардааст, агар ин барои парванда аҳаммият дошта бошад ва инро муфаттиш қаблан муқаррар накарда бошад;
 - аниқ кардани ҳолатҳои алоҳида вобаста ба амали шахси пурсишшаванда дар ҷойи ҳодиса;
 - муайян намудани вазъи воқеии ҷойи ҳодиса дар лаҳзаи рух додани ҳодиса;

¹⁰⁸ Ниг.: Власенко Н., Иванов А. Опознание в условиях, исключяющих визуальное наблюдение / Н. Власенко, А. Иванов // Законность. – 2003. – №6. – С. 22-23.

- муайян намудани маълумоти пурсишшаванда дар бораи ҷойи ҳодиса, объектҳо ё роҳҳо, ҳолатҳои воқеа;

- муайян кардан ва рафъи зиддиятҳо дар нишондодҳо, фош кардани нишондодҳои бардурӯғ, худфиребдихӣ, алибии бардурӯғ (ё фароҳам овардани шароит барои ин);

- ошкор намудани сабабу шароите, ки онҳо ба содир намудани ҷиноят мусоидат кардаанд.

Вазифаҳо оид ба муайян кардани манбаъҳои нави далелҳо вобаста ба ҷинояти одамкушӣ:

- ошкор намудани ҳама гуна осори ҷиноят, ки қаблан ба муфаттиш номаълум буд;

- ошкор намудани шоҳидон, ҷабрдидагон аз ин пеш ба муфаттиш номаълум;

- муайян кардани гумонбаршудагон (айбдоршавандагон).

Оид ба бандубаст ва масъалагузориҳои илмӣ ин нави амали тафтишӣ олимони зиёде андешаронӣ намудаанд. Ба таври мисол, И.А. Копилов ва А.П. Резван дар рафъи масъалаҳои баҳсталаби ин бахш як қатор вазифаҳоро пешниҳод мекунад, ки онҳо бояд ҳалли худро ёбанд. Ин муаллифон тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодисаро ба се гурӯҳи алоҳида тақсим менамоянд:

Ба таври воқеӣ дақиқан тафтиш кардани нишондод, муайян кардани он ки маълумоти аз шахси пурсишшаванда гирифташуда ба воқеияти объективӣ мувофиқат мекунад ё на, инчунин ошкор намудани ҳолати асли. Ба гуфтаи ин муаллифон, таснифоти мазкур дорои як қатор хусусиятҳост:

- собит намудани нишондодҳои бардурӯғи шахси санҷидашаванда ва худфиребдихӣ;

- муайян кардан ва ё бори аввал барқарор сохтани вазъи аслии ҷойи содир намудани ҷиноят, инчунин роҳҳои ба ин ҷой расидан ё тарк кардани ин ҷойро аз ҷониби шахси пурсишшаванда муқаррар намудан;

– муайян намудани ҳолатҳои алоҳида вобаста ба амали шахси пурсишшаванда дар вақти пурсиш. Ин омилҳо дар тафсилоти усули содир намудани ҷиноят, амали ҷабрдида (айбдоршаванда, шохид) метавонанд рӯшани андозанд, ки берун аз ҷойи ҳодиса ба тарзи шифоҳӣ тасвир намудани асли воқеа дар амалия душвориро ба миён меорад;

– аз шахсони дахлдор нишондоди мукамал гирифтани, инчунин вазъи ҳолатро дар ҷойи ҳодиса баҳогузорӣ намудани; аз ҷониби шахси дахлдор такрори (намоиши) кирдори худ (ё кирдори ҷинояткор), ба роҳ мондани нақли озод аз ҷониби пурсишшаванда барои эҳёи ҳолатҳои бавуқӯмада, барқарорсозии хотираи ӯ, имконоти ба хотир овардани далелҳо; дар ин асос пурсишшаванда сабабҳои асосии содир шудани ҷиноятро бори дигар ба хотир меорад;

– нақши ҳар як шарикро дар ҷиноятҳои гуруҳӣ муайяннамудани¹⁰⁹.

Имконияти муайян намудани маълумоти нави воқеӣ вобаста ба ҷинояти одамқушӣ Дар рафти баррасии амали тафтиши баррасишаванда дарёфти осори ҷинояти қаблан ошкорнашуда, дарёфти далелҳои шайъӣ, молу амволи пинҳонкардашуда, дуздашуда, ошкор намудани шохидони нави, ҷабрдидагон ва шахсони ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидашуда амали воқеӣ ба ҳисоб меравад.

Муайян намудани сабабу шароите, ки ба содир намудани ҷиноят мусоидат кардаанд, вазифаҳои муҳим буда, баррасии онҳо рӯшаниандози як қатор масъалаҳост¹¹⁰.

Воқеан, чунин таснифот шакли қобили қабул буда, барои ба низом даровардани вазифаҳои санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса асос мебошад. Дар баробари ин, ба таври қотеона наметавон гуфт, ки муайян намудани ҳолатҳои қаблан номаълум ба худи вазифаи тафтиш (далелҳо) дахл дорад. Дар ин масъала ихтилофи назарро мебинем. Тавре ки Н.В. Власенко ва В.В. Степанов қайд мекунанд, «тафтиш» (ҳамчун яке аз унсурҳои мақсади

¹⁰⁹ Ниг.: Власенко Н.В., Степанов В.В. Сущность и тактика проверки показаний на месте. – М: Юрлитинформ, 2006. – С. 49, 53-54.

¹¹⁰ Ниг.: Копылов И.А., Резван А.П. Тактика производства проверки показаний на месте: лекция. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 2008. – С. 5-6.

ин тафтишот) танҳо ба он ҳолатҳое метавонад дахл дошта бошад, ки онҳо дар парванда аллақай маълум буданд. Аз ин рӯ, дар моҳияти он унсури нав мавҷуд нест. Муайян намудани ҳолатҳои нав маъноӣ гирифтани маълумотро дар бораи ҳолатҳои ҷиноятӣ, ки қаблан дар парванда муқаррар нашуда буданд, дорад¹¹¹.

И.А. Копилов ва А.П. Резван дар баробари дигар олимони зикршуда вазифаи мустақилро дар ин самт ҷудо кардаанд, ки он барои гирифтани маълумоти пурратар дар заминаи эҳёи алоқамандии ҳодисаҳо дар хотираи шахси пурсишшаванда, инъикоси ҳолати гузашта кумак мерасонад. Аз амалия бармеояд, ки ин вазифа (ё дурусттараш усули нав) ба амалҳои пурсиш дар ҷойи ҳодиса хос аст. Ҳангоми санҷиши нишондодҳо мафҳумҳои ба монанди «пурсиш дар ҷойи ҳодиса» ба сифати яке аз усули мураккаби дар ҷараёни тафтиш истифодашаванда метавонад амал кунад. Дар сурати ба ҳалли ин масъала нигаронида шудани санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса, ба андешаи А.В. Авсюк, натиҷаи он ҳолатеро ба миён меорад, ки дар он «санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба бозпурсии такрории шахс дар ҷойи ҳодиса бо мақсади «ислоҳ намудани нишондодҳои маҳал на ҳамчун объекти тафтишӣ, балки ба сифати танзимгари хотира роҳандозӣ карда мешавад»¹¹². Олими дигар С.В. Пилявес низ ҳамин андешаро тарафдорӣ менамояд¹¹³.

Андешаҳои профессор С.А. Шейфер дар ин масъала қобили қабул мебошад: «Арзишмандии усули маърифатӣ дар асоси ҷаҳолсозии алоқамандҳои робитаҳо дар ҳодиса шубҳаро аз байн мебарад. Аммо шакли мувофиқии татбиқи он бояд чӣ гуна бошад? Ба фикри мо, ҳангоми муфассал нишон додани нишондодҳои шахс аз мақсадҳои асосии муфаттиш ба ҳисоб меравад, муқоисаи нишондодҳо дар ҳолати воқеӣ сурат намегирад. Дар ин маврид муфаттиш мувофиқати нишондодро ба вазъият камтар ба инобат мегирад. Ҳангоми чунин ҷараён гирифтани амалиёт усули ҷаҳол кардани

¹¹¹ Ниг.: Власенко Н.В., Степанов В.В. Асари зикршуда. – С. 48-49.

¹¹² Авсюк А.В. Процессуальные и тактические особенности проверки показаний на месте. – Минск, 2000. – С. 10.

¹¹³ Ниг.: Пилявец С.В. Современные проблемы проведения проверки показаний на месте: Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – Калининград, 2004. – 183 с.

хотираи пурсишшаванда аз усули гузаронидани пурсиш дар ҷойи ҳодиса бартарии бештар дошта наметавонад»¹¹⁴.

Ҳангоми баррасии ин самти амалиёт нуктаҳои дигар бояд ба инобат гирифта шаванд. С.А. Шейфер на танҳо иҷрои тафсилоти нишондодро ҳамчун вазифаи ягонаи санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса, балки имкони нишон додани амалҳои шахси пурсишшаванда ҳангоми санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро, ки танҳо бо мақсади муайян кардани баъзе ҳолатҳои ба ин амалиёт алоқаманд анҷом дода мешавад, рад мекунад. Назар ба гуфтаи ӯ санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса он ҳолатеро фаро намегирад, ки дар он «муфаттиш бо мақсади дақиқтар дарк кардани ҳодисаи руҳдода шахси пурсишшавандаро даъват намояд, то ӯ рафти воқеаҳо дар ҷойи ҳодиса нишон диҳад. Чунин амал ба санчиши нишондод алоқамандӣ нашошта, он дар муқоиса ба баёни шифоҳии ҳодиса танҳо ба сифати як навъ мисол, яъне роҳи дурустгари интиқоли иттилоот хизмат мекунад. Албатта, оид ба ин гуфтаҳо ихтилофи назар мушоҳида мегардад. Дар сурати бо он то андозае розӣ шудан ҳам, мазмуни ин амал моҳияти илмиву амалии мафҳуми «тафтиш»-ро инкор мекунад. Дар ин самт мавқеи муаллиф устувор ба назар намерасад, зеро ба назари ӯ такрори амал воситаи такмили маълумотҳо мебошад, яъне воситаи ошкор намудани он аст.

Аз баррасии шарҳи этимологии ин истилоҳот бармеояд, ки муайян намудан ҳамеша бо санчиш алоқаманд буда дар ин сурат, такрори амал дар шакли муайян ба мундариҷаи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дохил мешавад. Ин гуфтаҳо ба тафсилоти шифоҳии нишондодҳои шахси тафтишшаванда низ дахл дорад. Чунин тафсилот, ки вазифаи асосии дар ҷойи ҳодиса тафтиш кардани нишондод набуда, дар ҷараёни ин амали тафтишӣ мавҷудияти усулҳои самарабахшро низ бояд қайд намуд.

Таснифи вазифаҳои мушаххаси санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ ба таври зайл метавон тасниф намуд:

¹¹⁴ Шейфер С.А. Следственные действия: система и процессуальная форма. – М.: Юрлитинформ, 2008. – С. 119.

– санҷиш ва муайян кардани маълумоти мавҷуда, ки дар нишондод оварда шудааст, яъне тафтиши алибии шахси пурсишшаванда ё ошкорсозии худфиребдихӣ;

– тафтиш, мавҷудияти (ё набудани) муҳолифат дар нишондодҳои якчанд шахс оид ба роҳҳои содир шудани ҳодиса ва ҷойи ҳодиса;

– тафтиши воқиф будани шахс аз ҳолатҳои воқеии парванда;

– дар маҷмуъ муайян кардани ҳаракатҳои иштирокчиёни ҳодиса дар рафти он;

– муайян кардани ҳолатҳои алоҳидаи ба амали шахси пурсишшаванда ё шахсони дигари ҳодиса мансуб (тафсилоти усули содир кардани ҷиноят, дигар амалҳо (шахси пурсишшаванда, нақши шарикон дар тафтиши ҷиноятҳои гурӯҳӣ), ки берун аз ҷойи ҳодиса ва дар шакли шифохӣ ба даст овардани маълумотҳо душвориро пеш меорад;

– муайян намудани маълумотҳои нави ҳақиқӣ;

– муайян кардани ҷой, самти ҳаракат ва объектҳои қаблан ба тафтишот номаълум;

– муайян намудани ҳолати воқеии ҷойи ҳодиса ҳангоми рух додани ҷиноят, ошкор намудани далелҳои қаблан ба ҷиноят номаълум ва дигар далелҳои шайъӣ (аз ҷумла (ҷасадҳои пинҳонкардашуда, олоти ҷиноят, молу мулки дуздидашуда ва ғайра); ошкор намудани шоҳидони нав, ҷабрдидагон ва шахсоне, ки бояд ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шаванд, муқаррар намудани сабабу шароите, ки ба содир намудани ба ҷинояти одамкушӣ мусоидат кардаанд ва онҳо дар нишондодҳои қаблӣ зикр наёфтаанд.

– муайян кардани далелҳои ҷамъовардашуда ва ба даст овардани далелҳои нав;

– дар вучуди муфаттиш бедор кардани эҳсоси эътимодбахш оид ба объективӣ будани маълумот ва алоқамандии бевосита доштани маълумотҳои ҳангоми пурсиш бадастомада ба ҳодисаи ҷиноятӣ дар маҷмуъ ва ё ҳолатҳои алоҳидаи он.

Боби 2. Хусусиятҳои тактикий санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ

2.1. Усулҳои гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба тафтиши ҷинояти одамкушӣ

Барои расидан ба ҳадафҳои дар пешгузошташуда ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ ҳамчун амали махсуси тафтишӣ низоми муайянро бояд риоя кард, ки унсур ва омилҳои он ба якдигар бевосита алоқамандӣ доранд. Санҷиши самарабахши далелҳо дар ҷойи ҳодиса, ки дар марҳилаи тафтиши пешакӣ анҷом дода мешавад, на танҳо бо омодагии мақсаднок, ки тавассути банақшагирии хаттӣ пешбинӣ шудааст, амалӣ мегардад, балки он тавассути роҳандозии дурусти амали равонии муфаттишӣ дар ҳар як марҳилаи он ба саҳеҳияти амали тафтишӣ мусоидат мекунад ¹¹⁵. Баррасии самти амлияи гузаронидани санҷиши нишондодҳо аз ҷониби муфаттиш ба чор марҳилаи ба ҳам алоқаманд бояд тасниф карда шавад: давраи ибтидоӣ (оғоз); нақли озод; саволу ҷавоб; ҷамъбасти, ки ҳар кадоми онҳо дорои хусусияти хоси муайяне доранд, ки дар татбиқи усул ва тавсияҳо пухтакорино талаб менамояд.

Илми криминалистика ва амалияи тафтишӣ-муфаттишӣ як қатор усулҳои корбурди тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодисаро роҳандозӣ кардаанд, ки тавассути онҳо тафтиши ҷиноят самаранок ва бо натиҷаҳои эътимодбахш гузаронида мешаванд. Дар асоси таҳияи усули самарабахши санҷиши (ва муайян кардани) нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ ба чунин таҳқиқоти олимон такя намудан ба манфиати кор мебошад.

Вобаста ба ҳолати ҳодиса усули санҷиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ дорои як қатор хусусиятҳо буда, он бештар ба вазифаҳои муфаттиш дар иҷрои амали мушаххаси тафтишӣ, инчунин аз кирдорҳои шахсони нишондодҳояшон санҷидашаванда,

¹¹⁵ Ниг.: Князьков А.С. Концептуальные положения тактического приема. – Томск: Изд-во Томского университета, 2012. – 190 с.; Комиссаров В.И. Криминалистическая тактика: история, современное состояние и перспективы развития. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 191 с.; Малютин М.П. Тактические приемы в расследовании преступлений. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 179 с.

мавқеи мурофиавии \bar{y} , ба хусусиятҳои хоси ҷойи санчиш, муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ва як қатор масъалаҳои дигар вобастагӣ дорад. Дар ин навъи амали санчишӣ нишондоди якчанд шахс нисбати як ҳолат низ муҳим арзёбӣ мегардад.

Моҳияти «ҳар як усули амали санчишӣ дар он ифода меёбад, ки он хусусияти тавсияи илмиро доро буда, дар асоси баҳодихии вазъият, сабабҳои он, вобаста ба хусусиятҳои равонии одамон ҳангоми корбарӣ бо онҳо дар амали тафтишӣ муфаттиш усули самарабахшро дар санчиши парванда интихоб менамояд. Ҳамзамон, ҳар як амали тафтишӣ маҷмуи муайяни усулҳои ба ин амали мушаххаси тафтишӣ хосро, ки дар истифодаи ин усул ба кор бурда мешаванд, фаро мегирад (масалан, усули нақли озод ҳангоми пурсиш).

Дар маҷмуи усулҳои истифодашаванда, ки ҳангоми санчиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ, ба андешаи мо, усули умумиро барои татбиқи раванди истеҳсолоти ин амали тафтишӣ ҷудо намудан ба манфиати кор мебошад. Усули ба таври умумӣ «тасвир» намудани санчиши нишондодҳо вобаста ба ҷинояти одамкушӣ дар адабиёти криминалистӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, баъзе муаллифон нақшаи самарабахши ин амали тафтишотиро таҳия намудаанд.

Бо тарзи муқоиса корбурди усулҳои мавҷударо дар санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса баррасӣ намуда, дар асоси натиҷаҳои бадастомада метавонем хулосаи худро баён намоем. Андешаи қобили қабул он аст, ки санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса аз рӯи принципи зерин амалӣ мегардад: як тафтиш–тафтиши як ҷойи ҳодиса боиси беасос кашол додани баррасии парванда дар муфаттиш, инчунин сабаби зиёд шудани хароҷоти ташкилию моддӣ мегардад. Риояи қонун ҳангоми санчиши нишондодҳо дар тафтишот на бо роҳи таъин намудани амалҳои иловагӣ, балки бо тайёрии ҳамҷониба дидан, ба нақша гирифтани амалияи тафтишӣ, пешбурди ҳолати корӣ дар тафтишот ҳангоми санчиши нишондод ва натиҷаҳои бадастомада бояд ба роҳ монда шавад.

Тафтиши нишондодҳо бо усулҳои гуногун амалӣ гардида, муҳаққиқон Р.С. Белкин ва Е. Лившис панҷ усули асосиро барои тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ муайян мекунанд. Ин таснифотро ба таври зайл метавон маънидод кард: 1) имкони ташаббускорӣ фароҳам овардан ба шахси пурсишшаванда, ки нишондоди \bar{y} санчида мешавад; 2) бо ҳар як айбдоршаванда ва шохид гузаронидани санчиши алоҳидаи нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса; 3) ҳангоми санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, ташкили нақли рафти ҳодиса; 4) ҳангоми санчиши нишондод алоқамандии ҳолати қор ва ашӯхоро дар ҷойи ҳодиса нишон додан; 5) назорат аз болои касе, ки нишондоди \bar{y} санчида мешавад¹¹⁶.

Н.Г. Шурухнов баъди таҳқиқи усулҳои мавҷуда теъдоди онҳоро то 11 адад нишон медиҳад. Муҳимтарин усулҳои санчиш аз ин омилҳо иборат мебошанд:

- нишондоди мавқеи иштирокчиёни ҳодиса;
- фароҳам овардани имкони ташаббускорӣ ба шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад;
- санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бо иштироки ҳар як шахси санчидашаванда дар алоҳидагӣ; риояи пайдарпайии амалҳо;
- дар шакли намоиш такрори амалҳо дар ҷойи ҳодиса бо нақли озоди шахсе, ки нишондоди \bar{y} санчида мешавад, намоиши амалҳои дахлдор ба онҳо;
- тафсилот ҳангоми муқоисаи нишондод ва амали шахсе, ки нишондоди \bar{y} санчида мешавад, бо дарназардошти ҳолати ҷойи ҳодиса;
- назорати рафтори шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад; ҳавасмандгардонӣ дар табодули равандҳои фикрӣ барои шахсе, ки нишондодҳои \bar{y} санчида мешавад;
- гузаронидани (дар баъзе мавридҳо) чорабиниҳои зарурии ҷустуҷӯӣ дар ҷойи ҳодиса бо мақсади ошқор намудани далелҳои шайъии ҷиноят;
- муқоиса намудани нишондодҳои санчидашуда бо ҳолати аслии ҷойи ҳодиса ва далелҳои қаблан дар парванда ҷамъовардашуда¹¹⁷.

¹¹⁶ Ниг.: Белкин Р.С., Лифшиц Е.М. Тактика следственных действий. – М., 1997. – С.132.

¹¹⁷ Ниг.: Шурухнов Н.Г. Тактика проверки и уточнения показаний на месте / Криминалистика: курс лекций (для слушателей следственного факультета). Вып. 7 / Под ред. проф. В.П. Лаврова. – М., 1997. – С. 33-34.

Ин усулҳои истифодашаванда воқеан принципҳои истеҳсолоти санҷиши нишондодҳо дар марҳилаи тафтишоти пешакиро вобаста ба ҷинояти одамқушӣ акс намуда, ба роҳ гузоштани онҳо ҳатмӣ мебошанд. Тавре ки аён мегардад, ин усулҳо хусусияти умумӣ дошта, барои санҷиши нишондод дар ҷараёни тафтиш татбиқ карда мешаванд. Дар ин маврид тафтиши алоҳидаи нишондодҳои якҷанд шахс, тавре пештар қайд гардиданд, ҳолати истисноӣ ба шумор меравад. Вобаста ба мазмуну мундариҷа истифодаи санҷиши нишондодҳо дар давраҳои алоҳидаи ҷараёни тафтиш ба такмил ниёз дорад. Дар маҷлиси муфаттишӣ бояд он усул ба кор бурда шавад, ки он дар татбиқи принципҳои мурофиаи муфаттишӣ имкон фароҳам оварда, дар ин раванд нишондодҳо дар ҳузури ҳамаи иштирокчиёни амали тафтишӣ, аз ҷумла шахсоне, ки маълумоташон ба нишондодҳо муҳолиф аст, бояд тафтиш карда шавад.

Дар ин самт муқаррароти ташкилии мансуб ба оғози амали тафтишӣ бо санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамқушӣ низ ба такмил ва тасҳеҳ ниёз дошта, он бояд дар бинои мақоми тафтишот оғоз карда шавад, ки дар он ҳузури иштирокчиёни мурофиа, мавҷудияти тамоми шароитҳои зарурии ташкилию техникаӣ зарур буда, имкони роҳандозии истеҳсолоти санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ва дар ҷойи ҳодисаҳои гуногун баргузоршавандаро фароҳам меорад.

Баъдан, иштирокчиёни мурофиа бояд ҷойи тафтиши дарпешистодаи нишондодҳо, самти тахминии ҳаракати иштирокчиён, ҷойҳои тахминии таваққуфшуда дар ҷиноят, мавҷудияти воситаҳои алоқаро дар ин ҳодиса баррасӣ кунанд. Пас аз муҳокимаи ин масъалаҳо дар раванди тафтиш ҷинояти одамқушӣ барои ба маҳалли дигар интиқол додани иштирокчиёни мурофиа бояд чораҳо андешида шавад. Аз таҷрибаҳои амалияи тафтиши бармеояд, ки барои дар шакли мукамал татбиқ намудани имкониятҳои санҷиши нишондодҳо дар тафтишот истифодаи усули иловагӣ вобаста ба вазифаҳои парвандаи ҷиноятӣ имконпазир мебошад.

Дар марҳилаи аввал муфаттиш бояд ҳуқуқ ва уҳдадорихои муурофиавии иштирокчиён, қоидаҳои санчиши нишондодхоро дар ҷойи ҳодиса муайян намояд, мавҷудияти шароитҳои зарурии муурофиавӣ, ташкилӣ ва моддиро (ҳозир будани иштирокчиён, омодагии нақлиёт, мавҷудияти воситаҳои алоқа, вазъи обу ҳаво) нишон диҳад.

Нақли озоди ҳодиса аз ҷониби шахс фарогири пурсиши тарзи шифоҳӣ, нишондодҳои субъекти тафтишшавандаро гирифтани ҳангоми ҳаракати ӯ ба ҷойи иҷрои бевоситаи амалии тафтишот ва махсусан дар ҳуди ҷойи санчиш мебошад.

Марҳилаи савол ва ҷавоб аз ҷониби муфаттиш ва дигар иштирокчиёни муурофия баррасӣ ва шарҳи маълумоти аз ҷиҳати криминалистӣ муҳимро, ки аз ҷониби шахси тафтишшаванда ба даст оварда мешавад, пешбинӣ менамояд. Дар раванди тафтиши ҷинояти одамкушӣ иштирокчиёни муурофия, метавонанд савол диҳанд ва нишондодҳои шахси тафтишшавандаро бевосита мавриди тафтиш қарор диҳанд, тафтишшавандаро бевосита дар рафти амали тафтишӣ фаҳмонанд.

Марҳилаи ниҳой ҳаллу фасли аризаҳо, баррасии дархости тарафҳо, инчунин ҷараёни тағйири ҷойи нишондоди ҳодисаро дар бар мегирад.

Ба ҳаллу фасли масъалаи иттилоотӣ, яъне ба даст овардани маълумоти шайъии муҳим марҳилаҳои дуҷум ва сеҷум алоқамандӣ дошта, бо дарназардошти ин гуфтаҳо усули санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ, ки муфаттиш амалӣ менамояд, маҳз дар ҳамин ду марҳила бояд бозрасӣ гардад.

Дар баробари такрори ҳолати баамаломата дар санчиши нишондодҳо ва риояи механизми мавҷудаи ин амали тафтишӣ, ки андешаронии муҳаққиқони соҳаро оид ба он ба таври васеъ бозгӯӣ намудем, дар хусуси баъзе аз унсурҳои муҳимми санчиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи санчиш масъалагузорӣ намудан ба манфиати кор буда, истифодаи онҳо дар ҷараёни татбиқ ва муқаррар намудани натиҷаҳои тафтиш зарур ва имконпазир мебошад. Шарҳи мухтасари ин ҷараёнро ба таври зайл метавон арзёбӣ намуд:

Усули барқарорсозии робитаи равонӣ ва ба таври ихтиёрӣ гирифтани розигии шахс барои иштирок дар санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса . Масалан: ПАРВАНДАИ ҶИНОЯТИИ №53907 нисбати М.Э.Ч. бо моддаҳои 32 қисми 3-104 қисми 1 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо назардошти он, ки айбдоршаванда, хоҳиш кард, ки ҳолатҳои корро дар ҷояш нишон диҳад, иштирокчиёни амалиёти тафтишотӣ аз бинои прокуратураи шаҳри Душанбе воқеъ, дар ноҳияи И.Сомонӣ, кӯчаи Техрон 36 аз утоқи кории муфаттиши прокуратура М.Ш.А. баромаданд.

Аз назди бинои прокуратураи шаҳр муфаттиш бо ҳамроҳии шахсони холис дар автомашинаи кормандони милитсия тамғаи «ТОЙОТА-КАМРИ» рақами қайди давлатиаш Тj 44-45 СВ 01 савор шуданд. Бо пешниҳоди айбдоршаванда М.Э.Ч. ба самти ҷойи ҳодиса раҳсипор гаштанд. Баъди он, ки ба назди ҷойи ҳодиса, яъне ноҳияи Сино, кӯчаи А.Ғуломов, бинои 5, ҳуҷраи 76 иштирокчиёни амалиёти тафтишотӣ ҳозир шуданд, бо хоҳиши айбдоршаванда М.Э.Ч. автомашинаҳоро нигоҳ доштанд. Иштирокчиёни амалиёти тафтишотӣ аз автомашина берун баромаданд. Айбдоршаванда М.Э.Ч.. дар ҳузури шахсони холис бо дасташ бинои болозикршударо нишон дод, ки дар ошёнаи якум ҷиноят содир шудааст. Сипас, дар дохили ҳуҷраи 76 айбдоршаванда М.Э.Ч. ба шахсони холис бо дасташ нишон дод, ки дар он ҷой бо корд ба М.М.Ш. суиқасди куштан кардааст. Дар ҳамин ҷо айбдоршаванда М.Э.Ч. нишондодҳои худро ки рӯзи 07 июни соли 2020 ба тафтишоти пешакӣ дода буд, пурра аз нав бо хоҳиши худаш иброз намуданд.

Аз ҷумла, қайд карданд, ки санаи 07 июни соли 2020, тахминан соатҳои 16 ҳангоми дар хонаи истиқоматиашон, воқеъ дар ноҳияи Сино, кӯчаи А.Ғуломов, бинои 5, ҳуҷраи 76, дар ҳолати мастӣ қарор дошта, бо собиқ ҳамсараш М.М.Ш., санаи таваллудаш 27 феввали соли 2002 дар хусуси муносибатҳои оилавиашон, ки қаблан ҷудо шуда буданд, муноқиша намуда, минбаъд аз ҳиссиёти рашк бо истифода аз корди хоҷагидорӣ, ки дар манзили истиқомати мазкур мавҷуд буд, суиқасд ба куштори охирин намуда, ба

бадани ӯ аз ҷумла ба узвҳои махсусан муҳими ҳаёт, мавзӯҳои қафаси сина ва мавзеи шикам 2 (ду) маротиба бо корд зада, ҷароҳатҳои ҷисмонӣ мерасонад.

Дар ин маврид муфаттиш бояд дар хотир дошта бошад, ки самаранокии амали тафтишии баррасишаванда бештар аз хусусиятҳои равонии шахс вобастагӣ дорад, ки нишондодаш санчида мешавад, бинобар ин дар ин ҷараён бояд усулҳои истифода шаванд, ки равандҳои ба хотир овардан, дар хотир нигоҳ доштан ва дарк намудани онро ташаккул диҳад. Ҳангоми корбарӣ дар ин навъи санчиш бояд аз ҷониби шахсони дахлдори мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, тамоми шароит барои устувории ҳолати равонии шахси тафтишшаванда фароҳам оварда шавад ва аз таъсири ангезаҳои беруна эмин бошад. Дар баробари истифодаи ин усулҳо масъулин усулҳоеро бояд ба кор баранд, ки онҳо ба шахси тафтишшаванда барои фаъол кардани равандҳои хотира кумак расонанд.

Тартиб ва татбиқи истеҳсолотии ин амали тафтишӣ аз ҷиҳати тактикӣ, равонӣ ва техникӣ худ ниҳоят «неруталаб» буда, дар ин маврид аз давраи аввали санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ муфаттишро зарурат пеш меояд, ки барои рафъи тамоми омилҳои манфии ба раванди хотираи шахси тафтишшаванда таъсиррасон чораҷӯӣ намояд. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо дар ҷараёни бозпурсии пешакии шахсе, ки тасдиқи нишондодаш ба нақша гирифта шудааст, муайян намудани робитаҳои равонӣ-равонӣ ҳатмист. Масъалаи зарурати гирифтани ризоияти шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад, новобаста аз вазъи мурофиавии ӯ дар адабиёти ҳуқуқӣ мавриди баҳс қарор гирифтааст¹¹⁸. Дар ин маврид гирифтани ризоияти субъекти мурофиаи ҷиноятӣ, ки санчиши нишондодаш ба назар гирифта мешавад, ҷузъи зарурии ин амали тафтишӣ мебошад. Омилҳои муҳимми мурофиавии чунин розигиро бозгӯӣ намудан муҳим арзёбӣ гардида, барои муфаттиш ҳангоми пурсишҳои пешакӣ гирифтани ин розигӣ шарт ва зарур аст. Усулҳои самарабахш ва равонӣ барои муайян

¹¹⁸ Ниг.: Уваров В.Н. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1982. – 81 с.; Фирсов Е.П. Проверка показаний на месте и участие специалиста-криминалиста в ее производстве. – Саратов: СВШ МВД РФ, 1995. – 55 с.; Хлынов М.Н. Проверка показаний на месте / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – 120 с.; Шобик Б.И. Проверка и уточнение показаний на месте: лекция. – Хабаровск: Хабар. ВШ МВД СССР, 1987. – 32 с.

кардани ҳолати равонии шахсе, ки нишондодҳои ӯ санҷида мешавад, муҳим буда, он бо мақсади баланд бардоштани саҳеҳӣ ва эътимоднокии маълумоти аз ҷониби ӯ пешниҳодшуда замина ба миён меорад.

Дар ин раванд, ба андешаи мо, истифодаи тавсияҳои тактикӣ барои истехсолоти тафтиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бо дарназардошти хусусиятҳои равонии шахсияти тафтишшаванда, муносибати ӯ ба амали тафтишӣ гузаронида мешавад. Бо ин мақсад барои корбарӣ бо шахси тафтишшаванда пайдарпайии муайяни амалҳоро роҳандозӣ метавон кард, ки бо риояи он самарани ин амали тафтишотиро афзун метавон гардонид.

Ҳангоми пурсишҳои пешакӣ муфаттиш бояд бо истифода аз усулҳои зикрғфта фаъолнокии шахси тафтишшавандаро муайян намояд. Дар марҳалаи минбаъда аз рӯйи вичдон софдилона амал кардани шахс ҳангоми додани нишондодҳо ошкор карда мешавад. Усулҳои муайян кардани воқеияти маълумотҳои пешниҳодшуда (усулҳои рамзкушоии ҷузъҳои маълумот, ошкорсозии воқеият ва ғ.), инчунин усулҳои равонии муайян кардани ҳолатҳои номаълумро дар ин навъи санҷиш ба кор бурда метавонем.

Агар шахси пурсишшаванда аз рӯйи вичдон софдилона шохидӣ диҳад, дар марҳилаҳои минбаъда муносибат бо ӯ тавре ба роҳ бояд монда шавад, ки дар заминаи он тамоми шароит барои беҳдошти муоширати равонӣ таъмин карда шавад. Бо дарназардошти ин, шароити муносибро ба таври зайл метавон арзёбӣ намуд: пурсиши саривақтиву ором, ки дар он гузариш аз як мавзӯ ба мавуи дигар бо усули хос сурат мегирад, дар акси ҳол суръати пурсиш тезонида шуда, мавзӯҳои дахлдор ҳангоми суҳбат зуд-зуд иваз карда мешаванд. Ҳангоми муошират бо шахси фаъол муфаттиш бояд шунавандаи моҳир бошад, агар мавзуи мувофиқ барои суҳбат пайдо шавад (масалан, маҳфилҳо, тарбияи кӯдакон, мушкилоти муҳими рӯзгор, яъне мавзӯе, ки шахси пурсишшаванда дар бораи он суҳбат мекунад), он гоҳ ба ӯ набояд ҳалал расонид ва дар мавриди муносиб муфаттиш бо саволҳои зарурӣ мавзуи суҳбатро дигар бояд кунад. Дар чараёни нақли озод, тавре ки дар зербобҳои дигар қайд намуда будем, алоқамандҳои равонии шахси санҷидашуда

вобаста ба макон ва ҳодисаи санчидашаванда васеъ мегардад ва дар он умумсилсилаи хотиравиरो ташкил медиҳад. Бо боварӣ метавон гуфт, ки доираи алоқамандҳои равонии намояндагони навъи фаъол (экстроверт) дар муқоиса бо шахсони ғайрифъол (интровертҳо) васеътар хоҳад буд, ки он ба таваччуҳи хоси гурӯҳи аввал алоқамандӣ дорад. Дар ин маврид аз муфаттиш маҳорати хос талаб карда мешавад, ки мазмуну мундариҷаи нақли озоди шахси пурсидашавандаро ба таври пурра дарк намояд ва барои фаъол кардани хотираи шахс аз усулҳои мавҷуда истифода намояд. Фаъолгардони хотираи шахсе, ки нишондоди \bar{y} тафтиш карда мешавад, яке аз воситаҳои самарабахши ислоҳ дар чузъиёти кор ҳангоми ташаккули раванди нишондод дар ҷойи ҳодиса мебошад. Усули самарабахш дар ин ҳолат истифодаи ҳолати равоние мебошад, ки дар шахси тафтишшаванда вобаста ба ҷойи санчиши нишондодҳо пайдо мешаванд¹¹⁹.

Барои фаъол кардани хотираи шахсе, ки нишондодаш санчиш карда мешавад, муфаттиш бояд мавқеи муносибро дар санчиши нишондодҳо интихоб кунад. Барои барқарор намудани хотираҳои шахси пурсишшаванда ва дар ҳолати муносиб нигоҳ доштани ҳолати равонии \bar{y} набояд пеш аз расидан ба ҷойи ҳодиса пурсишро оғоз намуд (масалан, аз дари шуъбаи корҳои дохилӣ ё чорроҳаи наздиктарини ҷойи ҳодиса ва ғ.), зеро ин раванд ба ҳолати равонии \bar{y} таъсири манфӣ гузошта, барои ба хотир овардани чузъиёти ҳодиса монеа ба миён меорад ва дар ин асос гуфтаҳои \bar{y} тағйири шакл намуда, дарёфти ҳақиқат аз он душвортар мешавад¹²⁰.

Барои ташаббускориҳои шахсе, ки нишондоди \bar{y} санчида мешавад, бояд барои ба таври мустақилона нишон додани ҷойи ҳодиса, инчунин амалҳое, ки дар ҳамин ҷой сураат гирифтааст, иҷозат дода шавад, ки ин раванд ҳолати равонии \bar{y} ро хуб мегардонад. Дар ин маврид намояндагони мақоми тафтишӣ ва дигар иштирокчиёни муҳофизат набояд ба шахси тафтишшаванда ягон ҳолатро «хотиррасон» кунанд ва саволҳои хотири \bar{y} ро парешонкунанда

¹¹⁹ Ниг.: Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М.: Юридическая литература, 1981. – С. 14-15.

¹²⁰ Ниг.: Томэ Х., Кэхеле Х. Современный психоанализ / Под ред. А.В. Казанской. – пер. с англ. Т. 1. Теория. – М., 1996. – С. 330-332.

диҳанд. Риояи ин талабот шартӣ зарурии эътимоднокии натиҷаҳои санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ мебошад. Ба шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад, ташаббуси пурра дода, муфаттиш вазиғадори ташкили риояи коидаҳои муурофиавиро нигоҳ медорад, зеро маҳз ба муфаттиш роҳбарии умумии санҷиши нишондодҳо – дар ҷойи ҳодиса воғузошта шудааст ва дар ҳолати амалкарди дигар дар баробари муҳайё намудани тамоми шароит барои иҷрои самарабахши он рафъи ҳолатҳое, ки ба муайян намудани ҳақиқати объективии парванда заруранд, душвор мегарданд. Муфаттиш барои самарабахшии усули санҷиш ба он амалкарди иштирокчиёни муурофия, ки ба мустақилияти шахси тафтишшаванда, ба мазмуни амал ва баёноти ӯ таъсир мерасонанд, иҷозат надихад. Муфаттиш ҳуқуқи боздоштани шахсро ҳангоми тавзеҳдиҳӣ бо мақсади додани саволҳои муайянкунандаи ҳолати воқеӣ дорад, инчунин ӯро аз додани маълумоте, ки ба парванда аҳаммият надорад, боз дорад

Дар ҳолати зарурӣ дар ин навъи санҷиши нишондодҳо таваққуфи нақшавӣ ва ҳам ғайринақшавӣ имконпазир аст. Дар он ҳолатҳое, ки таваққуф дар қор бо сабабҳои гуногун (бад шудани вазъи саломатии иштирокчиёни раванд, баёнот дар бораи таъсири ғайриқонунӣ, баёнот дар бораи тағйир додани хатти ҳаракат ва ё тағйирдодани нишондод) ба миён омадааст, ба қарори муфаттиш бояд аз нав барқарор карда шавад ва баъдан марҳилаи навбатӣ ва ё то вақти муайян он бояд боздошта шавад.

Усули бозгӯии ҳаракати иштирокчиёни санҷиш ва муайян намудани нишондодҳо дар ҷойи ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ ҳангоми амалисозии он аз омилҳои гуногун вобастагӣ дорад. Азбаски дар пешбурди ин амали тафтишӣ вобаста ба ҷинояти одамкушӣ шахси асосӣ, яъне муҳим шахсе мебошад, ки нишондоди ӯ санҷида мешавад, тартиби амалкарди ӯ бояд тибқи тартиби муайян сурат гирад: аввал ба ҷойи ҳодисаи одамкушӣ шахсе бурда мешавад, ки нишондоди ӯ санҷида мешавад, баъд аз он шохидони холис, муфаттиш ва баъд ҳамаи иштирокчиёни амали тафтишӣ ба ҷойи ҳодиса меоянд. Ҳангоми овардани шахси пурсишшаванда ба ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти

одамкушӣ барои муайян намудани нишондодҳо дар воситаи нақлиёт шахси пурсишшаванда бояд дар паҳлуи ронанда бошад, то ба ӯ самти ҳаракатро нишон диҳад. Дар ҳама ҳолат қоида бояд риоя шавад ва дар ин маврид шахсони дахлдор бояд дар наздикии шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, барои назорату гуфтори ӯ бошанд. Илова бар ин, агар санчиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бо айбдоршаванда, гумонбаршудаи ҷинояти одамкушӣ, муфаттиш гузаронида шуда бошад, бояд барои пешгирии фирори чунин шахс ва барқарор намудани робита бо ашхоси ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ номаълум, кӯшиши ӯ барои аз байн бурдани нишонаҳои ҷинояте, ки то ҳол аз тарафи кормандони оперативӣ ошкор карда нашудааст, чора андешида шавад¹²¹.

Ҳангоми гузаронидани санчиши нишондодҳо ба роҳ мондани намоиши амалҳои руҳдода дар ҳодисаи одамкушӣ ва нақли озоди он муҳим арзёбӣ мегардад. Ин усул бо моҳияти ҳуди амали тафтишӣ алокамандӣ дорад. Санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз ҷониби шахси қаблан пурсишшуда дар ҷойи ҳодиса додани нишондодро талаб менамояд¹²². Бо дарназардошти ин ҳолат ба шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад, ҳангоми расидан ба ҷойи ҳодиса ҳуқуқи тавзеҳдиҳӣ оид ба ҳолатҳои дар ҷойи ҳодисаи зикргардидаи ҷинояти одамкушӣ дода мешавад. Моҳияти ин усул дар он ифода меёбад, ки бо ин роҳ ба шахс имкони на танҳо дар бораи ҳолатҳои ҳодиса суҳбат кардан, балки оид ба амалҳои дорой хусусияти фардидошта нақл кардан дода мешавад, ки онҳо арзиши муҳим дар ошкорсозии воқеият доранд. Дар рафти ин амали тафтишӣ шахси тафтишшаванда метавонад дар ҷойи ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ озодона ҳаракат кунад, ба объектҳои алоҳидаи ин ҷой вобаста ба воқеаи баамалномада ишора намояд. Озодии амал ва ҳаракати шахси тафтишшаванда бояд аз ҷониби муфаттиш танҳо бо сабабҳои таъмини беҳатарии иштирокчиёни муҳофизат, инчунин агар

¹²¹ Ниг.: Белкин Р.С. Проверка и уточнение показаний на месте: лекция. – М.: Изд-во ВШ МВД РСФСР, 1961 – С. 20.

¹²² Ниг.: Победкин А.В. Уголовно-процессуальное доказывание. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2009. – С. 252-294.

маълумоти пешниҳоднамудаи шахс ба мавзуи парвандаи ҷинояти одамкушӣ дахл надошта бошад, маҳдуд карда мешаванд¹²³.

Намоиши такрорӣ амал ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса хусусияти иттилоотӣ ёрирасонро нисбат ба нишондодҳои шахс дорад. Пеш аз ҳама, санҷиши нишондодҳои қаблан додасуда дар заминаи баҳо додан ва муқоиса кардани баёноти шахс ва мувофиқати онҳо ба вазъияти беруна асос меёбад. Аз ин рӯ, дар марҳилаи ибтидоӣ ҳангоми санҷиши нишондод аз шахс талаб карда мешавад, ки тавассути нақли озод воқеаро шарҳ диҳад ва тавассути ин амал ӯ ҳолатҳои ба вуқӯъомадаро ба намояндагони муфаттиш фаҳмонад ва дар сурати зарурат ба шахс имкон дода мешавад, ки ҷузъиёти муҳимро дар ҷойи ҳодиса нишон диҳад, то гурӯҳи иштирокчиён ба он диққати худро равона созанд, инчунин аз ашёҳои мавҷудаи мавзё барои нишон додани ҳолати воқеии ҳодиса истифода намоянд. Дар баробари ин амалҳо пешниҳод карда шавад, ки шахси тафтишшаванда маълумотро дар шакли пайдарпай бояд баён намоянд.

Ин ҷараёни тафтишӣ омилҳои гуногун ва мураккабнизоми фаро мегирад. Иштироки тарҷумон дар санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса низ аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. С.В. Швец вобаста ба надонистани забоне, ки ба он амали тафтиширо надонистани шахси айбдоршаванда сохтори ҳолатҳои тафтиширо ба содда, мураккаб ва мураккаби муоширатӣ тасниф менамоянд¹²⁴. Дар асоси ин тасниф дар ҳолати аввал ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ маълумот аз ҷониби муфаттиш ҳолати асоснокнамой пайдо мекунад. Дар вазъияти мураккаб маълумоти бадастовардаи таштишот аз ҷониби мутахассисон, коршиносон ва дигар иштирокчиёни амали тафтишӣ, аз ҷумла аз аз шоҳидон

¹²³ Ниг.: Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. – М., 1966. – 295 с.; Доказывание в уголовном процессе. Традиции и современность / [Ю.В. Корневский, Н.М. Кипнис, Е.Ю. Львова и др.]; Под ред. В.А. Власихина. – Москва: Юрист, 2000. – 271 с.; Победкин А.В. Асари зикршуда. – С. 97-121.

¹²⁴ Ниг.: Швец С.В. Криминалистическая тактика следственных и судебных действий в условиях использования перевода: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Краснодар, 2014. – С. 24; Шурухнов Н.Г. Участие переводчика в уголовном судопроизводстве как необходимая составляющая оказания квалифицированной юридической помощи / Н.Г. Шурухнов // Современное уголовно-процессуальное право-уроки истории и проблемы дальнейшего реформирования: сб. науч. трудов. – Орел: ОрЮИ МВД России им. В.В. Лукьянова, 2019. – Т. 2. – №1. – С. 289-302.

тавассути гирифтани маълумотҳои нав дар бораи ҷиноят асоснок карда мешавад. Ва дар сохтори сеюм, яъне сохтори мураккаби муоширатӣ, агар иштирокчиёни амали тафтишӣ забони муоширатро надонанд, он гоҳ маълумотро муфаттиш дар шакли дуум ва ба таври асоснок аз тарҷумон қабул мекунад.

Камбудии раванди тафтиши ҷинояти одамкушӣ, ки вобаста ба иштироки тарҷумон дар раванди тафтиши ҷиноят ба миён меояд¹²⁵, ин ба таври ногузир аз байн рафтани қисми маълумотҳо дар муқоиса бо муоширати анъанавии муфаттиш бо шахсе, ки ин забонро намедонад, ба ҳисоб меравад. Ин омил, пеш аз ҳама, ба ифодаи табодули афкор дар байни намояндагони забонҳои гуногун алоқаманд мебошад.

Омили иловагӣ, ки ба сифат ва самаранокии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ таъсир мерасонад, салоҳияти тарҷумон – қобилияти (мавҷуд будани дониш, малака ва маҳорат) ӯ оид ба иҷрои вазифаҳои мурофиавӣ, ки барои дуруст ва саҳеҳ тарҷума намудан ба зиммааш гузошта шудааст, мебошад. Бо дарназардошти ҳолатҳои дар боло зикршуда дар назди муфаттиш ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вазифаҳои иловагӣ тактикӣ ба миён меоянд. Ин вазифаҳо ба таври зайл метавон овард:

– барқарорсозии робитаҳои коммуникатсионӣ (гуфторӣ) бо шахси тафтишшаванда, ки забони мурофиаро намедонад ва ё ба таври зарурӣ бо он ҳарф зада наметавонад;

– назорати ҳамкориҳо ҳангоми маълумотдиҳӣ миёни тарҷумон ва шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад;

– андешидани чораҳои мурофиавӣ ва истифодаи усуле, ки ба ниғаҳдошти мазмуни маълумот нигаронида шудаанд.

Пеш аз оғоз намудани истехсолоти санҷиши нишондодҳо вобаста ба ҷинояти одамкушӣ дар ҷойи ҳодиса масъалаи тартиби интиқол аз як ҷой ба

¹²⁵ Ниг.: Шурухнов Н.Г. Участие переводчика в уголовном судопроизводстве как необходимая составляющая оказания квалифицированной юридической помощи / Н.Г. Шурухнов // Современное уголовно-процессуальное право-уроки истории и проблемы дальнейшего реформирования: сб. науч. трудов. – Орел: ОрЮИ МВД России им. В.В. Лукьянова, 2019. – Т. 2. – №1. – С. 289-302.

қойи дигар бояд ҳалли ҳудро ёбад. Вобаста ба вазъияти тафтишӣ тарҷума метавонад ҳамзамон ё пайдарпай сурат гирад. Дар ҳолатҳое ки шахси ниёзманди тарҷума қисман забони мурофиаро медонад, он чӯзъияти зарурии маълумотро бояд тарҷума кард, ки барои ӯ фаҳмо нест. Дар ин ҳолат муфаттиш бояд ба воситаи тарҷумон ҳуқуқи эълон намудани зарурати боздоштани санҷиши нишондодҳоро дар қойи ҳодиса фаҳмонад, то маълумоти барояш нофаҳмо тарҷума карда шавад. Ин усул вақти амалиётро барои дар қойи ҳодиса санҷидани нишондод бидуни поймол кардани ҳуқуқи иштирокчиёни мурофиа сарфа менамояд.

Истифода бурдани технологияҳои иттилоотӣ ва таҷҳизоти мавҷудаи видеоӣ дар сабти натиҷаи санҷиши нишондод дар қойи ҳодиса вобаста ба қинояти одамқушӣ дар шароити барои гузаронидани он номусоид вобаста ба маҳдудиятҳои қойи ҳодиса ва ё дар масофаи дур қойгир будани он метавон роҳандозӣ намуд.

Баъзан ҳангоми баррасии парвандаҳои қиноятӣ махсусан санҷиши ношондод дар қойи ҳодиса вобаста ба қинояти одамқушӣ бо иштироки иштирокчиёни зиёди амали тафтишӣ ғунҷоиши маҳдуди бино ё қойи ҳодиса метавонад барои дар қойи ҳодиса санҷидани нишондодҳо монеа шавад¹²⁶. Дар чунин амалҳои тафтишӣ шумораи иштирокчиён метавонад даҳҳо нафарро ташкил диҳад: айбдоршаванда ва ё гумонбаршуда, ҷабрдидагон, химоятгарон, прокурори давлатӣ, мутахассис, тарҷумон. Шумораи зиёди иштирокчиён ба гузаронидани санҷиши нишондодҳо дар қойи ҳодиса вобаста ба қинояти одамқушӣ дар бинои хурдҳаҷм баъзан ғайриимкон мегардад.

Ҳолати дигаре, ки дар гузаронидани санҷиши нишондодҳо дар қойи ҳодиса вобаста ба қинояти одамқушӣ монеаро ба вучуд меорад, ин дурии қойи ҳодиса аз маҳалли қойгиршавии тафтишот мебошад.

¹²⁶ Ниг.: Згоржельская С.С. Институт присяжных заседателей как элемент общественного контроля за осуществлением правосудия / С.С. Згоржельская // Реформы 1864 года в теории и практике российского конституционализма: история и современность (к 150-летию Земской и Судебной реформ 1864 г.): материалы междунар. науч.-практ. конф. 10-12 апреля 2014 г. – М., 2014. – С. 85-90.

Ин мушкилоти овардашуда аз он бармеояд, ки дар ҳарду ҳолат муфаттиш дар роҳҳои муайян кардани ҳолатҳои парванда ба душворӣ рӯ ба рӯ мешавад ва маҳз ҳамин омил эҳтимолияти хатоҳои тафтишотиро зиёд менамояд. Бояд гуфт, ки истифодаи чунин усул ба монанди истифодаи имкониятҳои техникӣ интиқоли маълумот тавассути таҷҳизоти видеоӣ метавонад ин камбудро дар раванди тафтишоти парвандаҳои ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти одамкушӣ бартараф намояд.

Дар шароити макони камтар доштани ҷойи ҳодисаи одамкушӣ аз воситаҳои сабти видеоӣ метавонад истифода барад. Ба ҳайати иштирокчиёни ин амали тафтишӣ, ки дар ҷойи маҳдуди санҷиши нишондодҳо қарор доранд, шахсе, ки нишондоди \bar{y} санҷида мешавад, муфаттиш, ҳимоятгар, муфаттишшаванда ва дар мавридҳои зарурӣ дастаи посбонону мутахассисон бояд дохил карда шаванд.

Кам кардани шумораи шахсоне, ки ҳангоми санҷиши нишондодҳо вобаста ба ҷинояти одамкушӣ бояд ҳузур дошта бошанд, бо истифодаи таҷҳизоти видеоӣ имкон фароҳам меорад, ки ҳолатҳои душворро дар гузаронидани санҷиши нишондод рафъ намоем ва барои озодона дар ин амали тафтишӣ ширкат варзидани шахсони дахлдор шароити мусоид ба миён меорад. Вобаста ба чараёни ин навъи тафтишот метавон гуфт, ки қорбурди ин усул принципи санҷиши тафтиширо вайрон намекунад. Илова бар ин, қонун истифодаи шабеҳи воситаҳои техникӣ ҳангоми истехсолоти амалҳои тафтишӣ иҷозат медиҳад.

Дар даврони муосир вобаста ба пешрафти технологӣ тавассути истифодаи сабтҳои видеоӣ ҳангоми санҷиши нишондод вобаста ба ҷинояти одамкушӣ тамоми амалҳоро бевосита метавон мушоҳида кард.

Муайян намудани алоқамандии шарҳ ва амалҳои шахсе, ки нишондоди \bar{y} санҷида мешавад, вобаста ба ҳолат дар ҷойи ҳодиса. Ин усул низ ба моҳияти тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ алоқамандии бевосита дошта, асоси онро дар як вақт омӯхтан ва арзёбӣ намудани ду чараёни гуногуни маълумотдихӣ: субъективӣ ва объективӣ

ташкил медиҳанд. Ҳолати воқеии ҷойи ҳодиса, ки ҷузъи асосӣ дар ин навъи санҷиш мебошад, дар асоси нишондодҳои шахси пурсишшаванда эътимоднокии онҳоро собит менамояд. Интихоби ҷойи муносиби фарогирандаи ашёву далелҳои мансуби ҷинояти одамкушӣ, ки шахси санҷидашаванда қаблан дар нишондодаш онҳоро зикр карда буд, аз ҳолати пештар дар ин ҷой қарор доштани ин шахс далолат медиҳад. Масалан: гумонбаршуда А.Ш.Қ. изҳор намуд, ки ӯ мехоҳад нишондодҳояшро бевосита дар ҷои ҳодиса, яъне дар ҷойи ба вуқӯъ пайвастании онҳо нишондод диҳад. Аъзоёни ҳаракати тафтишотии мазкур дар ҳайати муфаттиши прокуратура Э.Ҷ., гумонбаршуда А.Ш.Қ. мутахассис-суратгир С.Ф. бо иштироки шахсони ҳолис Б.Х. ва Ш.У. аз бинои прокуратураи н. Шаҳринав баромада ба автомашинаи тамғаи «Нексия» рақами давлатиаш 5030НА07, ки ба ронанда Р.Ш. тааллуқ дорад нишастем. Сипас гумонбаршуда А.Ш.Қ. хоҷиш намуд, ки автомашинаро ба самти ҷамоати деҳоти М. Турсунзода кӯчаи Чутак Уразов ба ҳаракат дарорад. Автомашина таҳти идораи Р. Ш. аз рӯйи самти гуфтаи гумонбаршуда ҳаракат кард. Ҳангоми ҳаракат дар кӯчаи Ч. Уразов дар рӯ ба рӯйи хонаи №84 гумонбаршуда А.Ш.Қ. хоҷиш намуд, ки автомашина боздошта шавад. Аз автомашина фаромада, гумонбаршуда А.Ш.Қ. иброз намуд, ки санаи 28.05.2020 тахминан соатҳои 12 ба 13 ӯ ба язнааш, яъне шавҳари хоҳараш занг зада барои таъмири хонааш маблағ қарз пурсидааст. Модараш А.С. аз ин боҳабар шуда, ба охири ҷанҷол шудааст. Гумонбаршуда А.Ш.Қ. ба хона даромада дар саҳни ҳавлӣ истода иброз кард, ки модараш А.С. дар саҳни ҳавлӣ ба ӯ дарафтода гуфтааст, ки аз язнааш маблағ нагирад, рафта аз арӯси бевааш пул гирифта хонаро таъмир кунад. Гумонбаршуда А.Ш.Қ. аз модараш гурехта ба хонаи падараш даромада боз хостааст, ки ба язнааш занг занад, ин вақт модараш боз дод зада тирезаи ҳавлиро зада шикастааст. Гумонбаршуда ба саҳни ҳавлӣ гашта баромадааст, ки модараш ӯро тела дода тарафи дарвоза бурда, аз хона пеш кардааст. Аз ин ҳаракатҳои модараш А.Ш.Қ. ба ғазаб омада модарашро телакунон тарафи хона, яъне таги навес бурда, дар онҷо бо мақсади аз ҳаёт маҳрум сохтани

модараш аз қисмати пушти модар гузашта бо усули ҳалқа кардан бо дасти росташ модарашро буғӣ кардааст. Модараш бо мақсади раҳо ёфтган ҳаракати халос хӯрдан аз чанголи А.Ш.Қ. карда, худро ба қафо партофтааст. Дар натиҷа А.Ш.Қ. ва модараш ба замин афтаанда. А.Ш.Қ. ҳаракати куштан, яъне буғи намудани модарашро идома дода дар муддати 3-3,5 дақиқа, яъне то он даме, ки модараш ба ҳалокат мерасад гардани модарашро буғӣ кардааст. Баъди ба ҳалокат расонидани модараш ҳавлиро тоза карда, модарашро дар ҳавли 1,5-2 соат дар таги офтоб монда, пас ба хона дароварда ба болои ҷевон хобонидааст¹²⁷.

Аҳаммияти асоснокии далелҳо ҳангоми дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондод вобаста ба ҷинояти одамкушӣ на танҳо дар тавзеҳоти шахси пурсишшаванда ва нишон додани кирдори ӯ ифода меёбад, балки дар ин ҷараён ҳолати объектҳои гирду атроф, ҷойгиршавии онҳо, мавҷуд будан ё набудани аломатҳои ҷиноят дар онҳо муайян карда мешавад. Муқоисаи нишондодҳо бо ҳолати воқеӣ дар баъзе мавридҳо мавқеи ҷойгиршавии ибтидоии ашёро талаб мекунад. Ба роҳ мондани нақли озод бо нишондиҳи ҳолати асли дар ҷойи ҳодиса ба шахси тафтишшаванда имкон медиҳад, ки ҳолатҳои муайяно ба ёд орад ва ба ин восита нишондодҳои қаблан додашударо пурра кунанд ва дар ин асос иштирокчиёни амали тафтишӣ дар доштани далелҳои муҳим ҳангоми тафтишоти ҷиноятӣ боварӣ ҳосил кунанд.

Тавре бо далел ва мисолҳои зиёд зикр намудем, дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондод вобаста ба ҷинояти одамкушӣ на танҳо воситаи санҷиши нишондодҳои қаблан дар раванди тафтишот санҷидашуда, балки воситаи ошкор ва ба даст овардани далелҳои нав мебошад. Дар ҷараёни тафтишот омӯзиши ҳолати воқеии объектҳо дар ҷойи ҷиноят муҳим ба шумор рафта, тибқи нишондодҳои тафтишшаванда дар онҳо осори гуногуни ҷинояти одамкушӣ мавҷуд буда метавонанд, махсусан дар он мавзӯҳо, ки бо гузашти вақт ва вазъи иқлим камтар ба тағйирот дучор мешаванд. Дар чунин ҳолат муфаттиш бояд ҳангоми ба нақша гирифтани санҷиши

¹²⁷ Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №2-35/32 // бойғони судӣ ш.Душанбе

нишондодҳо вобаста ба ҷинояти одамкушӣ мутахассисони ин соҳаро пешакӣ барои иштирок дар гузаронидани амали тафтишӣ даъват намояд, то онҳо барои ошкор ва муайян намудани осори дар ҷиноят боқимонда кумак расонанд.

Мушоҳидаи рафтори шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад, инчунин ҳолат ва рафтори ӯ дар тамоми давраи санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ бояд таҳти таваҷҷуҳ ва назорати муфаттиш қарор дошта бошад. Ин усул ба кормандони даҳдори тафтишӣ имкон медиҳад, ки ҳолати равонӣ ва ҳолати мусоиди муошират бо шахси тафтишшавандаро назорат намоянд ва сари вақт чораҳоро оид ба рафъи монеаҳо дар тафтиши парвандаи ҷиноятӣ, аз ҷумла кӯшиши фирор кардани айбдоршаванда, инчунин таъсири ӯ ба субъектони дигари амали тафтишӣ андешанд.

Дар раванди гузаронидани амали тафтишӣ бояд ҳолати равонии шахси нишондодҳояш санҷидашавандаро ба инобат гиранд ва дар ин асос рафтори ӯ ва паёмадҳои ҳолати тафтиширо пешгӯӣ карда тавонанд. Фаҳмидани ҳолати шахси тафтишшаванда аз ҷониби муфаттиш, пеш аз ҳама, ба ошкор намудани ангезаҳои рафтори ӯ, ки ба бошуурона ва бешуурона тақсим мешаванд, вобаста аст. Сабабҳои онро тавассути усулҳои шифоҳӣ, дар он вақте ки шахс сабаби амали худро ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи худ озодона фаҳмонад, метавон муайян кард. Агар аз ҷониби шахс ҷараёни воқеии ҳодиса пинҳон дошта шавад, дар ин маврид аз усули мушоҳидаи рафтори шахси тафтишшаванда бештар бояд истифода бурд. Ҳангоми мушоҳида ба эҳсоси амалқарди ин шахс бештар диққат додан зарур аст. Агар ба мақсадҳои дарпешгузошта расида шавад, пас эҳсоси шахсро, ки санҷида мешавад, метавон мусбат ҳисобид. Тайёрии ҳамачониба ба санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ, дақиқ омӯхтани шахсияти пурсишшаванда, дониستاني хислатҳои инфиродии ӯ дар ҳолатҳои тафтишии, ки ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба миён меоянд, усули самарабахш дар ин навъи тафтишоти ҷиноятӣ ба шумор меравад.

Ин раванди мураккаб буда, амали мусбати шахс дар асоси як ангезаи манфии ботинӣ метавонад ба вучуд ояд ва баръакси ин, андешаи манфии ботинӣ метавонад бо майлу хоҳиши пешбинишавандаи муфаттиш алоқамандӣ пайдо кунад ва дар баррасии парванда муҳолифатро ба миён наорад.

Ҳолати равонии шахсе, ки ҳангоми санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса санчида мешавад, боварии \bar{y} ба нишондод ва эътимодбахшии рафтораш, тағйироти муассир дар лаҳзаҳои муайяни амали тафтишӣ метавонад ба тафтишот дар баҳодиҳии эътимоднокии маълумоти гирифташуда замина ба миён орад. Ҳангоми якбора тағйир ёфтани ҳолати шахсе, ки нишондоди \bar{y} санчида мешавад, иштибоҳи \bar{y} дар ҷойи ҳодисаи санчиш ва номуайяни дар ин чараён тафтиши ҷинояти одамкушӣ бояд сабабҳои онҳоро муқаррар намуда, барои бартараф намудани омилҳое, ки ба руҳияи шахс таъсир мерасонад, чораҳо андешад.

Сари вақт ошкор кардани ҳолати беморӣ имкон медиҳад, ки шахси муоинашаванда мунтазам зери назорат қарор дода шавад. Бо дарназардошти ин нукта, ҳангоми омодагӣ ба санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бояд ба вазъи саломатии шахси нишондодҳояш санчида шаванда диққати махсус дода шавад. Дар сурати аз ҷойи санчиши нишондодҳо дур будани нуктаҳои ёрии тиббӣ ва якбора бад шудани саломатии иштирокчӣ, дар вақташ нарасонидани ёрии тиббӣ ба \bar{y} эҳтимоли сар задани оқибатҳои ногувор ба миён меояд.

Мушоҳидаи ҳолати шахс роҳи асосии муайян кардани устуворӣ ва мувофиқ будани рафтору гуфтори шахсе мебошад, ки нишондодаш санчида мешавад. Дар ин маврид ҳар як амали шахс ва рафтораш (тағйирёбии ногаҳонии имову ишора, оҳанг ва суръати нутқ) аз ҷониби муфаттиш на танҳо барои муайянкунии вазъи саломатии \bar{y} , балки барои дарки огоҳии ин шахс дар бораи ҳолатҳои мавҷуда бояд ба ҳисоб гирифта шавад. Маълумоти дар натиҷаи ин мушоҳида бадастомада на танҳо самти фаъолияти ташкилию тактикий тафтиширо ҳангоми санчиши нишондод муайян мекунад, балки ба

ташаккули баҳодиҳии натиҷаҳои он дар охири тафтиши ҷинояти одамкушӣ мусоидат менамояд.

Усулҳои идоракунии ва назорати рафтори шахси пурсишшаванда бояд дар санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз ҷараёни омодагӣ то анҷоми амали тафтишӣ роҳандозӣ шавад. Аҳаммияти амаливу назариявии ин усул дар он ифода меёбад, ки нишондодҳои санҷидашаванда пеш аз ҳама мавзуи омӯзиши санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба шумор рафта, он аз шахсияти пурсишшаванда ва ҳолатҳои равонии дар ин ҷараён баамаломада вобастагӣ дорад¹²⁸.

Дар ин ҷода қайд намудани як нуқтаи муҳим зарур мебошад, ки мақсади таъсиррасонии муфаттиш ба дарку идроки шахси тафтишшавандаро наметавон ҳамчун амали манфӣ дар ҳолати равонии ӯ ҳисобид, зеро ки тавассути ин амал ба чунин шахс имконияти бошуурона ва мустақилона идора кардани амали худ дода мешавад, ки тавассути он ҳуқуқу уҳдадорихое, ки ба ӯ ҳамчун иштирокчии ҷаъоли амали тафтишӣ дода шудаанд, риоя карда мешаванд.

Самарабахшии усулҳо аз тавзеҳоти муқаррароти қонун бармеояд. Дар ин маврид муфаттиш ба ҷанбаи ниёзмандӣ ва ҳавасмандгардонии шахси тафтишшаванда таъсири бевосита расонида, бо ҳамин усул дар ҷустуҷӯи роҳҳои самарабахш дар лаҳзаҳои душвору мураккаб ӯро ҷаъол мегардонад. Дар ин раванд муфаттиш бояд ба шахси санҷидашаванда маълумотҳоро оид ба роҳҳои имконпазир дар рафтори ӯ дар вазъияти баамаломадаи тафтишӣ расонад.

Муомила бо шахсе, ки нишондоди ӯ санҷида мешавад, аз ҷониби муфаттиш, пеш аз ҳама ба муносибатҳои императивӣ (қатъӣ) асос меёбад, бинобар ин ҳангоми муайян намудани робитаи равонӣ ва муоширатӣ бо шахси тафтишшаванда ба муносибатҳои дорои хусусиятҳои тамаллуққорӣ ва сахлнигорӣ набояд роҳ дод.

¹²⁸ Ниг.: Равония воздействия (проблемы теории и практики) / Редкол.: А.А. Бодалев, А.Г. Ковалев [и др.]. – М., 1989. – 153 с.

Таъсирасонии равонӣ ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ тавасути бовар кунонидан ва маҷбур намудан амалӣ карда мешавад. Эътиқод ин таъсири асоснок ба шахси тафтишшаванда мебошад, ки аз ҷониби шахсони дахлдор дар раванди тафтиши ҷинояти одамкушӣ аз нуқтаи назари танқидӣ қабул карда мешавад ва ҳадафи он ноил шудан ба қабули бошууронаи мавқеи муайян аз ҷониби ин шахс ҳангоми амали тафтишӣ ва нигоҳдории минбаъдаи он мебошад.

Бо истифода аз усулҳои бовар кунонидан: тавзеҳот, исбот, раддия ва пешниҳод муфаттиш бояд барои устувории мавқеи худ далелҳои асоснок пешниҳод намуда, онҳоро бо манфиатҳои шахсӣ ва мурофиавии шахси тафтишшаванда алоқаманд намояд. Муфаттиш бояд ба шахсе, ки нишондоди ӯ санҷида мешавад, таъсири бевосита расонида, ба маълумоти пешниҳодкардаи ӯ боварӣ дошта бошад, ки ин асоси эътиқод ба ҳисоб меравад.

Мантиқан ва пайдарпай ифода ёфтани андешаҳое, ки бо далелу мафҳумҳо ва падидаҳо асоснок карда шуда, ба иштирокчии санҷиш дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ имкони бефоида будани муҳолифат ба адолати тафтишотиро фаҳмонидан, ин раванд эътиқоди шахси тафтишшавандаро ба муфаттиш дар ошкор намудани ҳақиқати парванда мустаҳкам мекунад. Раванди бовар кунонидани шахси тафтишшаванда дар заминаи воқеӣ ба амал меояд. Дар ин раванд дараҷаи эҳёи эҳсоси боварӣ, ки тавассути усули хос ба вучуд меояд, аҳаммияти муҳимро касб намуда, маҳз тавассути он фаъолнокии шахси тафтишшаванда ба миён меояд.

Маҷбуркунӣ – ин таъсири равоние мебошад, ки он бо далеловарии нокифояи объекти маҷбуркунӣ фарқ карда мешавад. Ба назар чунин мерасад, ки ин усул ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ бо дарназардошти ихтиёран пешниҳод гаштани маълумотҳо аз ҷониби иштирокчии амали тафтишгӣ камтар ба назар мерасад. Аммо амалияи тафтишотӣ нодуруст будани ин гуфтаҳоро собит менамояд. Тавассути усулҳои маҷбуркунӣ: сарзаниш, танқид, огоҳӣ ва ҷазо,

хангоми санчиши нишондод дар чойи ходиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ ба ҳамон ҳадафҳо ноил мегарданд, ки хангоми бовар кунондан – роҳандозии рафтори дурусти шахси тафтишшаванда дар анҷом додани амали тафтишӣ низ ба он мақсадҳо метавон расид. Аммо, бар хилофи бовар кунонидан, усули маҷбуркунӣ мавқеи фаъоли шахси тафтишшавандаро пешбинӣ намекунад. Истифодаи усулҳои маҷбуркунӣ дар он ҳолатҳое тавсия дода мешавад, ки агар дар амали иштирокчии санчиш мақсади поймол кардани ҳуқуқи иштирокчиёни дигар ё қоидаҳои мурофияи тафтишӣ ба таври назаррас мушоҳида карда шавад.

Дар истифодаи ин усул ба мафҳуми сарзаниш диққати махсус равона мегардад¹²⁹. Истифодаи нодурусти ин усул метавонад ба он мақсадҳое, ки муфаттиш хангоми татбиқи он талош кардааст, таъсири манфӣ дошта бошад ва натиҷаҳои санчиши нишондодҳо дар чойи ходиса эътимоднок нахоҳанд буд.

Дар ҳолати пайдоиши мухолифат бо адолати судӣ истифодаи таъсиррасонӣ дар ин усул тавассути муқобилгузорӣ, вақте ки шахси тафтишшаванда ба шахси дигар мухолиф аст, иҷозат дода мешавад. Усули таъсиррасонӣ ба ҳолати санчиш асос ёфтааст, яъне касе метавонад кореро анҷом диҳад, ки шахси тафтишшаванда гӯё ба он қодир нест. Масалан, агар дар рафтори шахсе, ки нишондоди он санчида мешавад, шубҳа ба миён ояд, муфаттиш метавонад ба ӯ барои дурустии қарори қабулшуда таъсир расонад ва нишондоди муътамади қаблан додашударо, ки тибқи он шахси дигаре бар муқобили шахси тафтишшаванда дар мурофия нотарсона дар муайян кардани ҳақиқат кумак кардааст, тасдиқ кунад.

Таъсиррасонӣ дар пайдоиши эътимод ба он асос ёфтааст, ки тавассути он дар вучуди шахси нишондодҳояш тафтишшаванда эҳсоси боварӣ бедор карда мешавад, то ӯ барои барқарор шудани адолати иҷтимоӣ кӯшиш намояд. Шахсе, ки нишондоди ӯ бояд тафтиш карда шавад, бояд аз тахти дил хоҳиши иҷрои амалҳои мурофиявиро, ки аз ӯ талаб карда мешавад, дошта

¹²⁹ Ниг.: Куликов В.Н. Равония внушения: учеб. пособие / Под ред. А.Г. Ковалева. – Иваново: Изд-во Ивановского гос. ун-та им. первого в России Иваново-Вознесенского общегородского Совета рабочих депутатов, 1978. – 79 с.

бошад ва онҳоро дар шакли эътимоднок анҷом диҳад. Эҳсоси боварӣ ба муфаттиш дар сурати боэҳтиромона муносибат намудан ба муфаттиш, инчунин ҳисси шаъну шараф ва вазифа дар назди муфаттиш ба вучуд меояд. Истифодаи ин усули равонӣ аз муфаттиш талаб мекунад, ки корҳои зиёдеро ба таври пешакӣ давра ба давра барои барқарор кардани алоқаи махсуси равонӣ ва муоширатӣ бо шахсе, ки нишондоди ӯ бояд тафтиш карда шавад, анҷом диҳад.

Дар баробари ин, муфаттиш ҳангоми гузаронидани санҷиш ва муайянкунии нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ набояд танҳо бо як воситаи иловагии сабт қонеъ гардида, дигар воситаҳои пешбиниамудаи Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро сарфи назар намояд. Имконоти ҷамъоварии маълумот дар санҷиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса васеъ буда, муқаррар намудани паҳлуҳои дигар ва натиҷаҳои ин амали тафтишӣ метавонад на танҳо ҳамчун далели парванда хизмат кунад, балки ҳамчун манбаи маълумот барои муфаттиш дар ташаккули фарзияҳои нави умумӣ ва махсус ба кор бурда шавад.

Дар ин навъи амали тафтишӣ танҳо бо сабти видеои тавзеҳоти шахсе, ки нишондодаш тасдиқ карда мешавад, дар бораи ҷойгиршавии ашёи алоҳида дар ҷойи ҳодисаи ҷиноятӣ тақия намудан хатост, дар ин маврид дигар воситаҳои сабткунӣ, ба монанди аксбардорӣ ва тартиб додани нақшаву тарҳҳо низ бояд пурра истифода шавад¹³⁰, илова бар ин, истифодаи усулҳои сабти графикӣ метавонад на танҳо ҳамчун воситаи таъмини маълумот ҳангоми санҷиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бошанд, балки онҳоро дар ислоҳи нишондодҳои шахси тафтишшаванда бевосита дар ҷараёни пешбурди ин амали тафтишӣ, инчунин ҳангоми сабти аудиоӣ метавон истифода бурд¹³¹.

¹³⁰ Ниг.: Быховский И.Е., Корниенко Н.А. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – Л.: Ин-т усовершенств. работников. – 1988. – С. 37-43; Сокиран Ф.М. Научно-технические средства как элемент равновесного воздействия на предварительном следствии / Актуальные проблемы обеспечения следственной практики научно-техническими достижениями. – Киев, 1987. – С. 63-66; Хлынов М.Н. Проверка показаний на месте / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – С. 98-99.

¹³¹ Ниг.: Масалан, Коновалов Г.А., Бородич А.А. Организация проверки и уточнения показаний на месте

Масъалаи татбиқи санчиш дар ҷойи ҳодиса бо иштироки якчанд нафар, ки шоҳид ва иштирокчии ҳамон як ҷиноят мебошанд, дар илми ҳуқуқшиносӣ диққати олимонро ба худ ҷалб намудааст. Дар чунин ҳолат бо ҳар кадоми ин шахсон амали алоҳидаи тафтишӣ ба роҳ гузошта мешавад (қисми 5, моддаи 207-и КМҶ ҚТ). Хусусиятҳои истеҳсолии санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ аз мураккабнизомии он, усулҳои хос ва роҳандозии онҳо бармеояд. Барои иштирок дар чунин амали тафтишӣ шоҳидони гуногун даъват карда мешаванд ва дар баъзе мавридҳо аз рӯйи зарурат мутахассисон ё кормандони техникиро (масалан, иваз кардани ронандаи нақлиёт) метавон даъват кард. Илова бар ин, пас аз санчиш ва муайян кардани нишондоди яке аз ин шахсон дар ҷойи ҳодиса маълумоти дар рафти ин амали тафтишӣ бадастомадаро метавон дар санчишҳои минбаъда барои таҳлили муқоисавӣ ва гузоштани саволҳо бо мақсади аниқ кардани тафсилоти ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ ва дурустии маълумоте, ки дар рафти амали тафтишӣ ба даст омадааст, нисбати шахсоне, ки нишондодашон санчида мешавад, истифода намуд.

2.2. Усулҳои равоншиносии истеҳсоли санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ

Ҳангоми гузаронидани амали тафтишӣ усулҳои зиёд ба кор бурда мешаванд, ки аз рӯйи зарурат вобаста ба навъи он такмили мазмун ва мундариҷаи усулҳои мавҷуда пеш меояд. Такмил додан ва самаранок гардондани усулҳои гузаронидани амали тафтишӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ вобастагӣ дошта, бо гузашти вақт ва пешрафти ҷомеа дар шакли мазмуни ин навъи тафтишот тағйирот ба амал меояд. Ташаккули усулҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса таърихи худро дошта, дар ибтидои амалияи тафтишӣ асосҳои тактикийи истеҳсолоти амалҳои тафтишотии

при расследовании групповых преступлений / Г.А. Коновалов., А.А. Бородич // Правовые и тактические вопросы борьбы с преступностью. Межвуз. сборник. – Омск, 1987. – С. 140-147; Пятницкий К.Е. Использование графического метода фиксации при проверке показаний на месте по делам о групповых преступлениях / К.Е. Пятницкий // Борьба с групповой и рецидивной преступностью. Межвуз. сборник. – Омск, 1984. – С. 128-132; Леви А.А. Звукозапись в уголовном процессе. – М., 1974. – 102 с.; Розенталь М.Я. Проверка показаний на месте с использованием звуков и видеозаписи / М.Я. Розенталь. – М., 1990. – 32 с.

марбут ба он таҳия гардида, баъд аз он вобаста ба ворид намудани санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба Кодекси муҳофизатии ҷиноятии ҚТ аз соли 2010 муқаррароти ин усул муайян карда шуд, ки дар асоси таҷрибаҳои андӯхташуда самарабахшии он таъмин карда мешавад.

Илми криминалистӣ ва амалияи тафтишӣ як қатор усулҳои таҳия кардаанд, ки ба истеҳсолоти самараноки санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса дар доираи тафтишоти ҷинояти одамкушӣ мусоидат мекунанд. Ба андешаи аксари муҳаққиқони соҳа санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бояд тавре ташкил кард ва натиҷаҳои онро тавре сабт кард, ки баъдан дар хусуси ба таври ҳаққонӣ сурат гирифтани истеҳсолоти ин амали тафтишӣ ва натиҷаҳои бадастомада ҳеч шубҳае ҷой надошта бошад.

Санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса на танҳо фарогири усулҳои таҳия кардаанд, ки дар асоси амалияи пешрафти илму техника ба миён омада, онҳо ба самарабахшии далелҳои эътимодбахш ба ҳодиса нигаронида шудаанд, балки он пеш аз ҳама, ба ҷанбаҳои раванӣ таъмин менамояд, зеро ки моҳияти амали тафтишӣ танҳо ифодагари ҳолати тақдирӣ ин амал набуда, дар ин самт қонуниятҳои раванӣ: дарк намудан ва ба хотир овардани ҷинояти бавуқӯбамада низ амал менамоянд. Дар баробари ин, тақдирӣ нишондод дар ҷойи ҳодиса ба аз нав эҳё гардидани алоқамандӣҳо дар ҳодиса, фаъл шудани тасаввурот дар хотира мусоидат намуда, кирдори худро аз нав тақдирӣ намудани шахс барои ба ёд овардани ҷузъиёти ҳодиса замина фароҳам меорад.

Аз нуқтаи назари раванӣ санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ бо дарки иттилоот на танҳо дар шакли рамз – калима¹³², балки аллакай ба сатҳи сифатан баландтар мегузарад: дарки иттилоот дар сатҳи мушаххас¹³³, ки онҳо ба муфаттиш барои ҳамаҷониба

¹³² Ниг.: Криминалистика: учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2008. – С. 341; Криминалистика: учебное пособие / Под ред. Н.Г. Шурухнова. – М.: Юрист, 2005. – С. 498; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: учебник / Под ред. Е.П. Ищенко. – 2-е изд, испр., доп. и перераб. – М.: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2010. – С. 370; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2009. – С. 642; Комментарий к УПК РФ / Под ред. И.Л. Петрухина. – М.: ООО «ТК Велби», 2002. – С. 378.

¹³³ Ниг.: Ляхов Ю.А., Луценко О.А., Чупилкин Ю.Б. Следственный эксперимент в уголовном судопроизводстве: учебное пособие. – Ростов н/Д.: СКАГС, 2006. – С. 56.

дарк намудан ва тасаввур кардани ҳолати баамаломада замина ба миён меоранд¹³⁴.

Бояд қайд намуд, ки ҳангоми дар ҷойи ҳодиса санҷиш кардани нишондод дар мавриди тафтиши ҷинояти одамқушӣ муносибати инфиродиро барои ҳалли масъалаҳои хусусияти тактикийо равонидошта ба роҳ мондан зарур мебошад. Ин раванд аз он омилҳо сарчашма мегирад, ки бар зиммаи муфаттиш на танҳо вазифаҳои тафтишӣ вогузор мешавад, балки ӯ вазифадор аст, ки хусусиятҳои инфиродии шахсеро, ки нишондодаш тафтиш карда мешавад, зери назорат қарор диҳад.

Бо дарназардошти ин гуфтаҳо, барқарор намудани робитаи равонӣ бо шахсе, ки хоҳиши иштирок кардан дар санҷиши нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса дорад, ба манфиати кор буда, он барои пурратар ва ҳолисона ба даст овардани маълумот дар ҳодисаи ҷинояти одамқушӣ мусоидат намуда, барпо намудани муносибат миёни муфаттиш ва ин шахс дар асоси ҳамфикрӣ ва боварӣ сурат мегирад. Ин мавзӯ диққати олимони соҳаро ба худ ҷалб намудааст. Н.И. Порубов қайд мекунад, ки алоқаи равонӣ як намуди махсуси муносибатҳои байни шахси тафтишотро анҷомдиҳанда ва иштирокчиёни муурофияи ҷиноятӣ мебошад, ки он барои нигоҳ доштани робита барои ба даст овардани нишондоди ҳақиқӣ, дақиқ ва мукаммали ба парванда дахлдор ба роҳ монда мешавад¹³⁵.

Муваффақияти тафтиш бо роҳи санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамқушӣ асосан бо муқаррар намудани алоқаи равонии байни муфаттиш ва шахсони иштирокчии парванда: айбдоршаванда, гумонбаршуда, шохид ё ҷабрдида муайян карда мешавад.

Ба роҳ мондани робитаи равонӣ миёни муфаттиш ва шахсони номбаршудаи иштирокчиёни муурофияи ҷиноятӣ, ки дар амали тафтишотии таҳлилшуда иштирок мекунанд, самаранок ба назар расида, дар асоси он ҳолат амали тафтишӣ дорои хусусиятҳои низоъ, ғайринизоъ ва бетарафӣ

¹³⁴ Ниг.: Васильев В.Л. Юридическая равония: учебник для вузов. 6-е изд. – СПб., 2009. – С. 380.

¹³⁵ Ниг.: Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии: учебное пособие. – М.: Право, 2007. – С. 41; Доспулов Г.Г. Оптимизация предварительного следствия. – Алма-Ата: Наука, 1984. – С. 11.

гардида, ин омил дар алоқамандӣ бо айбдоршаванда (гумонбаршуда) ё шохид (чабрдида) ба вучуд меояд.

Барқарор намудани алоқаи равонӣ миёни муфаттиш ва шохид (чабрдида) дар ҳолати низоъ дар байни онҳо хусусияти инкоркунанда дошта, он аз як тараф, тарси интиқоми ҷинояткор ва тарафи дигар, раҳму шафқат нисбат ба ӯро ифода менамояд. Ин ҳолат аз нигоҳи аввал ҳамчун ҳамкорӣ ба назар расад ҳам, дар асл онро вобаста ба хусусият ҳолати қасдан зикр накардани рафти ҷиноят метавон ҳисобид.

Дар вазъияти мавҷуд набудани низоъ шохид (чабрдида) аҳаммияти нишондоди худро дарк намуда, барои иҷрои қарзи шаҳрвандиаш ба тафтишот дар додани маълумоти дуруст ва муфассал оид ба ҷинояти одамкушӣ кумак мерасонад. Бо дарназардошти ин ҳолат Г.Г. Доспулов дуруст қайд мекунад, ки «Робитаи равонии муфаттиш ва шохид (чабрдида) танҳо ҳамон вақт ба амал меояд, ки мақсади онҳо бо ҳам мувофиқат дошта бошад ва ё ақаллан зидди ҳамдигар набошад»¹³⁶.

Ҳолати бетарафӣ ҳангоми мавҷуд набудани зиддиятҳо миёни тафтишкунанда ва шохид (чабрдида) ба миён меояд. Дар баробари ин, мавқеи шохид (чабрдида) нисбат ба ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ шояд дигар бошад, зеро ки ин муносибат аз рӯйи мавқеи баҳодихӣ, арзёбии хусусиятҳои инфиродии ӯ нисбат ба мақомоти тафтишӣ муайян карда мешавад.

Барқарор намудани робитаи равонии байни муфаттиш ва айбдоршаванда (гумонбаршуда) дар ҳолати мавҷуд набудани низоъ, чун қоида, ба ҳолати ҳатмӣ будани ҷазо нисбат ба айбдоршаванда (гумонбаршуда) алоқамандӣ дошта, аз ин сабаб ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ ҳар кадоми онҳо кӯшиш мекунанд, ки дар баён намудани ҳолати аслии воқеа бо мақсади сабук кардани муҳлати ҷазои худ ба кормандони ҳифзи ҳуқуқ амалан ёрӣ расонанд.

Дар ҳолати мавҷудияти низоъ байни муфаттиш ва айбдоршаванда (гумонбаршуда) он ба ангезаҳои тамоман дигар асос меёбад, ки дар ин раванд кӯшиши кумак ба тафтишот ба назар намерасад. Ҳамин тариқ,

¹³⁶ Доспулов Г.Г. Равония допроса на предварительном следствии. – М.: Юрид. лит., 1976. – 112 с.

гумонбаршуда ё айбдоршаванда хангоми содир кардани ҷиноят дар ҷойи ҳодиса метавонанд бо додани нишондодҳои нодурусти инкоркунандаи нишондодҳои ҳақиқии қаблан додаш асос фароҳам оваранд ва ё барои гурехтан аз ҳабс, инчунин барои додани маълумот ба шарикон ё шиносон аз ҷойи амали тафтиш истифода намоянд¹³⁷.

Барқарор намудани алоқаи равонии байни муфаттиш ва айбдоршаванда (гумонбаршуда) дар ҳолати бетарафӣ аз омилҳои иҷтимоии шахси айбдоршаванда (гумонбаршуда) вобаста буда, ин раванд муносибати ӯро ба ҷинояти содиршуда ва ё умуман нисбат ба адолати муфаттишӣ муайян мекунад. Дар сурати пайдо шудани ҳисси оштинопазири нафрат аз адолат дар вучуди шахси айбдоршаванда (гумонбаршуда), барқарорсозии робитаи равонии байни ӯ ва муфаттиш дар вазъияти муноқиша сурат гирифта, ҳисси итоат ва надоштани чораи дигар дар гирифтани ҷазо барои барпо намудани алоқаи муносиби равонӣ миёни онҳо, вале аллакай дар ҳолати бенизоӣ, замина ба вучуд меорад.

Дар ин ҷараёни мураккаб низоми кори муфаттиш дар ташаккули робитаи равонӣ бо шахси нишондодаш тафтишшаванда ба кори шахси ҳунарманд – «актёр» монанд аст, зеро дар ин маврид бо мақсади ба вучуд овардани муносибатҳои мусоид ва муҳити созгори равонӣ ба ӯ на танҳо ташаккул додани сифатҳои интеллектуалӣ, ирода ва коммуникативӣ зарур аст, балки дар ин ҳолат доштани қобилияти ҳунармандӣ дар роҳандозӣ намудани ин матлабҳо зарур мебошад¹³⁸.

Барқарор намудани робитаи равониро хангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса на ҳамчун усули мустақил, балки ҳамчун раванди муҳиме бояд донист, ки он ба баланд бардоштани самаранокии ин амали тафтишӣ мусоидат хоҳад кард. Дар ин маврид барқарор намудани робитаи равонӣ бо шахсе, ки нишондоди ӯ санҷида мешавад, хусусияти ҳатмӣ дошта, он қисми таркибии усули умумии санҷидани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса мебошад.

¹³⁷ Ниг.: Масалан, Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2009. – С. 452; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: учебник / Под ред. Е.П. Ищенко. – 2-е изд, испр., доп. и перераб. – М.: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2010. – С. 314; Криминалистика: учебное пособие / Под ред. Н.Г. Шурухнова. – М.: Юристъ, 2005. – С. 329.

¹³⁸ Ниг.: Доспулов Г.Г. Равония допроса на предварительном следствии. – М.: Юрид. лит., 1976. – 112 с.

Дар адабиёти криминалистӣ ба масъалаи усули санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ олимони зиёд корҳои илмӣ-таҳқиқоти анҷом додод ва бо асарҳои арзишманди худ дар баррасии ҷанбаҳои гуногуни он саҳми беандозаи худро гузоштаанд¹³⁹. Барои рӯшани андохтани баъзе паҳлуҳои баҳсталаби мавзӯи санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса омӯзиши усулҳои мансуби он, аз ҷумла ҷанбаи робитаи равонии ин навъи тафтишӣ бояд тавсияҳои амалии кормандони соҳа ба инобат гирифта шаванд.

Нишондоди шахс дар амали пешини тафтишӣ ва муайянсозии ҳолати равонии ӯ барои санчиши нишондод дар оянда барои муайян кардани ҳолатҳои тафтишӣ зарур аст.

Пурсиши такрорӣ шахс дар бораи ҳолатҳои қаблӣ дар тафсилоти нишондодҳои пешин нақши муҳим мебозад. Аҳаммияти амаливу назариявии ин усул аз он бармеояд, ки ин чараёни тафтишӣ бо усулҳои равонии хос амалӣ гардида, бозпурсии такрорӣ шахс ва санчиши нишондодҳои ӯ дар ҷойи ҳодиса ба ҳаллу ҷасли вазифаҳои зерин мусоидат хоҳад кард: равшани андохтан ба баъзе қисматҳои маълумоти қаблӣ, ки ниёз ба такмил дошта, дар онҳо нуктаҳои ихтилофангез вобаста ба сушт шудани равандҳои тафаккури шахс ва ҳолати дар хотир нигоҳ доштан, инчунин нигоҳ доштан ва интиқол додани маълумоти гирифташуда бо гузашти вақт, фарқияти сифатҳои объективӣ-субъективӣ шахс ва ё майли ҳамкорӣ надоштани ӯ дар тафтишот мавҷуд буданд.

Оид ба чараёни такроран гувоҳӣ додан олимони андешаҳои гуногун ифода намудаанд. Мавқеи Г. Шихансов дар ин самт қобили дастгирӣ буда, ба андешаи ӯ ин раванд ба пурсишшаванда барои аз нав ба хотир овардани факту ҳолатҳое, ки ҳангоми пурсишҳои аввал зикр нашуда буданд, имкон

¹³⁹ Ниг.: Волчецкая Т.С. Моделирование при проведении проверки показаний на месте / Т.С. Волчецкая // XX науч. конф. профессорско-преподавательского состава, аспирантов и студентов: тезисы докладов – Калининград, 1988. – С. 119-121; Гвилия Д.М., Лубин С.А. Некоторые особенности проверки показаний на месте / Д.М. Гвилия, С.А. Лубин // Известия Тульск. гос. ун-та. Сер.: Актуальные проблемы юридических наук. – 2006. – Вып. 16. – С. 174-177.

фароҳам оварда, онро натиҷаи усули равонии баёдорӣ дар низоми мураккаби робитаҳои равонӣ ва дарки маъноӣ метавон арзёбӣ намуд¹⁴⁰.

Дар баробари ин, пурсишҳои такрорӣ ба рафъи ихтилофот дар нишондодҳои айбдоршаванда, гумонбаршуда, шохид ё чабрдида, ки бо сабаби объективӣ (шароити обу ҳаво, дараҷаи равшанӣ, дар дурӣ воқеъ будани объектҳои ҷинойт ва ғ.) ва субъективӣ (ҳасташавӣ, ҳаяҷону эҳсос, ҳолатҳои бемории онҳо ва ғ.) ба вучуд омадаанд, инчунин ба муайян кардани мувофиқат кардан ва ё накардани нишондодҳои шахсе, ки ӯ дар ҷараёни амали тафтишотии қаблӣ додааст, мусоидат мекунад.

Пурсишҳои такрорӣ бо истифода аз усулҳои иваз кардани пайдарпайии пешниҳоди далелҳо имкон медиҳад, ки нишондоди бардурӯғи шахс ошкор карда шавад. Дар сурати пештар тасдиқ нагардидани маълумот он дар пурсиши дуюм ошкор гардида, бо ин восита ихтилофҳо рафъ мешаванд ва дар ин замина метавон хулоса баровард, ки нишондоди дар пурсишҳои яқум додашуда безътимод мебошанд. Дар ҷараёни тафтиш гирифтани маълумот дар бораи шахсият ва хусусиятҳои инфиродиву равонии ӯ муҳим ба шумор меравад.

Дар байни сифатҳои муҳимтарини инфиродиву равонии шахс, ки ҳангоми санҷиши нишондодҳои ӯ дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинойти одамқушӣ ба назар гирифта мешаванд ва барои ҳалли масъалаи барқарор намудани алоқаи равонии байни муфаттиш ва шахсони иштироккунандаи амали тафтишӣ замина ба миён меоранд, арзишҳои чун ҷаҳонбинӣ, худшиносӣ, хусусиятҳои ҳоси шахс – субъект, ки дар худбаҳодиҳии ӯ, дар муносибат ба одамони гирду атроф зоҳир мешаванд, инчунин ҳислатҳои ниғаҳдошти эҳсосоти худ, ҳашмгинӣ, изтироб, шубҳа ва дигар хусусиятҳо муҳим ба ҳисоб мераванд¹⁴¹.

Дар баробари ин, бояд қайд намуд, ки пурсишҳои такрорӣ ба амиқтар омӯхтани шахсияти пурсишшаванда мусоидат намуда, он дар навбати худ дар ташаккули усулҳои самарабахши равонии таъсиррасонӣ ба шахсият

¹⁴⁰ Ниг.: Шиханцов Г.Г. Юридическая равония: учебник для вузов / Отв. ред. Томсинов В.А. – М.: Зерцало, 1998. – 352 с.

¹⁴¹ Ниг.: Романов В.В. Юридическая равония: учебник. – М.: Юристъ, 2007. – С. 408.

инъикос ёфта, дар ин асос ҳолати имконпазири рафтори \bar{y} , инчунин тайёр буданаш ба тафтиши дарпешистода бозгӯӣ карда мешавад.

Дар ин навъи тафтиш истифодаи муносиб аз вақт ба самарабахшии санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ мувофиқат менамояд. Аз сабаби тангии вақт на ҳамеша имкони бозпурсии дубораи шахсе, ки дар бозпурсии парвандаи ҷиноятӣ қарор дорад, бо мақсади ҳалли масъалаи вобаста ба омӯзиши хислатҳои шахси тафтишшаванда ва муайян намудани хусусиятҳои рафтори \bar{y} ба миён меояд. Дар чунин ҳолатҳо роҳи дурусти ҳалли он тадриҷан муайян кардани ҷузъиёти фардӣ равоии шахс ба шумор рафта, ин раванд аз пурсишҳои аввал оғоз шуда, то бо санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса анҷом меёбад.

Аз амалияи тафтишот бармеояд, ки муфаттишон аксаран дар пурсиши такрорӣ шахси пештар пурсишшуда бевосита пеш аз санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ безътиноӣ зоҳир мекунанд ва ин равандро беҳуда сарф кардани вақт меҳисобанд.

Ба ҷузъиёти ин масъала олимони Н.В. Власенко ва В.В. Степанов ақидаҳои худро иброз намуда, онҳо бар он андешаанд, ки бозпурсии такрорӣ вобаста ба ҳолати сурат гирифта, роҳандозии такрорӣ он дар сурате бояд амалӣ гардад, ки байни пурсишҳои пештара ва тафтиши дар пешистодаи нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вақти зиёд гузашта бошад¹⁴². Тавре ки аён аст, дар ин ҷараён ҳалли масъалаи муайян кардани омодагии равоии шахси тафтишшаванда ба амали дар пешистодаи тафтишӣ истисно карда мешавад.

Бо дарназардошти ин нуктаи муҳим роҳи дуруст ин гузаронидани санчиши такрорӣ пеш аз санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ бо мақсади муайян кардани омодагии равоии \bar{y} мебошад ва ҳамзамон бодикқат таҳия намудани нақшаи чорабиниҳои дарпешистода, дар сурати сари вақт нагузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ баъд аз пурсиши аввали шахс муҳим ба шумор меравад.

¹⁴² Ниг.: Власенко Н.В., Степанов В.В. Сущность и тактика проверки показаний на месте. – М: Юрлитинформ, 2006. – С. 64.

Истифодаи усулҳои равшанӣ дар фароҳам овардани ташаббускорӣ ва мустиқият ба шахсест, ки нишондоди \bar{u} дар ҷойи ҳодиса тафтиш карда мешавад, самарабахш арзёбӣ мешаванд. Зарурати иҷрои ин шарт асосан эътимоднокии натиҷаҳои бадастомадаро муайян мекунад. Аз ин рӯ, ҳатто дар ҳолатҳои, ки муфаттиш ҷойи ҳодисаи одамқушӣ ва объектҳои мавҷудайи онро меонад, бояд тамоми шароитро фароҳам оварад, то шахси тафтишшаванда ҳангоми рафтани ба ин ҷой ба таври мустиқилона амал кунад ва маҳз дар ҳамин ҳолат \bar{u} ба эътимоднокии рафти тафтишот боварӣ ҳосил мекунад. Дар ин маврид даҳолати шахсонӣ дар амали тафтишоти иштироккунанда, имову ишораҳо ва ё амалҳои дигаре, ки метавонанд ба таври воқеӣ ба амалҳо ва тавзеҳоти шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад, таъсир расонанд ва ҳамзамон дар эътимоднокии онҳо шубҳа ба миён оваранд, қатъиян қобили қабул намебошанд.

Дар қисми 3, моддаи 207-и КМҶ РТ ғайри қобили қабул будан ба ин амалҳо, ягон даҳолати беруна ва саволҳои раҳнамункунанда додан мумкин нест¹⁴³. Вобаста ба ин, шахсе, ки амали тафтиширо пеш мебарад, бояд тамоми шароитро фароҳам оварад, то ки мустиқилияти амали шахси тафтишшаванда дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамқушӣ ба таври зарурӣ таъмин карда шавад. Аммо ин амал маъноӣ онро надорад, ки ба \bar{u} ташаббуси пурра дода, дар ин маврид бо муфаттиш комилан алоқа канда шавад. Дар ин ҷой нигоҳ доштани эътидол дар муносибати байни онҳо бояд риоя шавад, яъне ба шахс озодии муайян дар интиҳоби амал ва нишондод дар ҷойи ҳодисаи одамқушӣ бо нигоҳ доштани нақши пешбарии шахсе, ки далелҳоро дар ҷойи ҳодиса тафтиш мекунад ва дар ташкилу идоракунии тамоми рафти тафтиш масъулият дорад, дода мешавад.

Дар ҳама ҳолат шахсе, ки нишондоди \bar{u} дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамқушӣ тафтиш карда мешавад, ҳангоми рафтани ба ҷойи ҳодиса бояд аз дигар иштирокчиёни амали тафтишӣ дар пеш қарор дошта бошад¹⁴⁴.

¹⁴³ Кодекси муруфиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/content/кодекси-муруфиавии-ҷиноятии-ҷумҳурии-тоҷикистон> (санаи муруҷиат: 01.07.2023).

¹⁴⁴ Ниг.: Орлов Ю.Н. Проверка показаний на месте / Ю.Н. Орлов // Законность. – 2004. – №2. – С. 21-22.

Ин ҳолатро М.Н. Хлинсов ба таври зайл баён мекунад: «аввал пурсишшаванда, баъд шахсони холис ва шахсе, ки амали тафтишотиро мегузаронад, сипас мутахассис ва шахсони боқимонда ба ҷойи ҳодиса роҳ пеш мегиранд»¹⁴⁵. Ин андешаро М.В. Меркулова тарафдорӣ намекунад ва ӯ чунин мешуморад, ки дар ин ҳолат ба мутахассис тавсия дода мешавад, то дар баробари дигар иштирокчиёни санчиши нишондод барои ба даст овардани маълумоти зарурӣ дар ҷойи худ ҳаракат намояд, аммо аз шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, пеш нагузарад¹⁴⁶.

Аз ҷиҳату мазмуну моҳият ин андешаи муаллиф қобили қабул буда, ҳаракати дурусти мутахассис нисбат ба иштирокчиёни ин амали тафтишӣ амри воқеӣ буда, дар ҳар сурат амали онҳо, аз ҷумла амали худ мутахассис, набояд шахси қаблан тафтишшударо ҳангоми нишон додани амали инфиродӣ ва шарҳу эзоҳи онҳо дар ҷойи ҳодисаи руҳдода ҳалалдор созад.

Дар баробари ин, шахси дар ин амали тафтишӣ иштироккунанда ба ҷараёни нақли озоди шахс бо мақсади ба таври муфассал шарҳ ёфтани нишондодҳои ӯ, инчунин дар ҳолати аз ҳад зиёд хусусияти умумӣ доштани нишондод оид ба ҳолатҳои тафтишшаванда ва ё дар ҳолати пай бурдани нобоварӣ дар амалҳои ӯ ҳаққи даҳлат намуданро дорад¹⁴⁷.

Аз ҷиҳати равонӣ, фароҳам овардани мустақилият ба шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, таъсири муфаттишро ба руҳияи шахс рафъ менамояд ва дар ин маврид зухуроти манфии ретроактивӣ ва проактивиро бозмедорад, ба ҷараёни алоқамандиҳо (ассотсиативӣ) мусоидат мекунад¹⁴⁸. Ба ибораи дигар, мустақилияти ба шахси тафтишшаванда додашуда ҳама гуна зухуроти пешниҳоди дар натиҷаи амали муфаттиш ё шахсони дигари иштироккунандаи ин амали мувофиқавӣ бавучудомадаро рафъ менамояд, хотираро фаъол мекунад ва тасаввуроти муайяни марбут ба ҷойи ҳодисаро,

¹⁴⁵ Хлынцов М.Н. Проверка показаний на месте / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – С. 81.

¹⁴⁶ Ниг.: Меркулова М.В. Тактика проверки показаний на месте события / Под ред. В.П. Лаврова. – Москва: Юрлитинформ, 2009. – С. 81.

¹⁴⁷ Ниг.: Меркулова М.В. Асари зикршуда. – С. 81; Чаднова И.В. Проверка и уточнение показаний на месте: дис. ... канд. юрид. наук. – Томск, 2003. – С. 145; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2009. – С. 602.

¹⁴⁸ Ниг.: Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Равония преступника и расследование преступлений. – М.: Юристъ, 2006. – С. 235.

ки \bar{u} хангоми тафтиш фаромӯш карда буд, аз нав эҳё месозад. Ҳамзамон, ташаббуси шахси қаблан пурсишшудаи дар ин амали тафтишӣ иштирокдошта таъсири худро дар пурра гардидани ҷузъиёти ин амали тафтишӣ хоҳад гузошт.

Аз натиҷаи таҳқиқот бармеояд, ки дар ин ҳолатҳо додани ташаббус ва мустақилият ба шахсе, ки нишондодаш дар ҷойи ҳодиса тафтиш карда мешавад, яке аз усулҳои маъмултарини ин амали тафтишӣ буда, бо вучуди фароҳам овардани шароити мусоид барои шахси пурсишшаванда бе даҳолати бевоситаи муфаттиш дар кори санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ ба шакли мукамал ба роҳ мондани ин амали тафтишӣ ғайриимикон мебошад.

Усулҳои хос ва равонии муқаррар ва мувофиқат кардан ё накардани эзоҳоти шахси тафтишшаванда ба воқеият дар ҷойи ҳодисаи одамкушӣ ниёз ба омӯзиш доранд.

Дар миёни ҳодисаҳои, ки хусусияти татбиқи усули номбурдаро тавсиф мекунанд, ба хотираи шахси тафтишшаванда, қобилияти дар зехни \bar{u} мондани тасаввурот оид ба ҷузъиёти ҷойи ҳодиса мавқеи муҳим дорад, диққати махсус дода мешавад. Мушоҳидаи шахси ин амали тафтишотиро пешбаранда низ дар ин самт муҳим арзёбӣ гардида, маҳз дар асоси он чизе, ки \bar{u} дидааст (ё шунидааст) ва муқоисаи маълумоти гирифташуда бо маълумоти дар маводи тафтишот мавҷудбуда хулосабарории дуруст ба амал меояд, ки тавассути он ҳолати аслии воқеаро метавон акс намуд.

Аз муқоисаи ҳолатҳои бавучудомада дар ин амали тафтишӣ ҷараёни муайянсозии мувофиқат кардан ва ё накардани тавзеҳот ва амали шахси санҷидашуда бо воқеият дар ҷойи ҳодисаи одамкушӣ аз якҷанд ҷузъҳои ба ҳам алоқаманд иборат мебошад:

– хотира, ҳамчун яке аз вазифаҳои равонӣ ва навъи фаъолияти зехнӣ, ки ба нигоҳ доштан, ҷамъоварӣ кардан ва дубора эҳё сохтани иттилооти аз берун гирифташуда равона шудааст;

– мушоҳида ҳамчун қобилияти шахс барои дарки хосиятҳои муҳим, аз ҷумла, дар дарки аҳаммияти ашё ва падидаҳои воқеияти атроф;

– хулоса, яъне қобилияти дарк намудани асли воқеа, ҳаракат, кирдор, баҳои дуруст додан ба он.

Азбаски санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ бевосита дар ҷойи баамаломадаи ҷинояти одамкушӣ сурат мегирад, ҳолати умумии хабардор будан ё набудани шахси тафтишшаванда аз ҷараёни тафтишӣ ба мукаммал ва дурустии маълумоте, ки аз ҷониби ӯ пешниҳод шудааст, инчунин эътимоди ӯ ба мавқеъгириаш дар ҷойи баамаломадаи ҷиноят саҳт вобастагӣ дорад.

Ба андешаи олимони П.П. Баранова ва В.И. Курбатов, такроран омадан ба ҷойи ҳодиса тасаввуроти моро вобаста ба эҳшабии хотира мукаммал мегардонад ва дар асоси баъзе ҷузъиёти ин нуқтаҳо раванди ба хотир овардани ҳатти ҳаракат ба ҷойи ҳодиса ва хусусиятҳои алоҳидаи он амалӣ мегардад¹⁴⁹. Олимони дар ин масъала ихтилофи назар доранд. Масалан, Ю. Антонян, М.И. Еникеев вобаста ба нуқтаи дар боло қайдшуда андешаи дигар доранд. Муҳаққиқи дигар В.Е. Эминов бар он андеша аст, ки бисёр нафарон хислати дар хотир нигоҳ доштани тасвири умумии муҳити атрофро надоранд ва бо дарназардошти ин нуқтаи муҳим мушкилоти онҳоро дар тавсифи ҷойи санчиши нишондодҳо наметавон ҳамчун ихтилоф, яъне мувофиқат накардани нишондоди онҳо ба воқеият маънидод кард¹⁵⁰.

Бо сабабҳои мутаассир шудан ва хулосабарориҳои нодуруст дар бораи ашёву падидаҳои муҳити атроф ва ё мавқеи баҳодиҳии яктарафаи шахсе, ки дар амали тафтишӣ иштирок мекунад, ҳатоҳоро дар дарк ва қабули маълумот ба миён меорад. Дар сурати ба таври равшан акси худро ёфтани эътироф накардан ё пеш омадани душвориҳо дар ҷузъиёти алоҳидаи ҳодиса, дурустии гуфтаҳои шахсе, ки нишондодаш дар ҷойи ҳодиса тафтиш карда мешавад, ба таври воқеӣ шубҳаро ба миён меорад.

Дар ин маврид ба воқеият мувофиқат кардан ё накардани нишондодҳои шахси дар ҷойи ҳодисаи одамкуширо сарфи назар набояд кард, зеро дар ин

¹⁴⁹ Ниг.: Баранов П.П., Курбатов В.И. Логика для юристов: учебник. – Ростов-на-Дону, 2003. – С. 429-430.

¹⁵⁰ Ниг.: Баранов П.П., Курбатов В.И. Юридическая равония: учебное пособие / Под общей ред. А.Н. Ерыгина. Изд. 2-е, стереотипное. – М.: ЦОКР МВД России, 2006. – С. 253; Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Равония преступника и расследование преступлений. – М.: Юристъ, 2006. – 331 с.

чараён мувофиқати тавзеҳоти бевоситаи шахс бо он мафҳум ва аломатҳои воқеии ашъҳои ҷойи ҳодиса, ки ба ҳодисаи тафтишшаванда зич алоқаманданд, бозгӯӣ карда мешавад. Ин тавассути нишонди шахси дар санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ иштироккунанда, дониستاني роҳи дақиқи ҳаракат ба ҷойи ҳодиса, объектҳои дар ин маҳал ҳангоми рух додани ҳодиса мавҷудбуда, шарҳи муфассали хусусияти хоси ин ашъо ба даст меояд. Дар сурати истифодаи усули ба истилоҳ аз шахси пурсишшаванда «пешакӣ» гирифтани тавзеҳот, ки дар он нақли ҳодиса пеш аз такрори он сурат мегирад, эътимод ба дурустии гуфтаҳои шахси тафтишшаванда дар шакли осон ва самарабахш пайдо мешавад.

Дар муқаррар намудани мувофиқат кардан ва ё накардани нишондодҳои шахси тафтишшаванда ба воқеият мафҳумхое чун нишондоди бардурӯғ ва худфиребдихӣ мавқеи муҳимро касб менамоянд. Ҳамин тариқ, агар ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса шахси тафтишшаванда ҳодисаи рӯйдодаро дар шакли пайдарпай нақл ва тавсиф карда натавонад, эҳтимол ба миён меояд, ки ӯ ба ин ҳодисаи тафтишӣ алоқамандӣ надорад ва ё бо ин амали худ иштирокчиёни тафтишотро ба иштибоҳ андохтан мехоҳад. Дар ҳолати аввал шахс дидаву доништа далелҳои пурра ё қисман нодурустро медиҳад, дар ҳолати дуюм дар бораи содир кардан ё иштирок дар содир намудани ҷинояти ҳақиқӣ ва ё бардурӯғ баёнот медиҳад.

Дар ҳар ду ҳолати номбаршуда нишондодҳои шахси тафтишшаванда бо далелҳои дар ҷойи ҳодисаи тафтишшаванда бадастомада мувофиқат намекунад, ки ин омил тамоман ба воқеият мувофиқат накардани нишондодҳои ӯро собит менамоянд.

Усулҳои тактикӣ-равоншиносии батанзимдарорандаи амалҳои ногаҳонии муфаттиш ҳангоми истехсоли санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса нисбат ба шахси тафтишшаванда.

Ин усул бо кирдори шахси ин амали тафтишотиро анҷомдиханда вобастагӣ дошта, дар он истифодаи омилҳои ногаҳонӣ ба назар гирифта мешавад. Дар натиҷаи ин амали ногаҳонӣ, ки воситаи таъсирбахши тактикӣ -

ва равонӣ ба иштирокчии санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мебошад, раванди ҳолати руҳии шахс ғаъол гардида, ин омил ба рафъи ихтилофоти ӯ дар ҷараёни тафтишот кумак мерасонад.

Моҳияти амали ногаҳонӣ, ба андешаи М. Игнатев, дар интиҳоб ва амалигардонии низоми чораву усулҳое аз ҷониби субъекти тафтишот ифода меёбад, ки онҳо барои ҷамъоварии маълумоти зарурӣ ва шайъӣ дар асоси ҳолатҳои ғайриҷашмдошт дар ҳислати онҳо, инчунин моҳият ва мазмуни онҳо барои иштирокчиёни дахлдори тафтишот шароити заруриро фароҳам меорад, яъне дар ин ҷараён ба таври мақсаднок шароити мусоид ба вучуд оварда мешавад¹⁵¹. Андешаи М.В. Савелеваро то андозае дигаргуна метавон арзёбӣ намуд, ки ӯ асосҳои назариявӣ ва амалии истифодаи омилҳои ногаҳониро дар муруфияи ҷиноятӣ баррасӣ намуда, ба ҷанбаҳои равонии онҳо диққати махсус додааст ва аз онҳо ду ҷанбаи асосиро ҷудо кардааст: яқум – оқибатҳои равонии таъсири ногаҳонӣ ва дуҷум, рафтори шахсе, ки ба ғафлат афтадааст. Оқибатҳои таъсири ногаҳонӣ аз омилҳои зиёд бархӯрддор аст, ки онҳо дар тафтиши ҷиноят аҳаммияти калон доранд. Ин омилҳоро ба таври зайл метавон номбар кард: талафи вақт; номуташаққилӣ дар афкори зеҳнӣ ва дар баробари он амалҳои номуносиб ё маҷбурӣ; фишори қавии равонӣ; заиф кардани мавқеи интиҳобнамудаи шахс дар муҳолифат (ва ё тағйир додани он)¹⁵².

Ҳамчун меъёри дурустӣ ва объективии истифодаи омилҳои ногаҳонӣ мавқеи шахсе амал мекунад, ки нисбати ӯ нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса тафтиш карда мешаванд. Азбаски омилҳои ногаҳонӣ ба дар равандҳои равонӣ ангезиши бевоситаро ба миён меорад, ифодаи мантиқии ин падида ҳолатҳое мебошад, ки таъсири он ба ашхосе, ки ба тафтишот муҳолифат мекунанд, бевосита мегузарад. Бояд қайд намуд, ки дар он амали тафтишотие, ки «иштирокчиёни бовиҷдон кӯшиши саҳми худро дар барқарор намудани ҳақиқат мегузоранд, зарурати истифода аз усули ногаҳонӣ нест»¹⁵³. Дар

¹⁵¹ Ниг.: Игнатев М.Е. Фактор внезапности, его процессуальное и криминалистическое значение для расследования преступлений: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2002. – С. 5.

¹⁵² Ниг.: Любичев С.Г. Этические основы следственной тактики. – М., 1980. – С. 22; Игнатев М.Е. Асари зикршуда. – С. 5.

¹⁵³ Савельева М.В. Теоретические и практические основы использования фактора внезапности в уголовном

сурати муҳолифат кардани ашхос ба тафтишот истифодаи ин усул ба манфиати кор мебошад, ки ин ҳолат, аз нуқтаи назари равонӣ, ба омили зерин мусоидат мекунад: ба амал омадани номуайяни, инчунин амалҳои ғайриҷашмдошт метавонанд барои шахс мушкилоте ба вуҷуд оранд, ки онҳо дар асоси мутобиқшавӣ ба шароити нав ба вуҷуд омадаанд ва нишонаи он ҳаяҷони зиёд дар чараёни тезутундшавии ҳолати руҳии ӯ мебошад (масалан, иштибоҳ дар суҳан, ларзиши овоз, номувофиқӣ дар амал ва ғайра).

Дар доираи санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкӯшӣ, пешниҳоди ашёи дорои далели шайъӣ ва ё истифодаи саволҳои ғайриҷашмдошт, ки муҳолифи мавқеи интихобнамудаи шахси тафтишшаванда мебошад, барои муайян намудани иштироки ин шахс дар ин ҳодиса мусоидат мекунад, ки ин ҳолатро аз қиёфаи шахс ва ҳолати равонии ӯ хуб пайхас метавон кард.

Баҳодиҳии мавқеи худ аз ҷониби субъект, азбаски ҳуди ҳолати ногаҳонӣ, инчунин фаҳмиши ошкорсозии эҳтимолӣ ва дарки он, ки муҳолифати бемақсад минбаъд метавонад вазро бадтар кунад, шахсро водор месозад, ки муносибати худро дар тафтишот ба шакли муносиб роҳандозӣ намояд .

Ба таври воқеӣ, ба таври ғайриҷашмдошт амал намудани муфаттиш ба шахси тафтишшаванда, аз ҷумла, ба ҳолати равонии ӯ таъсири амиқ расонад ва ин раванд дигар ба ӯ имкон намедиҳад, ки аз додани нишондодҳои воқеӣ саркашӣ кунад. Бо вуҷуди ин, аксаран чунин амали ногаҳонии барои дарки моҳияти тафтишот ба муфаттиш монеа эҷод намуда, баъзан он боиси ҳалалдор шудани иртиботи муоширатӣ мегардад. Бо дарназардошти ин, ногаҳон пешниҳод намудани далелҳои шайъӣ, ки бар муқобили мақеъгирии муҳолифи шахс дар ҳодиса нигаронида шудааст, бояд ҳамчун усули самарабахши таъсири равонӣ дар доираи қонун эътироф шавад.

Ҳолати ногаҳониро дар истехсолоти санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба омилҳои зайл метавон алоқаманд ҳисобид: вақт, хусусият ва намуди чораҳои андешидаи муфаттиш оид ба амал.

судопроизводстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2003. – С. 13; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2009. – С. 513.

Аз нигоҳи интихоби вақт бартарияти санҷиши ногаҳонӣ дар он аст, ки тавассути он дар тафтишот чунин лаҳзае интихоб карда мешавад, ки шахс дар ин маврид ягон амали ғайриҷашмдоштро аз ҷониби муфаттиш мунтазир набуд ва ё бар он умед буд, ин амал баъдан ба роҳ монда мешавад ва ё тамоман ба иҷрои он диққат намедиханд.

Омили назарраси санҷиши ногаҳонӣ дар марҳилаи ибтидоии тафтишот, ҳангоми пайдоиши зарурати воқуниш ба ҷинояти руҳдода ба вучуд омада, чун қоида, ба таври ғайриҷашмдошт роҳандозӣ намудани амали таъхирнопазири тафтишотиро дар шакли санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бо шахсе тақозо мекунад, ки дар аввал бо тафтишот ӯ ҳамкорӣ кардан намехоҳад ва ин раванд дар ташаккули ангежаву зеҳни шахс ҳамчун натиҷаи фишору саҳтгириҳо дар тафтишот, инчунин набудани эътимод ва мавқеъгирӣ дар рафти тафтишот ифодаи худро меёбад.

Роҳандозии санҷиши ногаҳониро дар марҳилаи ибтидоӣ олимони В.П. Бахин, В. Кузмичев ва Е. Лукьянчиков тарафдорӣ намуда, ба андешаи онҳо истифодаи санҷиши ногаҳонӣ ҳангоми пешбурди амали тафтишӣ дар марҳилаи ибтидоӣ ба хусусияти тағйирнопазирии он, инчунин дар як давра нисбати чанд нафар гузаронидани он алоқаманд аст¹⁵⁴.

Бо мақсади роҳ надодан ба кандашавии тафтишот ва аз тарси худро дар ғафлат нагузоштан ин усули тафтишӣ камтар дар амал истифода бурда мешавад¹⁵⁵.

Истифодаи омилҳои ногаҳонӣ дар пешниҳоди далелҳо дар таъсири ғайриҷашмдошт ва огоҳӣ надоштани шахси тафтишшаванда, дар бораи он ки мақомоти тафтишоти пешакӣ нисбати ӯ чӣ далелҳо доранд, ифода меёбад.

Самарабахшии санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса асосан аз ғаъолияти муфаттиш вобаста буда, он дар навбати худ имкон медиҳад, ки тамоми ҷузъиёти равонии амали мувофиқавӣ баррасӣ карда шавад. Дар ин

¹⁵⁴ Ниг.: Бахин В.П., Быков В.М., Макаров Н.Л. О тактике повторного следствия / В.П. Бахин, В.М. Быков, Н.Л. Макаров // Сибирские юридические записки. – 1974. – Вып. 4. – С. 182.

¹⁵⁵ Ниг.: Волынский А.Ф., Аверьянова Т.В., Александрова И.Л. и др. Криминалистика: учебник для вузов / Под ред. проф. А.Ф. Волынского. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – С. 187; Бахин В.П., Кузмичев В.С., Лукьянчиков Е.Д. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел. – Киев, 1990. – С. 22.

маврид чанбаи равонии сифатҳои мансуб ба дараҷаи касбияти муфаттишро, ки барои ноил гардидан ба натиҷаҳои дилхоҳ ва самарабахш дар амали тафтишотии мазкур заруранд, ба назар гирифтани ба манфиати кор мебошад.

Хусусияти хос дар ҳолати равонии муфаттиш ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ин назорати доимии шахси қаблан пурсишшуда ва баҳодихиву муқоисаи маълумоти гирифташуда бо маълумоти дар парванда мавҷуда мебошад.

Мушоҳидаи дуруст ба муфаттиш имкони баҳодихии рафтори эҳтимолии шахсро дода, тавассути он нисбати шахс ҷораҳои таъсиррасонӣ ё дигар усулҳои тактикую равонӣ сари вақт татбиқ карда мешавад, инчунин ҳолати равонии ӯ муайян мегардад.

Ба андешаи муҳаққиқон Я.В. Комиссарова ва В. Семёнов мушоҳида ба огоҳ будани шахси тафтишшаванда аз ҷузъиёти ҷинояти содиршуда далолат медиҳад. Зарурати назорати доимӣ боз дар он ифода меёбад, ки он барои пешгирии кӯшишҳои эҳтимолии шахси тафтишшаванда дар фирор кардан аз ҷойи амали тафтишӣ ё кӯшиши нест кардани осори ҷиноят мусоидат мекунад¹⁵⁶.

Дар таҳқиқоти мукаммали худ С.Ф. Шумилин, ки ба омӯзиши ваколатҳои муфаттиш бахшида шудааст, масъалаи баҳодихии маълумоти гирифташударо баррасӣ намуда, истифодаи донишҳои махсусро дар соҳаи қонунгузорию ҷиноятӣ ва мушоҳидаи ҷиноятӣ бо мақсади муайян кардани мавҷудияти робитаи сабабӣ байни маълумоти дар рафти амали тафтишӣ гирифташуда ва умуман ҳодисаи таҳқиқшаванда қайд менамояд¹⁵⁷. Қори муфаттиш ҳангоми санҷиши нишондоҳои шахси қаблан пурсидашуда дар ҷойи ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ на танҳо аз донишҳои қонунгузорию ҷиноятӣ ва мушоҳидаи иборат мебошад, балки он дар моҳирона истифода

¹⁵⁶ Ниг.: Комиссарова Я.В., Семенов В.В. Особенности невербальной коммуникации в ходе расследования преступлений. – М.: Юрлитинформ, 2004. – С. 52.

¹⁵⁷ Ниг.: Шумилин С.Ф. Полномочия следователя: система и механизм реализации: монография. – Белгород: БелЮИ МВД России, 2003. – С. 106; Комиссарова Я.В., Семенов В.В. Асари зикршуда. – С. 52; Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Юридическая равония: учебник. – Харьков: Нац. ун-т внутр. дел, 2006. – 596 с.; Васильев В.Л. Юридическая равония: учебник для вузов. 6-е изд. – СПб., 2009. – 608 с.; Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Равония преступника и расследование преступлений. – М.: Юристъ, 2006. – 331 с.; Розин В.М. и др. Равония в оперативно-розыскной деятельности: учебное пособие. – М., 2005. – 255 с.

бурдани қонуниятҳои раванӣ ифодаи худро меёбад. Муфаттиш ҳангоми баҳодиҳии маълумоти гирифташуда на танҳо ба мавҷуд будан ё набудани аломатҳои ба ҳодисаи тафтишшаванда бевосита алоқамандро ба назар мегирад, балки дар ин маврид ба хусусиятҳои равонии шахс ҳангоми дарки ҳолатҳои инфиродии ӯ тавачҷуҳи хосса зоҳир менамояд. Ин усули омӯзиш дар илми ҳуқуқшиносии муосир мавқеи муҳимро касб намуда истодааст.

Дар рафти санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса фаъолияти муфаттиш ба ду падидаи бо ҳам алоқаманд: таҳлил ва синтез вобастагии зиёд дорад. Бо дарназардошти риояи амалии ин падидаҳо фаъолияти зеҳнии муфаттиш ташаккул меёбад ва дар ин замина маводи воридшуда ба таври мукамал ба танзим дароварда мешавад.

Аз нуқтаи назари илми ғносеологӣ раванди ҳамкориҳои муфаттиш ва шахси тафтишшаванда ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ба муносибати субъекти идрок (муфаттиш) бо объекти идрок (шахси тафтишшаванда) асос меёбад. Барои муфаттиш ҳамчун субъекти идрок муҳим аст, ки аз объекти идрок маълумоти мушаххасро оид ба ҳолатҳои ҳодиса гирифта, онро пурра аз худ намояд. Дар баробари ин, барои муфаттиш ҳамчун маълумоти арзишманд танҳо он маълумотҳои шинохта мешаванд, ки тавассути онҳо оид ба иштироки шахс дар кирдори ғайриқонунии тафтишшаванда бо роҳи санҷиш ва муайян кардани нишондодҳои қаблан додаи гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида ё шохид, инчунин муқаррар кардани ҳолатҳои наво, ки барои парвандаҳои ҷиноятӣ муҳиманд (қисми 1, моддаи 194-и КМҶ ФР), хулоса метавон баровард. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо муфаттиш ҳамчун субъекти идрок, бояд равшаншинос бошад ва дар рафти мушоҳидаи шахс ҳолати психофизиологии ӯро ба назар гирифта, дар асоси маълумотҳои мавҷуда ва ҷанбаҳои паргматикӣ дурнамои ҳодисаро пешакӣ ба инобат гирад. Дар ҳақиқат, ҳангоми ба нақша гирифтани истехсолоти санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса муфаттиш бояд барои татбиқи амали тафтишотии дарпешистода ҳадафҳои муайян бошад ва аз омилҳои мочароҷӯӣ даст кашад.

Дар ин амали тафтишӣ муайян намудани рафтори эҳтимолии шахси тафтишшаванда аҳаммияти аввалиндарачаро касб менамояд. Ин нуктаи муҳим дар илми ҳуқуқшиносӣ аз назари олимон дур намондааст. Ба андешаи А.В. Дулов пешгӯӣ дар фаъолияти тафтишӣ на танҳо ба омӯзиши ҷараёни ҳодисаи аллақай рухдода нақш мегузорад, балки он барои бозгӯии ҳолатҳои ба вуқӯнаомада замина мегузорад¹⁵⁸. Миёни омилҳои дигар пешгӯии ояндаи санҷиши нишондодҳо ба муайян кардани далелҳои нав замина ба вучуд меорад.

Дар асоси гуфтаҳои зикрғфта вобаста ба ин навъи амали тафтишӣ чунин хулосагирӣ метавон кард: Самаранокии санҷиши нишондодҳо аз муайян намудани робитаи равонии байни муфаттиш ва иштирокчии парванда (айбдоршаванда, гумонбаршуда, шохид ва ё ҷабрдида) вобаста буда, он тавассути ин омилҳо амалӣ мешавад:

- гузаронидани мусоҳибаву суҳбат дар мавзӯҳои дахлдор;
- фаҳмонидани муқаррароти қонун оид ба пушаймонӣ аз кирдори худ;
- нишондоди зарурати кумак ба тафтишот;
- эҳтироми шахсияти пурсишшавандаро риоя намудан;
- бартараф кардани монеаҳо вобаста ба эҳсосоти шахс;
- ба таври воқеӣ ва самимона муносибат намудан бо пурсишшавандагон.

Усулҳои тактикӣ-равоншиносие, ки нишондоди шахсро дар ҷараёни амали тафтишотии қаблӣ тавсиф намуда, омодагии равонии ӯро барои тафтиши оянда дар ҷойи ҳодиса муайян менамояд. Тавассути ин усулҳо омилҳои зерин амалӣ мешаванд:

– маълумоти пештараеро, ки муфаттиш дар бораи онҳо қаблан хабар надошт ва ё дар воқеияти ин маълумотҳо ихтилофи назар мавҷуд буда, онҳо бо сабаби заиф гардидани ҷараёни дарки зеҳнӣ ба миён меоянд;

– ошкор намудани мувофиқат кардан ва ё накардани нишондодҳои шахсе, ки ӯ дар ҷараёни амали тафтишотии қаблӣ додааст;

¹⁵⁸ Ниг.: Дулов А.В. Основы равонического анализа на предварительном следствии. – Минск, 1973. – С. 45.; Алексеев Н.С. Доказывание и его предмет в советском уголовном процессе / Н.С. Алексеев // Актуальные проблемы советского государства и права в период строительства коммунизма. Сборник статей. – Л., 1967. – С. 434.

– маълумот оид ба шахс дар умум, аз ҷумла оид ба хусусиятҳои инфиродиву равонии ӯ;

– омодагии равонии шахсро ба тафтишоти дарпешистодаи нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса муайян кардан;

Усулҳои тактикӣ ва равоншиносӣ оид ба фароҳам овардани ташаббускорӣ ва мустақилияти комил ба шахсе, ки нишондоди ӯ дар ҷойи ҳодиса тафтиш карда мешавад ва туфайли онҳо: эътимоднокии натиҷаҳои бадастовардашуда муайян карда мешавад, зеро ташаббус ва мустақилияти шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, ҳама гуна зухуроти сарзаниши муфаттиш ё шахсони дигари иштирокчии ин амали мувофиқавиро истисно намуда, барои озодии ӯ аз зулму истибдод мусоидат менамояд, инчунин ба дигаргуншавии рафтори ӯ дар ҷойи ҳодиса сабаб мегардад.

Усулҳои тактикӣ ва равоншиносӣ барои муайян кардани мувофиқати (нормувофиқати) шарҳ ва амали шахси тафтишшаванда ба воқеият дар ҷойи ҳодиса ба тавассути:

– аз ҷониби шахси иштирокчӣ дар санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ нишон додани самти ҳаракат ба ҷойи ҳодиса, тавзеҳоти муфассали мувофиқати аломатҳои хоси ашӯҳои муҳити атроф ба воқеият;

– сохтор ва мулоҳизаҳои мантикӣ бо истифода аз мушоҳидаи равонии амали шахси тафтишшаванда аз ҷониби муфаттиш дар якҷоягӣ бо натиҷаҳои дигар амали тафтишӣ ва бо дарназардошти нишондодҳои ҳуди шахс;

Усулҳои равоншиносии бавучудоварандаи ҳолати ногаҳонӣ дар амали муфаттиш ҳангоми санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса нисбат ба шахси тафтишшаванда, ки дар рафти он:

– баҳодихии мавқеи худ аз ҷониби субъект, азбаски ҳуди ҳолати ногаҳонӣ, инчунин фаҳмиши ошкорсозии эҳтимолӣ ва дарки он ки муҳолифати бемақсад минбаъд метавонад вазъро бадтар кунад, шахсро водор месозад, ки муносибати худро дар тафтишот ба шакли муносиб роҳандозӣ намояд.

Ҳолати ногаҳонӣ дар истеҳсолоти санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бо омилҳои гуногун, аз қабилӣ: вақт, хусусият ва намуди ҷораҳои андешидаи муфаттиш ба амал меояд.

Боби 3. Тарзҳои тактикий дарҷ ва зикр кардани натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ

3.1. Хусусияти хоси дарҷ кардани ҷараён ва натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар мавриди тафтиши ҷинояти одамкушӣ. Протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса

Дарҷ ва зикр намудани далелҳо яке аз унсурҳои ҷараёни исботкунӣ, ба ҳисоб рафта натиҷаи он ба раванди тафтиши ҷиноят таъсир мерасонад.

Таҳти мафҳуми дарҷ ва зикр намудани далелҳо низоми амалҳо оид ба шаклҳои муқаррарнамудаи қонун таҷассум намудани маълумотҳои воқеӣ, ки барои ҳалли дурусти парвандаи ҷиноятӣ аҳаммият доранд, инчунин, шароитҳо, воситаҳо ва тарзҳои ошкоркунӣ ва мустаҳкамнамоии онҳо фаҳмида мешавад¹⁵⁹.

Дар хусуси пешбурди санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, ба монанди ҳама гуна дигар амали тафтишӣ, бояд протокол тартиб дода шавад¹⁶⁰. Аз таҳқиқи амалияи тафтишӣ хулоса кардан мумкин аст, ки баъзе муфаттишон дар раванди дарҷ ва зикр намудани натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба тафтиши ҷинояти одамкушӣ протоколи азназаргузаронии ҷойи ҳодиса, баъзеи дигар – озмоиши тафтишӣ, нишон додан барои шинохтан ва м.и. бо иштироки гумонбаршаванда ва айбдоршаванда тартиб медиханд.

Ба андешаи М.С. Строгович, мустаҳкамнамоии муурофиавии далелҳо дар қатори ошкорнамоӣ, санҷиш ва баҳодиҳии далелҳо марҳилаи мустақили ҷараёни исботкуниро ташкил менамояд. Ӯ таҳти мустаҳкамнамоӣ сабту қайди

¹⁵⁹ Ниг.: Белкин Р.С. Курс криминалистики: Частные криминалистические теории. В 3 т. Т. 2. – М., 1997. – С. 123. Мухтасар дар бораи мафҳум ва моҳияти дарҷ ва зикр намудани маълумот оиди далелҳо, ҳамчунин ниг.: Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. – М., 1982. – С. 53-56; Макаров И.В. Понятие, сущность и система методов фиксации в криминалистике / И.В. Макаров // Труды ВШ МВД СССР. – М., 1971. – №31. – С. 83; Лысов Н.Н. Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 1995. – С. 31.

¹⁶⁰ Ниг.: Пилявец С.В. Современные проблемы проведения проверки показаний на месте: уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Калининград, 2004. – С. 5-9.

далелҳоро дар шаклҳои мурофиавии муқаррарнамудаи қонун мефаҳмад¹⁶¹.

Н.С. Алексеев низ ҳамин нуқтаи назарро ҷонибдорӣ намуда, мустақамномаи далелҳоро ҳамчун марҳилаи мустақили исботкунӣ ҷудо мекунад¹⁶².

Дар масъала нуқтаи назари П.А. Лупинский каме фарқ намуда, ба нуқтаи назари А.И. Винберг наздик мебошад. Ӯ қайду сабти далелҳоро дар қатори ошкорномаи далелҳо ҳамчун унсури ҷамъоварии онҳо меҳисобад¹⁶³.

Гарчанде тафовут дар баҳодиҳии мавқеи қайду сабти далелҳо начандон ҷиддӣ мебошад, вале бо вучуди ин, нуқтаи назари А.И. Винберг дурусттар ба назар мерасад.

Аз нуқтаи назари ғносеологӣ қайду сабти далелҳо – инъикоси мазмуни онҳо мебошад. Натиҷаи инъикос бояд дар хусуси объекти инъикосёфта маълумоти пурра дода, он хусусият ва аломатҳоро, ки онро далел мегардонанд, ба таври дахлдор таҷассум намояд. Пуррагии инъикосёбӣ аз шароити воқиҳои инъикоснамоӣ вобастагӣ дорад. Аммо, азбаски дар ин маврид инъикоскунӣ ҷараёни мақсаднок мебошад, пас пуррагии он ба ғайр аз омилҳои объективии ишорашуда, инчунин аз он мақсадҳое вобастагӣ дорад, ки субъекти анҷомдиҳандаи раванди инъикоскунӣ ҷустуҷӯ менамояд. Бинобар ин, ҳангоми қайду сабт инъикоскунӣ хусусияти интиҳобӣ дошта, танҳо он чизе ва дар он ҳаҷме инъикос меёбад, ки барои субъекти қайду сабт зарур ба назар мерасад¹⁶⁴.

Омӯзиши парвандаҳои ҷиноятӣ, инчунин пурсиши қарорҳои милитсия ва прокуратура нишон дод, ки дар бештари ҳолатҳо санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бо иштироки гумонбаршаванда (айбдоршаванда) тавассути барасмиятдарории протоколи азназаргузаронии ҷойи ҳодиса анҷом дода мешавад. Чунин посух аз 87 нафар гирифта шудааст; 17 нафар қайд намуданд, ки протоколи озмоиши тафтишӣ тартиб медиҳанд; 70 нафар иброз

¹⁶¹ Ниг.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / Основные положения науки советского уголовного процесса: Т.1. – М., 1968. – 470 с.

¹⁶² Ниг.: Алексеев Н.С., Бородаков А.П. и др. Уголовный процесс. – М., 1972. – С. 161.

¹⁶³ Ниг.: Лупинская П.А. Уголовный процесс. – М., 1969. – С. 121-122; Лупинская П.А. Докшивание в советском уголовном процессе. – М., 1975. – С. 119.

¹⁶⁴ Ниг.: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции перспективы. – М.: Юридическая литература, 1987. – С. 218.

доштан, ки протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса тартиб медиханд.

Бо вучуди ин, дар ҳар сурат дар тартибдиҳии чунин протоколҳо ягонагӣ мушоҳида намешавад. Чунончӣ, дар баъзе ҳолатҳо вақти оғоз ва анҷоми ин амали тафтишӣ нишон дода мешавад, дар ҳолатҳои дигар – нишон дода намешавад.

Мо чунин мешуморем, ки протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бояд бевосита дар рафти пешбурди амали тафтишӣ тартиб дода шавад, то ин ки дар инъикоси тамоми ҷизҳои дар ҷойи ҳодиса, дар роҳ ба сӯйи он ё дар роҳи баргашт аз он нишондодашуда, гуфташуда ва ошкоргардида дақиқияти комил таъмин гардад. Вале бинобар таъсири омилҳои объективӣ, масалан, ҳаракат дар воситаи нақлиёт тавассути роҳи ноҳамвор, ҳолатҳои ҷой дошта метавонад, ки протокол баъдтар тартиб дода мешавад. Масалан чунин ҳолатро аз протоколи зерин мушоҳида кардан мумкин аст:

ПРОТОКОЛИ

санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса

11 март соли 2022 ш. Душанбе

Санчиши нишондод сар шуд: соати 15:20 дақиқа

Санчиши нишондод тамом шуд; соати 17:00 дақиқа

Муфаттиши шубҳаи тафтиши парвандаҳои ҷиноятии махсусан муҳимми прокуратураи шаҳри Душанбе, ҳуқуқшиноси дараҷаи 1 А.З.Ҷ. парвандаи ҷиноятии №27755-ро нисбати Ш.В.И. бо моддаи 104 қисми 2 банди «в» КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон тафтиш намуда, дар ҳузури шахсони ҳолис:

1. С.А.А., санаи таваллудаш 24- сентябри соли 1998, сокини ноҳияи -, кӯчаи -, бинои 164/4, ҳуҷраи №41

2. Ю.Ю.С., санаи таваллудаш 09 августи соли 1998, сокини ноҳияи -, ҷамоати -, кӯчаи -, хонаи №46.

Мутобиқи моддаи 207 КМҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо парвандаи ҷиноятии №27755 санҷиши нишондоди айбдоршаванда Ш.В.И. дар ҷойи ҳодиса гузаронидам.

Пеш аз оғози санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ба иштирокчиён ҳуқуқу ҷавобгариашон, инчунин тартиби гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса фаҳмонда дода шуд.

Айбдоршаванда:

Шахсони холис:

Ҳимоятгар:

Тарҷумон:

Инчунин ба ман фаҳмониданд, ки мутобиқи талаботи қисми 5 Моддаи 12 КМҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон ман уҳдадор нестам ба муқобили худ, хешовандони наздик, ки доираи онҳоро моддаи 6 КМҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян кардааст, нишондод диҳам.

Айбдоршаванда;

Ба шахсони холис то санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳуқуқу уҳдадорӣ ва ҷавобгарӣ, ки дар моддаи 60 КМҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, фаҳмонида шуд,

Шахсони холис,

Ба иштирокчиён эълон карда шуд, ки воситаҳои техникий наворбардории тамғаи «Сони» истифода бурда мешаванд.

Пеш аз оғози санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ба айбдоршаванда Ш.В.И. пешниҳод карда шуд, ки ҷойи ҳодиса ва ҷараёни ҳодисаи рухдодаро, ки аз нишондоди ӯ бармеояд бо нишон додани замон, макон ва тарзи содиршавии ҷиноят баён намояд.

Айбдоршаванда Ш.В.И. пешниҳоди мазкурро пазируфта, иброз намуд, ки метавонад, нишондодашро бо нишон додани замон, макон ва тарзи содиршавии ҷиноят баён намояд. Бо ин мақсад аз ҷой бархоста хоҳиш намуд, ки аз утоқи кории М39-и прокуратураи шаҳри Душанбе баромада, ӯро то ҷойи ҳодиса ҳамроҳӣ намоянд.

Аз бинои прокуратураи шаҳри Душанбе баромада, ба автомашинаи хизматӣ савор шуда, ба айбдоршаванда Ш.В.И. пешниҳод карда шуд, ки роҳро нишон диҳад. Айбдоршаванда Ш.В.И. иброз намуд, ки ба суроғаи ноҳияи Фирдавсӣ, кӯчаи Қаҳҳоров, бинои 109, хучраи №46 равем. Баъди ба суроғаи мазкур расидан айбдоршаванда Ш.В.И. изҳор кард, ки «сахари рӯзи 28 феввали соли 2022, тахминан соати 8 сахар ман ва Марям аз хона баромада ба тарафи хонае, ки ман таъмир мекардам, равон шудем. Вақте ба майдони кӯча баромадем, М. гуфт, ки пояфзолаш пояшро зер мекунад ва ӯ бояд ба хона рафта онро иваз кунад. М. ба хона баргашт, ман бошам, ба дорухона рафта барои нӯшидан спирт харидам. Ман М.-ро интизор нашуда ба кор рафтам. Дар хона ман чор шиша спирт нӯшидам ва таъмиро шуруъ кардам. Тахминан соати 11:30 М. ба хонае, ки ман таъмир мекардам ва дар суроғаи кӯчаи Қаҳҳоров 149, хучраи 46 ҷойгир аст, омада расид. Вақте ки М. ба хона дохил шуд ман дароз кашида будам. ӯ низ бо ман дароз кашид. Сипас, М. дар бораи С. нақро шуруъ кард. М. гуфт, ки Сабрина духтари пок нест, ӯ бо чандин писарҳо ҳамхобагӣ мекунад. Ин сухани ӯ маро ба ғазаб овард, зеро С. барои ман ҳамчун хоҳар буд.

Ман аз М. пурсидам, ки ӯ чӣ қадар пул дорад. М. ҷавоб дод, ки 20 сомонӣ дорад. Ман аз ӯ хоҳиш намудам, ки аз дорухона ду шиша спирт харидорӣ кунад. М. розӣ шуд ва рафта ду шиша спирт харидорӣ намуд. Ман ин ду шиша спиртро нӯшидам ва хушк шудани шпаклэфкаро интизор шудам. Сипас, ман ба канори М. хоб рафтам. Ман аз М. хоҳиш намудам, ки олоти чинсии маро молиш диҳад, вале ӯ рад кард. Ман ба хучраи дигар даромада боқимондаи спиртро нӯшидам. Ба хучра баргашта боз аз Марям хоҳиш намудам, ки олоти чинсии маро молиш диҳад. М. боз хоҳиши маро рад кард. Ман ба ӯ гуфтам, ки ду моҳ мешавад бо ягон зан ҳамхобагӣ накардам ва ӯ бояд маро бифаҳмад. М. рад намуд. Ман дастамро ба синаи М. Гузоштам, ӯ дасти маро тела дод. Ман дастамро ба паси М. гузоштам боз ӯ дастамро тела дод. Дар чайби ман 3 сомонӣ буд. Баъди рад кардани М. ман ба кӯча баромада ба дорухона рафтам. Як шишаи хурди спирт харидам ва як шишаи дигар қарз гирифтам. Ба хона баргаштам, М. дар бистар дароз кашида буд.

Тахминан соати 12:00 ман як шиша нӯшидам ва боз ба тарафи М. рафтам. Ман ба М. наздик шудам ва бо мақсади қонеъ гардонидани талаботи шаҳвонии худ поҷомаи ӯро кашидан гирифтаам. М. муқобилиятро шуруъ кард. Пас аз он ки М. муқобилият нишон дод ва нагузошт, ки ман талаботи шаҳвонии худро қонеъ гардонам, ман бо оринчи дасти чапи худ ба шоҳраги гардани ӯ фишор овардам. Ҳамзамон бо дасти рости худ дасти чапро кумак расонда, ба гардани ӯ фишор овардам. Дасти рости М. дар зери ман буд, бо дасти чапаш бошад, ӯ муқобилият нишон дода, ба фарш мекубид. Ӯ аз болои курпача ба болои палас ғеҷида рафт, ман бошам, ба фишор овардан ба шоҳраги гардани ӯ идома меодам. Пас аз чанд сония М. дасти чапи худро сар дод, чашмонашро пӯшид ва аз ҳаракат бозмонд. Ман ин ҳолатро дида ӯро сар додам ва худро ба тарафи қафо партофтаам. Ман чашмонамро пӯшидам ва аз ҳуш рафтаам. Саҳари 1 марти соли 2022 тахминан соати 6 ман бедор шудам ва дидам, ки Марям ба пушт хоб рафтааст ва аз даҳонаш хун меравад. Марям урӯн буд ва шимаш дар наздаш қарор дошт. Ман тарсида ба тарафи кӯча гурехтам ва ба хонаи худ баргаштам. Ман то бегоҳ дар хона қарор доштам. Тахминан соати 21 Н. ба хонаи ман омад ва бо худ арақ дошт. Ман арақро нӯшидам ва тахминан соати 22 ҳамин рӯз ба хонае, ки дар ҷо ҷасади М. қарор дошт, баргаштам. Ман ҷасади М.-ро ба дохили кӯрпа гузошта, бо он ҷасадро печондам. Як тарафи кӯрпаро бо тасмаи худ ва тарафи дигари онро бо скоч бастам. Сипас, ман якчанд кӯрпачаро ба замин паҳн кардам ва ҷасади М.-ро, ки бо кӯрпа печондагӣ буд, бардоштам ва ба мобайни кӯрпачаҳо гузоштам. Аз болои ҷасад якчанд кӯрпача гузоштам ва ба ин васила ҷасади М.-ро пинҳон кардам. Либосҳои М., яъне шим, камзӯл, калтача ва пояфзолашро дар халта андохта бо худ гирифтаам. Дари хонаро пӯшидам ва халтаи либосҳоро бо худ гирифта, ба тарафи хоҷагии манзилию коммуналӣ (ХМК) бурдам. Дар назди ХМК ман халтаи либосҳои М.-ро ба дохили буттаҳои марминҷон партофтаам. Пас аз ин ман ба ин хона барнагаштам. 8 марти соли 2022 аз ҳамсоғгон хабардор шудам, ки ҷасади М.-ро аз хона пайдо карда бароварданд. Фаҳмидам, ки ба наздикӣ маро ҷустуҷӯ хоҳанд кард ва дар таҳхона пинҳон шудам. Бегоҳии 10 марти соли 2022 манро

дар таххона пайдо карданд. 11 марти соли 2022 ман ба кирдори содиркардаам иқрор шудам ва ҷойи партофта шудани либосҳои М.-ро нишон додам».

Протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, дар утоқи кори муфаттиш дар рӯшноии табиӣ тартиб дода шуда, бо техникаи криминалистии тамғаи «Сони» аксбардорӣ ва ба навор гирифта шудааст. Баъди анҷоми ҳаракати тафтиши протоколи мазкур ба айбдоршаванда, ҷимоятгар ва дигар иштирокчиён барои шиносӣ пешниҳод гардид. Аз ҷониби зикршудагон ба протоколи мазкур эрод ва илова ворид нагардид.

Холисон:

1) С.А.А.

2) Ю.Ю.С.

Айбдоршаванда:

Ш.В.И.

Ҷимоятгар:

М.С.

Муфаттиш: А.З.Ч.¹⁶⁵.

Чунине ки аз мазмуни протокол бармеояд, инъикоси раванди санҷиши нишондод дар протокол сабт нашуда бештар ба протоколи пурсиш монанди дорад, чунки муфаттиш танҳо суханони айбдоршавандаро дар протокол овардааст аммо нисбати ҳаракатҳои ӯ дар ҷойи ҳодиса анҷариб чизе зикр нашудааст. Албатта чунин хатогиҳои тафтишӣ боис мешаванд, ки натиҷаи амали тафтишии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ ба расмийат дароварда нашуда ягон далеле вобаста ба исбот кардани гуноҳи шахсияти айбдоршаванда дар содир кардани ҷиноят ба миён намеорад.

Дар ин маврид бояд як қатор қоидаҳо риоя карда шаванд: якум, дар ҷараёни амали тафтишӣ муфаттиш бояд сабти муфассали хусусияти сиёҳдошта ва (ё) сабти видеоиро пеш барад; дуюм, протокол бояд бевосита

¹⁶⁵ Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №8-26/12 бойғони суди ш. Душанбе.

пас аз хотимаёбии амали тафтишӣ ба расмӣ дароварда шавад. То тартиб додани протокол гузаронидани дигар амалҳои тафтишӣ хилофи принципи бевоситагӣ мебошад.

Протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз се қисм иборат мебошад: муқаддимаӣ, баёниавӣ ва хулосавӣ. Он метавонад ба таври дастӣ навишта шавад ё тавассути барномаи компютерӣ нашр гардад.

Дар қисми муқаддимаӣ ҷой ва вақти гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, мансаб, унвон ва насаби муфаттиш, насаб, ном, номи падар ва суроғи шахси ҳолис, насаб, ном, номи падар ва ҳолати муҳофизатии шахсе, ки нишондоди ӯ бояд санҷида шавад, насаб, ном, номи падар ва ҳолати мансабии шахсе, ки барои иштирок дар амали тафтишии зикршуда даъват шудаанд: мутахассисон, кормандони прокуратура ва милитсия.

– «ҷойи минбаъдаи гузаронидани амали тафтишӣ, ки аз суҳбати шахси санҷишшаванда зикр карда мешавад (масалан, «ҷойи қарор доштани молу мулки дуздидашуда» ё «ҷойи истиқомати шарикони ҷиноят» ва м.и.)»¹⁶⁶;

– дар сурати ҳозир нашудани ҳимоякунанда ҳолати ҳозир нашудан бо ишораи сабабҳои он, то ин ки шубҳаи суд дар риоя гардидани ҳуқуқ ба ҳимоя истисно карда шавад¹⁶⁷.

Дар хусуси ба ҳамаи иштирокчиён фаҳмонда додани ҳуқуқҳои онҳо қайд карда мешавад. Ба айбдоршаванда м. 12 Кодекси муҳофизатии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаҳмонда мешавад. Шохид ё ҷабрдида дар хусуси ҷавобгарии ҷиноятӣ барои гувоҳии бардурӯғ ва саркашӣ аз ҳозир шудан ё нахостани додани нишондод мутобиқи моддаҳои дахлдори КҶ ҚТ (м.м. 351 ва 352) огоҳ карда мешаванд.

Сипас ба моддаи КМҶ истинод дода мешавад, ки мутобиқи он, ин амали тафтишӣ гузаронида мешавад. Айни замон, мутобиқи КМҶ амалкунанда санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мутобиқи қоидаҳои дар м.м. 197-207 пешбинӣ шуда гузаронида мешавад. Дар протокол вақти оғози санҷиши

¹⁶⁶ Драпкин Л.Я., Андреев А.А. Теория и практика проверки и уточнения показаний на месте: научно-методическое пособие. – Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2008. – С. 64.

¹⁶⁷ Ниг.: Маевский С.С. Тактические рекомендации при проведении отдельных следственных действий, проводимых с участием адвоката / С.С. Маевский // Вестник Брянского государственного университета. – 2012. – №2 (1). – С. 210-213.

нишондод дар чойи ҳодиса, ҳолати боду ҳаво ва шароити рӯшноӣ (вақте ки ин барои дарку қабули чараён ва натиҷаҳои ин амали тафтишӣ, инчунин барои мутобиқшавии дурусти шахси пурсишшаванда дар муҳити атроф аҳаммияти муҳим дорад) қайд карда мешавад. Агар иштирокчиён тавассути автомашина ҳаракат намоянд, пас намуд, мансубият ва рақами давлатии он, насаб, ном, номи падари ронанда ва суроғаи чойи истиқомати ӯ зикр карда мешавад.

Дар робита ба чойе, ки бояд мавриди таъкиб қарор гирад ва ҳодисаҳои дар он ҷо баамалода, ахбори шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, ба таври мухтасар сабт мегардад.

Қисми баёниавии протокол рафт ва мазмуни амали тафтишии гузаронидашударо инъикос менамояд. Тамоми чараёни амали тафтишӣ ба таври пайдарҳам тасвир карда мешавад. Дар ин ҳол, нуқтаи ибтидоӣ, ки аз он ҳаракати иштирокчиён оғоз гардида буд, тартиби чойгиршавии онҳо, шахси пурсишшаванда, шахсони ҳолис, муфаттиш, шахсони дигар дар қучо қарор доштанд, зикр карда мешавад; мазмуни саволҳо ва пешниҳодҳои муфаттиш, ишораҳо, тавзеҳот ва амалҳои шахси пурсишшаванда дар рафти ҳаракат ба чойи ҳодиса ва ҳангоми расидан ба он ҷо оварда мешаванд, тасвири объектҳо ва дигар маълумотҳои воқеӣ, ки шахси пурсишшаванда нишон додааст, дода мешаванд. Иттилооти пешниҳодкардаи шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, инчунин иттилооте, ки пас аз омӯзиши вазъияти воқеӣ ва дар натиҷаи муқоиса кардани вазъият бо маълумоти дар баёнотҳо овардашуда ба даст меояд, бояд якдигарро тасдиқ кунанд ва дар робита ба тасвири маҳалли муайяни ҳодиса ё порчаи ҳодисаи тафтишшаванда қайду сабт карда шаванд.

Дар баробари ин, ҳолатҳои дигари барои парванда аҳаммиятдошта низ тасвир карда мешаванд, ки аз тарафи муфаттиш ҳангоми омӯзиши тамоми вазъияти чойи ҳодиса мустақилона, бе кумаки шахси пурсишшаванда муқаррар карда мешаванд.

Дар протокол қисми зиёди чойро қайду сабти хабарҳои шифоҳии шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, ишғол мекунанд. Ин хабарҳо аз нақлҳо

дар бораи ҳодисаи тафтишшаванда, яъне дар кучо ба амал омад, тавзеҳот дар хусуси изҳо ва ашёҳои дар ин макон ошкоршуда, ки ба ҳодисаи тафтишшаванда иртибот дошта метавонанд, иборат мебошанд. Дар протокол бояд танҳо он хабарҳое қайд карда шаванд, ки бевосита ё бавосита ба вазъият ва ашёҳои алоҳидаи ин ҷой робита доранд.

Санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ то андозаи барои васеъ намудани доираи иттилоот дар бораи ҳодисаҳои баамаломата имконият медиҳад. Бинобар ин, маълумотҳое, ки дар рафти амали тафтиши баррасишаванда шахс хабар медиҳад, бояд дар протокол ба таври муфассал ва пурра ворид карда шаванд.

Тамоми саволҳо ва дастурҳои муфаттиш дар протокол аз номи шахси сеюм, тавзеҳот ва нишондоди шахси пурсишшаванда бошад – аз шахси якум сабт карда мешаванд. Нишондоде, ки аз тарафи пурсишшаванда тавассути имову ишора дода мешавад, ба тафсил тавре, ки дарки мазмуни онҳо имконпазир бошад, тасвир карда мешаванд.

Ҳар чӣ қадаре протокол рафти амали тафтиширо пурра инъикос намояд, ҳамон қадар алоқамандии нақл дар бораи ҳодисаҳои баамаломата бо нишон додани ҷойҳои алоҳида ва ашёҳои дар ҷо мавҷудбуда дақиқ тасвир карда мешавад.

Муфаттиш хабарҳои шахсро, ки нишондоди ӯ санчиш карда мешавад, гӯш карда, вазъият ва он объектҳои алоҳидаро, ки ба онҳо ин шахс ишора менамояд, аз назар мегузаронад ва қайд карда мекунад. Онҳо танҳо ба он андозае тасвир карда мешаванд, ки бо хабари ин шахс дар алоқамандӣ қарор доранд. Муфаттиш ба хусусиятҳои хоси вазъияти ҷойи ҳодиса, ки дар дигар мавридҳо номаълум боқӣ монда метавонистанд, тавачҷуҳи хосса зоҳир мекунад. Ҳамзамон бо ин, ҳудуди тасвири вазъият ва объектҳои алоҳида на танҳо бо чизҳои нишондодаи шахс, балки бо зарурат ва имконияти санчиши саҳеҳияти нишондоди аз тарафи ин шахс додашуда муайян карда мешавад.

Дар протокол вазъияти воқеӣ, ки дар лаҳзаи пешбурди санчиш ҷой дорад, инчунин нишондод дар робита ба тағйироти ба он воридшуда қайд карда мешавад.

Масири ҳаракати иштирокчиёни санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бояд бо он муфассалоте тасвир карда шавад, ки ҳангоми зарурат барои такрор намудани он имконият диҳад. Иҷро намудани ин вазифа имконпазир мебошад, агар нуқтаву мавзёҳое, ки иштирокчиён аз назди онҳо ҳаракат карданд, бо пайдарҳамии дахлдор қайд карда шаванд¹⁶⁸.

Дар рафти амали тафтиши баррасишаванда ошкор ва ёфта гирифтани ашёҳои алоҳида, ки аҳаммияти далели шайъӣ дошта метавонанд, имконпазир мебошад. Бинобар ин, дар протокол бояд ҳатман сабти азназаргузаронӣ, ки барои тавсиф ва фардисозии ин ашё имконият медиҳад, анҷом дода шавад.

Агар дар ҷараёни санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса барои ошкоркунӣ, таҳқиқ, гирифтани ва қайд сабти ягон намуди ашё ё изҳо воситаҳои илмӣ-техникӣ истифода бурда шаванд, пас бояд дар ҷойҳои дахлдори протокол ҷи гуна ва бо кадом тарз истифода шудани ин воситаҳо тасвир карда шавад.

Ғайр аз ин, дар протокол бояд қайд гардад, ки пеш аз истифодаи воситаҳои техникӣ дар ин хусус шахсони иштирокчии амали тафтишӣ огоҳ карда шуданд.

Ба назар мерасад, ки мақсаднокии тавсияи тактикӣ, ки барои дар протокол қайд намудани нишондоди шифоҳии шахс равона гардидааст ва қайди мухтасари мазмуни асосии онҳоро талаб мекунад, таҳти баҳс қарор дода шуда метавонад¹⁶⁹.

Аксарияти муҳаққиқон-криминалистон чунин мешуморанд, ки хулосаҳои хусусияти субъективидоштаи муфаттиш ва мулоҳизаҳои хусусияти баҳодихидоштаи ӯ бояд дар протокол қайд қарда нашаванд¹⁷⁰.

Ба ин ақида розӣ шудан мумкин аст, чунки дар асоси меъёрҳои қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ натиҷаи гузаронидани амали тафтишӣ бояд, ки дар протокол дарҷ карда шавад на хулосаи муфаттиш.

¹⁶⁸ Ниг.: Руководство для следователей / Под ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова. – М.: ИНФРА-М, 1997. – С. 359.

¹⁶⁹ Ниг.: Шеховцова Л.С. Проверка показаний в ходе предварительного расследования грабежей и разбоев, совершенных в сельской местности / Л.С. Шеховцова // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2013. – №2 (53). – С. 38-41.

¹⁷⁰ Ниг.: Гвилия Д.М. Криминалистическая тактика проверки показаний на месте при расследовании преступлений в сфере экономики: дис. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2007. – С. 61.

Дар қисми хулосавии протокол маълумоти зерин қайд мегарданд: вақти хотимаёбии амали тафтишӣ; номгӯи тамоми ашҳо, ки ҳангоми пешбурди амали тафтишӣ дар ҷойи ҳодиса аз тарафи муфаттиш гирифта шудаанд, бо ишораи борпечи онҳо; истифодаи тарзҳои дигари дарҷ ва зикр намудан, тартиб додани нақшаҳо, тарҳҳо ва м.и.

Муфаттиш протоколи тартибдодашударо барои шиносӣ ё бо овози баланд хондан ба дигар иштирокчиёни амали тафтишӣ месупорад, ки дар ин хусус сабти дахлдор карда мешавад. Дар сурати аз ҷониби онҳо пешниҳод гардидани ягон эрод ё илова вобаста ба саҳеҳият ва пуррагии инъикоси ҷараён ва натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, муфаттиш дар ин бора дар протокол қайд мекунад ё дар ҳолати баръакс набудани чунин эроду иловаро зикр менамояд. Пас аз ин протокол аз тарафи муфаттиш, шахсони холис, шахси пурсишшаванда ва дигар иштирокчиёни амали тафтишӣ имзо карда мешавад.

Ба протокол аксҳо, сабтҳои овозӣ ва видеоӣ, ҳомилони сабтҳои видеоӣ ва овозӣ, филмбардорӣ, тарҳҳо, нақшаҳо, намунаҳои қолабӣ ва нақшии изҳо, ки ҳангоми пешбурди амали тафтишӣ иҷро шудаанд, замима карда мешаванд. Барои таъмини пуррагии протокол аз стенография (сабти хаттӣ тавассути аломатҳои махсус ва ихтисораҳо) истифода шуда метавонад. Сабти стенографӣ ба парванда замима карда намешавад.

Дар таҷриба вобаста ба тартиби дарҷ ва зикр намудани маълумотҳо оид ба ҳолатҳои қаблан маълумнабуда, ки иттилот доир ба онҳо ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ дастрас шудаанд, савол ба миён меояд (ариза дар хусуси манзараи қаблан номуайяни фаъолияти ҷиноятӣ, пайдо гардидани далелҳои нави моддӣ дар маҳалли ҳодисаи одамкушӣ, ки қаблан мавриди азназаргузаронӣ қарор нагирифтаанд ва м.и.).

Дар адабиёти ҳуқуқӣ роҳҳои ҳалли зерин пешниҳод карда мешавад:

а) танафуси санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ва гузаронидани амалҳои тафтишии зарурӣ – пурсиш, азназаргузаронӣ, озмоиш ва м.и.;

б) дарҷ ва зикр намудани мурофиавии минбаъда бо роҳи гузаронидани амалҳои дахлдори тафтишӣ;

в) ба протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса пурра ворид сохтани маълумотҳои дахлдор, ки минбаъд ҳангоми зарурат гузаронидани дигар амалҳои тафтиширо истисно намекунад¹⁷¹.

Ба андешаи Л.А. Соя-Серко барои бештари ҳолатҳо роҳи ҳали охирин афзалтар ба назар мерасад.

Аммо, дар ин ҳолат санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса амалан дигар амалҳои тафтиширо иваз ва такрор мекунад. Ба назари мо, дар чунин ҳолатҳо бояд ё санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса қатъ карда шавад ё ин ки амалҳои зарурии тафтишӣ якҷоя бо он гузаронида шаванд. Масалан, агар ягон қисми ҷудошудаи ҷасад (ё молу мулки дуздидашуда) ошкор гардад ва шахс хоҳиши нишон додани ҷойи нигоҳдории қисмҳои дигарро дошта бошад, пас яке аз муфаттишон дар ин ҷой меистад ва азназаргузаронии қисми ёфтшудаи ҷасадро мегузаронад, муфаттиши дигар ва иштирокчиён бошанд, ба санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса идома медиҳанд (вале, ин вақте имконпазир мегардад, ки муфаттиш қаблан чунин тағйироти ҳолати корро пешбинӣ менамояд ва пеш аз санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дигар муфаттишони аъзои гурӯҳи тафтишӣ, шахсони холис ва дигар шахсони дахлдорро ҷалб менамояд). Дар сурати ба миён омадани чунин вазъият дигар роҳи ҳал низ имконпазир мебошад: муфаттиш санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро қатъ менамояд ва азназаргузаронии қисми ёфтшудаи ҷасадро анҷом медиҳад. Дар ин ҳол, дар азназаргузаронӣ иштирок намудани шахсе, ки нишондоди ӯ санҷида мешавад, мувофиқи мақсад намебошад, чунки ин дар оянда имконияти бо иштироки ӯ гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро истисно ва аҳаммияти гузаронидани онро аз байн мебарад.

Дар охир ба хулосаҳои зерин омадан мумкин аст:

Бо назардошти гуфтаҳои боло қайду сабти далелҳо чунин шарҳ додан мумкин аст – ин низоми амалҳо доир ба дар шаклҳои муқаррарнамудаи

¹⁷¹ Ниг.: Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте / Л.А. Соя-Серко // Практика применения нового уголовно-процессуального законодательства в стадии предварительного расследования. Тезисы докладов и сообщений на научной конференции (19-21 декабря 1962 года). – М., 1962. – С. 120-121.

қонун таҷассум ва нигоҳ доштани маълумотҳои воқеӣ, ки барои ҳалли дурусти парвандаи ҷиноятӣ аҳаммият доранд, инчунин шароитҳо, воситаҳо ва тарзҳои қайду сабт мебошад. Аз мафҳуми мазкур чунин бармеояд:

Якум, қайду сабти далелҳо – ин на танҳо расмиёти зехнии дар хотир доштани ягон ҳолатҳо, падидаҳо ва ҷараёнҳо, балки ба маънои муайян фаъолияти ҷисмонӣ, низоми амалҳо мебошад.

Дуюм, ба сифати объекти қайду сабт на ҳама маълумотҳои воқеӣ, балки танҳо он маълумотҳое баромад мекунанд, ки дар асоси онҳо мақомоти таҳқиқ, тафтиш ва суд бо тартиби муайяннамудаи қонун ҷой доштан ё надоштани кирдори ба ҷамъият хавфнок, гуноҳи шахсе, ки кирдори ба ҷамъият хавфнокро содир кардааст ва дигар ҳолатҳои барои ҳалли дурусти парванда аҳаммиятдоштаро муқаррар менамоянд.

Сеюм, ин фаъолият ба таҷассум намудани объекти қайду сабт дар шаклҳои муайян равона гардидааст ва бинобар ин, на ҳама гуна шакли таҷассумнамоӣ, ҳатто шакли моддии он, балки танҳо шакли бо қонуни мурофиавии ҷиноятӣ муқарраршуда талаботи қайду сабтро қонеъ намуда, ба ин мафҳум ҷавобгӯ мебошад.

Чорум, ба мафҳуми қайду сабти далелҳо на танҳо таҷассум намудани ҳуди маълумотҳои воқеӣ, балки инчунин амалҳо доир ба ошкоркунии онҳо дохил мешавад, чунки ҷоизияти далелҳо аз манбаҳо, воситаҳо ва тарзҳои ошкоркунии ин ва дигар маълумотҳо вобастагӣ дорад. Барои дар хусуси ҷоизияти онҳо ҳукм кардан маълумоти дахлдор зарур мебошад, ки ҷамъовариҳои он маҳз хангоми қайду сабти далелҳо анҷом дода мешавад.

Панҷум, азбаски қайду сабти далелҳо ин соҳибшавии далелҳо тавассути шакли дахлдори мурофиавӣ мебошад, зарур аст, ки иттилоот дар бораи ҳуди ҷараёни қайду сабт (дар бораи шароитҳо, воситаҳо ва тарзҳои истифодашавандаи қайду сабт), ки бидуни он ба таври пурра ва объективӣ баҳо додани натиҷаҳои қайду сабт, яъне ҳалли масъалаи пуррагӣ ва мақсаднокии таҷассумнамоӣ ғайриимкон мебошад, таҷассум карда шаванд.

Гуфтаҳои болоро ба асос гирифта, ба масъалаи қайду сабти натиҷаҳои гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали тафтишии

алоҳида гузаштан мумкин аст.

Барасмиятдарории санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бояд бо роҳи тартиб додани протоколи алоҳида таҳти номгузории «протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса» амалӣ карда шавад. Инчунин, санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бо риояи қоидаҳои умумии баамалбарории амалҳои тафтишӣ анҷом дода мешавад.

Тавре аз гуфтаҳои боло бармеояд, воситаи асосии қайду сабти протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мебошад. Он аз се қисми асосӣ иборат мебошад: муқаддимаӣ, баёниавӣ ва хулосавӣ. Дар қисми муқаддимавии протокол маълумоти зерин дарҷ карда мешавад: сана ва вақти гузаронидани амали тафтишӣ; мансаб, унвон, насаб ва сарҳарфҳои номи муфаттиш (ё дигар шахсе, ки санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро анҷом медиҳад); моддаҳои КМҶ, ки дар асос ва бо риояи онҳо амали тафтишӣ гузаронида мешавад; насаб, ном, номи падар ва суроғайи шахсони холис; насаб, сарҳарфҳои ном ва мансаби шахсоне, ки дар санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса иштирок мекунанд (прокурор, ҳимоякунанда, мутахассис ва м.и.); ҳолати ба иштирокчиёни санҷиш фаҳмонида шудани ҳуқуқ ва вазифаҳои онҳо; ҳолати огоҳ намудани шохид ва ҷабрдида, ки нишондоди онҳо санҷида мешавад, дар хусуси ҷавобгарии ҷиноятӣ барои саркашӣ аз додани нишондод ва барои додани нишондоди бардурӯғ, ки он бо имзои ин шахсон тасдиқ карда мешавад; ҷойе, ки дар он гузаронидани санҷиши нишондод тахмин карда мешавад (аз суҳанони шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад).

3.2. Истифодаи аксбардорӣ, наворбардорӣ, филмбардорӣ ва сабти овоз дар ҷараёни санҷиши нишондод

Ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ дар бештари мавридҳо ҳамчун тарзи одӣ ва дастраси қайду сабт – аксбардорӣ истифода мешавад. Аксҳо ба туфайли аёнияти худ имкон медиҳанд, ки дар хусуси вазъияти ҷойи ҳодиса, ҷойгиршавии он нисбат ба

нуқтаҳои муайян, дар бораи андозаҳо, шакл ва мавқеи байниҳамдигарии ашёҳо, қитъаҳои маҳал, сохтмон ва ғ. фаҳмишу тасавурот пайдо карда шавад. Аксбардориё, ки дар ҷараёни амали тафтишӣ анҷом дода мешавад, бояд рафти он, натиҷаҳо ва маълумотҳои дахлдорро дар хусуси объектҳои тасвирёфта инъикос намояд. Барои ноил гардидан ба ин мақсадҳо, ҳангоми баамалбарории амали тафтишии баррасишаванда аксбардорӣ бояд тибқи қоидаҳои аксбардорӣ судӣ, бо назардошти хусусиятҳои хоси санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ва объектҳои тахти қайду сабт қарордошта, анҷом дода шавад¹⁷².

Ҳангоми баамалбарории санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бо назардошти тавсияҳои асосии зерин истифода бурдани усули аксбардорӣ ба мақсад мувофиқ мебошад:

а) тавассути аксгирӣ ва сабти видеоӣ тартиби ҳаракати иштирокчиёни амали тафтишӣ сабт карда мешавад, ки он имкон медиҳад ба таври возеҳ мавқеи ҷойгиршавии нисбии айбдоршаванда (гумонбаршаванда, шохид ё ҷабрдида), муфаттиш, шахсони холис ва кормандони милитсия таҷассум карда шавад;

б) ҷойи гузаронидани санчиши нишондод ва объектҳои дар он мавҷудбуда, ки ба онҳо шахси нишондодаш санчишшаванда нишон медиҳад, ба таври алоҳида, калонҳаҷм ва ҳам бо фарогирии муҳити онҳоро ихотақунанда сабт карда мешаванд. Дар ин маврид қайд кардан зарур аст, ки дар адабиётҳо доир ба ин масъала ақидаи ягона ҷой надорад ва азбаски он аҳаммияти калон дорад, пас бояд дар он муфассалтар истода гузарем. Баъзе муаллифон чунин мешуморанд, ки дар аксҳо шахси пурсидашаванда, ки бо дасти худ ба ягон объект ишора мекунад, бояд инъикос наёбад, зеро ин ягон чизро собит намесозад ва тайёр кардани чунин аксҳо баръакс, дар хусуси сахнасоzӣ шаҳодат медиҳад¹⁷³.

¹⁷² Ниг.: Селиванов Н.А., Эйсман А.А. Судебная фотография. – М., Юрид. лит., 1965. – С. 156; Судебная фотография: учебное пособие / Под общ. ред. А.В. Дулова. – Минск: Вышэйш. шк., 1971. – С. 162; Диденко Ф.К. Процессуальное оформление фотоснимков в уголовных делах: учебное пособие. – Ярославль, 1977. – С. 18.

¹⁷³ Ниг.: Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте: методическое пособие / Отв. ред. Ратинов А.Р. – М.: Прокуратура СССР, 1966. – С. 76-77.

Аммо чунин тавсияхоро дуруст эътироф карда наметавонем. Гап сари он меравад, ки оё иштироки шахси пурсишшаванда дар аксбардорӣ ҳолати аз ҷониби ӯ содир шудани ҳаракатҳоеро, ки барои содири онҳо гумонбар доништа шудааст, исбот мекунад ё намекунад. Чунки оmodасозии аксҳо бо мақсади тасвир намудани чараёни амали тафтишӣ ва дар рафти он ба даст овардани натиҷаҳо анҷом дода мешавад. Азбаски иштироки шахси санчишшаванда шартӣ зарурӣ ва ҳатмии санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мебошад ва зимнан, ӯ дар он нақши фаъол мебозад, пас ин нақш бояд инъикос ёбад ва алалхусус, тавассути он воситаҳои қайду сабте, ки аз тарафи муфаттиш истифода бурда мешаванд. Бинобар ин, дар аксҳо таҷассум ёфтани шахси пурсишшаванда бо объектҳои ишоракардаи ӯ, ҳам дар хусуси иштироки ӯ дар гузаронидани амали тафтишӣ ва дар хусуси воқеа будани ҳолати аз тарафи ӯ ба чунин объектҳо ишора шудан, агар дар содир шудани ҳаракатҳои муайян аз тарафи ӯ шубҳа пайдо шавад, шаҳодат медиҳад. Зимнан қайд кардан зарур аст, ки дар протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса на танҳо тарафи статикӣ (беҳаракати) ҳодиса, балки динамикаи (чараёни инкишофи) ин амали тафтишӣ низ баён карда мешаванд.

Диққати асосӣ ҳам ба натиҷаҳо, ки дар рафти ҳаракатҳои шахси пурсишшаванда ошкор шудаанд ва ҳам ба тасвири ин ҳаракатҳо (имову ишора, тарзи истодан ва м.и.) зоҳир карда мешавад ва бинобар ин, дар аксҳо инъикос намудани ин ҳаракатҳо зарур мебошад, то ин ки инъикоси онҳо ба шарҳи протоколии онҳо мувофиқ ояд. Дар акси ҳол, аксҳо, ки танҳо натиҷаҳои ҳаракати шахси пурсишшаванда, яъне объектҳои ишоранамудаи ӯро таҷассум менамоянд аз аксҳо, ки натиҷаҳои азназаргузаронии ҷойи ҳодисаро таҷассум мекунанд, ҳеҷ фарқе намекунанд ва хусусияти хоси санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро инъикос наменамоянд;

в) аксбардории иштирокчиёни маҳалли ҳодиса бо объектҳои дар он мавҷудбуда ба амал бароварда шуда, дар алоҳидагӣ нишон дода мешаванд ва ҳангоми санчишҳои пайдарпайи нишондоди шахсони гуногун аксбардорӣ аз ҳамон як нуқта шуруъ мегардад;

г) аксҳо дар субстратҳои қоғазӣ ва картонӣ часпонда шуда, дар зерӣ ҳар

кадоми онҳо навиштаҷот гузошта мешавад ва муфаттиш ба ҳар як варақи суратдор имзо мегузорад.

Барои возеҳтар таҷассум намудани хусусиятҳои хоси вазъияти ҷойи содиршавии одамкушӣ, ки дар он ҷо санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса анҷом дода шудааст, инчунин роҳҳои воридшавӣ ба он, мувофиқи мақсад мебошад, ки нақша ё тарҳи калонҳаҷми маҳал ё бино, ки дар он тамоми объектҳои ишоракардаи шахси пурсишшаванда мавҷуданд, тартиб дода шуда, ба воситаи қаторнуқтаҳо роҳи ҳаракати иштирокчиёни амали тафтишӣ тибқи нишондоди шахси пурсишшаванда ва дигар маълумотҳои барои парванда аҳаммиятдошта нишон дода шавад. Агар амали тафтишӣ дар доираи майдони калон гузаронида шуда бошад, пас ду ё зиёда нақша тартиб дода мешаванд.

Ҳангоми гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дастгоҳи аксбардорӣ истифода бурда мешавад ва ҳамчун қоида, инҳо акс гирифта мешаванд:

- масири ҳаракати шахси нишондодаш санчидашаванда (аз ҷумла иштирокчиёни ин амали тафтишӣ) ба ҷойи муайян;
- вазъияти ҷойи баамалбарории санчиши нишондод;
- тамоми ҳаракатҳои шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад;
- ашёҳо ва изҳои ошкоршуда¹⁷⁴.

Ҳангоми пешбурди санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аксбардорӣ бо мақсади дарҷ ва зикр намудани вазъият, ашёҳои ҷойи ҳодисаи санчишшаванда ва роҳ ба тарафи он, ки аз ҷониби шахси (нишондодаш) мавриди санчиш қарордошта нишон дода шудаанд, истифода бурда мешавад. Барои сабт намудани ин объектҳо маъмулан аз аксбардории роҳнамоикунанда, мушоҳидавӣ, ҷузъӣ ва баъзан ҳатто муфассал ва андозавӣ истифода бурда мешавад.

Аксбардории роҳнамоикунанда ва мушоҳидавӣ тавассути усули манзаравӣ дар бештари ҳолатҳо ҳангоми гузаронидани санчиши нишондод

¹⁷⁴ Ниг.: Зотчев В.А., Булгаков В.Г., Курин А.А. и др. Судебная фотография и видеозапись: учебник. – 2-е изд., перераб. / Под ред. Проткина А.А. – М., 2011. – 816 с.

дар сахро, ки дар он ҷо зарурати сабт намудани дарозии қитъаи майдон, чангал, роҳ ва ғ. ҷой дорад, истифода бурда мешавад.

Аксбардории андозавӣ (ченкунӣ) вақте истифода бурда мешавад, ки ҷойи ҳодиса дар дохили бино қарор дорад ва ҳангоми санчиши нишондод дар ин ҷой зарурати қайд намудани масофаи байни ашёҳо ва андозаҳои онҳо ба миён меояд.

Дар рафти санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаи одамкушӣ аксбардорӣ аз тарафи худи муфаттиш ё ин ки мутахассис-криминалист ва ё коршинос-криминалист амалӣ шуда метавонад. Аксбардорӣ аз ҷониби мутахассис-криминалист ва ё коршинос-криминалист афзалтар мебошад, чунки тавачҷуҳи муфаттишро аз имконияти омӯзиши муҳити атроф ва амалҳои шахси пурсишшаванда ба тарафи дигар ҷалб намекунад. Ҳамзамон бо ин, дар ин сурат ҷараёни аксбардорӣ рафти амали тафтиширо барои муфаттиш банд намекунад ва тавачҷуҳи иштирокчиёнро ба ин амали дуюмдараҷа ҷалб наменаояд.

Ҳангоми омодагӣ барои гузаронидани ин амали тафтишӣ муфаттиш тахминан объектҳоеро қайд мекунад, ки дар ҳолати ба онҳо нишон додани шахси пурсишшаванда мавриди аксбардорӣ қарор дода мешаванд. Барои ин, ӯ протоколи пурсиши ин шахс, протоколи азназаргузаронии ҷойи ҳодиса ва аксхову нақшаҳои ба он замимашударо меомӯзад. Дар ин ҳол, муфаттиш бояд миқёси аксҳоеро, ки қаблан ҳангоми азназаргузаронии ҷойи ҳодиса гирифта шудаанд, инчунин нуқтаҳоеро, ки аз онҳо аксбардорӣ анҷом шудааст, ба инобат гирад.

Барои аёнияти бештар ва муқоисаи муносиби аксҳо тавсия дода мешавад, ки дар ҷараёни санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аксбардорӣ аз ҳамаи нуқтаҳои, ки ҳангоми азназаргузаронии ҷойи ҳодиса амалӣ гаштааст, иҷро карда шавад, ба шарте, ки онҳо ба тавзеҳоти шахси пурсишшаванда мутобиқат наоянд.

Ҳангоми ба навбат дар ҳамон як ҷой санчидани нишондоди якчанд шахси пурсишшаванда низ аксбардорӣ бояд бо ҳамин тарз анҷом дода шавад¹⁷⁵.

Ҳангоми гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса масири ҳаракате, ки шахси таҳти санчиш қарордошта нишон медиҳад, пурра аксбардорӣ намешавад. Танҳо ҳолатҳои муҳимми ҳодисаи тафтишшаванда аксбардорӣ карда мешаванд. Агар ҳаракат ба тарафи қитъаи маҳал ё объекти нишондодаи шахси (нишондодаш) таҳти санчиш қарордошта аз нуқтаи муайян оғоз гардад ва масири ҳаракат барои парванда аҳаммияти муҳим дошта бошад, пас аксбардорӣ бояд аз ҳамон нуқта оғоз карда шавад. Дар ин ҳол, дар акс ягон нуқтаи барои ҳамин масир хос таҷассум карда мешавад. Дар аксҳо бояд самти ҳаракате, ки шахси пурсишшаванда нишон медиҳад, инъикос карда шавад. Барои ин, дар ҷараёни аксбардорӣ аломатҳои ишоравие истифода бурда мешаванд, ки аз фанер ё картон сохта шудаанд. Самтро дар акс худи шахси таҳти санчиш қарордошта низ нишон дода метавонад, вале дар ин маврид зарур аст, ки дар акс нуқтаи роҳнамоикунандае таҷассум ёбад, ки маҳали масири ҳаракатро ҷудо (фарқ) менамояд.

Дар аксҳои омодашуда самти ҳаракатро бо хатҳои ишоравӣ ё тирхатҳо ба воситаи ранги сиёҳ ишора намудан мумкин аст.

Аксбардории ҷойе, ки ҳодиса ба амал омадааст, аз дур оғоз гардида, то ҷойи асосии ҳодиса давом мекунад. Дар ин ҳол, акси роҳнамоикунанда тавре гирифта мешавад, ки ҷойи ҳодиса дар кадр якҷо бо муҳити атроф ва объектҳои, ки ҷойгиршавии онро муайян мекунанд, таҷассум меёбанд. Аксбардорӣ ҳамчунин бояд аз нуқтае оғоз карда шавад, ки аз он, шахси пурсишшаванда тибқи суханони ӯ, дар лаҳзаи ҳодиса ё то рух додани ҳодиса ба он ҷой омада расидааст. Сипас, акси мушоҳидавии тамоми маҳали ҳодиса гирифта мешавад, то ин ки дар кадр ҳамаи вазъияти ин маҳал, ҷудо аз маҳали атрофи он таҷассум ёбад.

¹⁷⁵ Ниг.: Уваров В.Н. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1982. – С. 63-64; Криминалистика / Отв. ред. И.Ф. Крылова. – Ленинград: Ленингр. ун-та, 1976. – С. 132-133.

Мувофиқи ҳаракати шахси пурсидашаванда дар доираи ҷойи нишондодаи \bar{y} ва аз тарафи \bar{y} дода шудани тавзеҳот ва нишондод вобаста ба ҷойи ҷойгиршавии объектҳо ва изҳои ошкоршуда, инчунин дар робита ба хусусиятҳои алоҳидаи ҷойгиршавии онҳо, ин объектҳо ва изҳо сараввал дар манзари объектҳои атроф, вале ба андозаи калонтар, сипас, дар алоҳидагӣ бо назардошти хусусиятҳои хоси онҳо аксбардорӣ карда мешаванд.

Ҳамчунин он нуктаҳои маҳал ба андозаи калон аксбардорӣ мешаванд, ки дар онҳо шахси пурсишшаванда ё дигар иштирокчиёни ҳодиса дар лаҳзаҳои муайян қарор доштанд ё дар он ҷойҳо ин ё он амалҳоро содир кардаанд ва дар ин хусус дар нишондоди худ қайд ва ба чунин ҷойҳо ишора намудаанд.

Омӯзиши парвандаҳои мушаххаси ҷиноятӣ нишон дод, ки дар бештари ҳолатҳо суратчадвалҳои ба протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса замимашуда аксҳоеро фаро мегиранд, ки дар онҳо шахси пурсишшаванда дар лаҳзае сабт шудааст, ки бо дасташ ба ягон объект ё ин ки ҷой ишора мекунад¹⁷⁶. Зери чунин акс навиштаҷоти тавзеҳдиҳанда мавҷуд аст: «Айбдоршаванда Давлатов ҷойеро нишон медиҳад, ки аз он ҷой \bar{y} ашёҳои ба Куктошов мансуббударо дуздӣ кардааст». Дар назария доир ба ин масъала андешаҳои мухталиф иброз гардидаанд. Масалан, А.Н. Василев, С.С. Степичев¹⁷⁷ ва М.Н. Хлинтов омода кардани чунин аксҳоеро иҷозат доданд, аммо, муаллифони дигар, ба монанди В.Н. Умаров дар хусуси ноҷоиз будани онҳо ибрози андеша намуданд. Ба андешаи онҳо, чунин аксе, ки дар он шахси пурсишшаванда бо даст ба ягон чиз нишон медиҳад, ҳеҷ чизро собит намекунад. Ба андешаи Л.А. Соя-Серко, омодакунии чунин аксҳо дар хусуси сохтакории сахна (режиссурра) шаҳодат медиҳад¹⁷⁸.

Чунин мешуморем, ки моҳиятан чунин таҷриба муҳолифи қонун намебошад, гарчанде албатта, акс худ аз худ ҳеҷ чизро исбот намекунад.

¹⁷⁶ Ниг.: Хлынцов М.Н. Проверка показаний на месте / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – С. 101; Душеин С.В., Райгородский В.М., Фирсов О.А. Фотографирование на месте происшествия и при производстве других следственных действий: учебное пособие. – Саратов, 1999. – С. 55-56.

¹⁷⁷ Ниг.: Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / Отв. ред. чл.-корр. Акад. наук СССР, проф. С.А. Голунский; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики прокуратуры СССР. – М.: Госюриздат, 1959. – С. 39; Уваров В.Н. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1982. – С. 65-66; Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте: методическое пособие / Отв. ред. Ратинов А.Р. – М.: Прокуратура СССР, 1966. – С. 76-77.

¹⁷⁸ Ниг.: Соя-Серко Л.А. Асари зикршуда. – С. 76-77.

М.Н. Хлинцов дуруст қайд намуда буд, ки «дар акс таҷассум намудани шахси пурсишшаванда якҷоя бо объектҳои ишоракардаи \bar{y} , ҳам дар хусуси иштироки \bar{y} дар амали гузаронидаи тафтишӣ ва ҳам дар бораи воқеияти ҳолати ишора кардани \bar{y} ба чунин объектҳо шаҳодат медиҳад, агар дар содир кардани амалҳои муайян аз ҷониби \bar{y} шубҳа ба вучуд ояд»¹⁷⁹.

Ба назари мо, роҳи ҳалли оқилонаи ин проблемаро И.Е. Биховский пешниҳод намуда буд. Ба андешаи \bar{y} , чунин аксҳо ҳуқуқи мавҷудият доранд. Аммо, бояд дар назар дошт, ки аз мазмуни ҳуди акс, ки дар он инсоне таҷассум ёфтааст, ки ба нуқтаи муайян дар рӯйи замин ишора мекунад, тамоман барнамеояд, ки маҳз аз ҳамин ҷой \bar{y} , масалан, ашӯҳои ба Хушвахтов мансуббударо тасарруф намудааст. Вобаста ба навиштаҷоти муфаттиш дар зери акс бошад, пас, тавре маълум аст, он аҳаммияти исботкунӣ надорад, ҳуди айбдоршаванда бошад, ба саволи: «Дар акс чӣ таҷассум ёфтааст?» метавонад, масалан, ҷавоб диҳад: «Дар ин акс ман ҷойеро нишон медиҳам, ки ба он ҷой пасмондаи сигорро партофта будам»¹⁸⁰.

Албатта, дар протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бояд ҳам нуқтаи наворбардории объекти муайян тавассути дастгоҳи аксбардорӣ, кинокамера ё дастгоҳи сабти видео ва ҳам он суҳаноне, ки дар ин ҳолат шахси (нишондодаш) санҷишшаванда ба забон овардааст, инъикос ёбанд. Аммо, на дар ҳама ҳолат исбот кардани он, ки маҳз дар ҳамин ҷой акс гирифта шудааст ва дар ҷараёни он айбдоршаванда маҳз чунин суҳанонро ба забон овардааст, осон мебошад. Бинобар ин, ба таври дигар амал кардан дурусттар мебошад. Аксхоро омода карда, дар онҳо имзо гузошта намешавад, балки танҳо пайдарҳамии рақамҳои аксҳо нишон дода мешавад. Сипас, иловатан гумонбаршаванда ё айбдоршаванда, ҷабрдида ё шохидон, ки бо онҳо санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса гузаронида шудааст, пурсида шуда, дар назди пурсишшавандагон чунин саволҳо гузошта мешаванд:

«Дар аксе, ки таҳти рақами 1 ифода гардидааст, чӣ таҷассум меёбад?»
Ҷавоби айбдоршаванда: «Дар ин акс ман ҷойеро нишон медиҳам, ки аз он

¹⁷⁹ Хлинцов М.Н. Асари зикршуда. – С. 102.

¹⁸⁰ Биховский И.Е., Корниенко Н.А. Проверка показаний на месте: учеб. пособие. – Л.: Ин-т усоверш. следств. работников. – 1988. – С. 35-36.

чой ашӯҳои ба Қодиров мансуббударо тасарруф намудам» ва ин ҷавоб аҳаммияти исботкунӣ дорад, чунки нишондоди айбдоршаванда мутобиқи қ. 2 м. 69 КМЧ далел ба ҳисоб меравад. Саволҳои ба ин монанд ба пурсишшаванда дар робита ба дигар аксҳо низ дода мешавад. Бо назардошти ин нишондодҳо барои ҳар як акс варақаи маълумотӣ тартиб дода шуда, дар парванда пас аз суратчадвалҳо ҳамроҳ карда мешавад.

Пешниҳод карда мешавад, ки дар сурати истифода гардидани сабти видеоӣ ва кинокамера низ масъала ба таври дар боло зикршуда ҳал карда шавад. Дар ҷараёни нишон додани кинофилм, ки ҳангоми гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса сабт гардидааст, шахсе, ки нишондоди ӯ санчида шуда буд, дар робита ба объектҳои дар экран намоишдодашаванда нишондод медиҳад, ки дар протоколи пурсиш инъикос меёбад¹⁸¹.

Аксҳое, ки рафт ва натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро инъикос менамоянд, дар намуди суратчадвал бо ҳамон тартибе, ки аксбардорӣ анҷом шудааст, монтаж карда мешаванд. Зери ҳар як акс рақами тартибӣ гузошта шуда, матни тавзеҳотӣ дода мешавад, зимнан дар ҳар як акс муҳри мақомоти тафтиш ё сохтори экспертӣ-криминалистӣ гузошта мешавад ва қайд мегардад, ки чадвали мазкур замимаи протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мебошад, санаи гузаронидани амали тафтишӣ ва рақами парвандаи ҷиноятӣ нишон дода мешавад. Суратчадвалҳои омодашуда аз ҷониби муфаттиш ва мутахассис-криминалист имзо карда мешаванд. Суратчадвалҳо ҳамчун қисмҳои таркибии протокол, ба парвандаи ҷиноятӣ якҷоя бо протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамроҳ карда мешаванд.

Дуюмин воситаи қайдун сабти натиҷаҳои гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса сабти видеоӣ ва суратӣ, инчунин овозӣ мебошад, гарчанде сабти овоз кам истифода бурда мешавад¹⁸².

¹⁸¹ Ниг.: Быховский И.Е. Производство следственных действий. – Л., 1984. – С. 47; Быховский И.Е., Корниенко Н.А. Процессуальные и тактические вопросы применения технических средств при расследовании уголовных дел. – Л., 1981. – С. 21.

¹⁸² Ниг.: Греку В.П. Правовые аспекты использования цифровой фото и видеосъёмки в уголовном процессе / В.П. Греку // Вестник Ессентукского института управления, бизнеса и права. – 2010. – №3. – С. 90-92.

Солҳои охир аз ҳама бештар шакли сабти видеоии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса истифода мешавад, ки бо ёрии он марҳилаҳои асосии ин амали тафтишӣ таҷассум карда мешавад. Истифодаи он барои пешбурди сабти синхронии тасвир ва овоз мусоид буда, барои пурра қайд намудани манзараҳои муҳимми ин амали тафтишӣ имконият медиҳад. Дар ин ҳол, мутобиқати пурра ва дақиқи сабти овоз бо амал ва тавзеҳоти ин шахс таъмин карда мешавад.

Бояд дар назар дошт, ки хусусияти хоси сабти видеоии криминалистӣ, дар фарқият аз чунин сабтҳои муқаррарӣ, дар хусусияти хоси вазифаҳои онҳо ва усулҳои қайду сабти истифодашаванда, инчунин «дар ноҷоиз будани баамалбарории наворгирӣ ва сабт тибқи сценарияи қаблан таҳияшуда ва бо роҳи истифодаи усулҳои омехта ва дигар усулҳо, ки ба принсипи такрори объективи воқеият мутобиқат намекунанд», ифода меёбад¹⁸³.

Сабти видеоӣ пас аз хотимаёбии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ба таври санҷишӣ тамошо карда мешавад. Дар фарқият аз кинолентаҳо, видеолентаҳо коркарди техникоро талаб намекунанд, бинобар ин, имконияти вайроншавии онҳо ҳангоми зоҳир шуданашон тавре, ки бо киноплёнкахо ҷой дорад, ғайриимкон мебошад. Бо роҳи сабти видеоӣ нуқтаи ибтидоии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, ҳолати аз тарафи шахси пурсишшаванда нишон додани самти ҳаракат ва роҳи минбаъдаи ҳаракати иштирокчиёни санҷиш, тартиби ҳаракати онҳо, муқаррар кардани ҷойи ҳодиса, рафт ва натиҷаҳои азназаргузаронии он, чараёни барқарорсозии вазъияти ҷойи ҳодиса, амалҳои, ки шахси санҷишшаванда нишон медиҳад, сабт карда мешаванд¹⁸⁴.

Таҷриба тасдиқ менамояд, ки сабти раванди санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бояд аз лаҳзаи ба иштирокчиён фаҳмондани ҳуқуқ ва ухдадорихои онҳо оғоз карда шавад. Дар ин вақт мутахассис бо иштирокчиён наворбардории шиносиро анҷом дода, аз намуди умумӣ ба нақшаи калон

¹⁸³ Ниг.: Яблоков Н.П. Криминалистика: учеб. для вузов. – М., 2000. – С. 103; Дар ин бора, ҳамчунин ниг.: Вольнский А.Ф., Аверьянова Т.В., Александрова И.Л. и др. Криминалистика: учебник для вузов / Под ред. проф. А.Ф. Вольнского. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – С. 98-101.

¹⁸⁴ Ниг.: Диденко Ф.К. Применение научно-технических средств и методов при осмотре места происшествия. – Ярославль, 1989. – С. 159-164.

мегузарад, ки дар он рӯйи ҳар як иштирокчӣ ба навор гирифта мешавад. Барои осон шудани муайянкунии объекти банаворгирӣ, мумкин аст ба шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, пешниҳод карда шавад, ки нисбат ба иштирокчиёни дигари амали тафтишӣ либоси фарқкунанда пӯшад¹⁸⁵.

Сипас, агар масири ҳаракат ба ҷойи санчиш аҳаммият дошта бошад, бояд қайду сабтии интихобии нуқтаҳои зарурӣ анҷом дода шавад. Ин дар ҳолате зарур мебошад, ки масалан айбдоршаванда суроғаи ҳучраеро, ки дар он дуздӣ содир намудааст, фаромӯш кардааст ё намедонад, вале аз рӯйи хотира роҳи ба тарафи онро нишон дода метавонад. Ҳангоми ҳаракат дар масир бояд нуқтаҳо ва аломатҳои дар нишондод ишорашуда, ки бо таҳқиқоти нуқтаҳои умда алоқаманд мебошанд ё ҳуди ин нуқтаҳо, ба навор гирифта шаванд. Пеш аз ҳаракат ба нуқтаи дигари масир, бояд аз санчишшаванда пурсида шавад, ки ба кадом тараф ҳаракат кардан лозим аст. Ин омодашавии мутахассисро барои қайду сабт осон мегардонад ва ба айбдоршаванда имконияти арз намудани онро, ки ӯро ба ин ҷой муфаттиш овардааст, намедиҳад.

Наворбардории масири ҳаракат бояд тавре анҷом дода шавад, ки ҳангоми тамошои филм маълум бошад, ки санчишшаванда дар кучо қарор дошт, оё аз он ҷой масири ҳаракат ва ҷойгиршавии иштирокчиёни дигари амали тафтишӣ хуб дида мешавад.

Шароитҳои пешбурди санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, иҷрои талаботи тактикӣ ва муурофиавӣ бояд ҳатман дар навор сабт карда шаванд.

Барои хуб аз худ шудани маълумот дар бораи манзараи банаворгирӣ, тавсия дода мешавад, ки он ба таври бевосита муддати 812 сония ва аз ин зиёдтар (вобаста ба дараҷаи муҳимият) ба навор гирифта шавад¹⁸⁶.

Видеолента замимаи протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса буда, қисми таркибии онро ташкил медиҳад ва танҳо дар якҷоягӣ бо протоколи ин амали тафтишӣ аҳаммияти исботкунӣ дорад. Сабти видеоӣ

¹⁸⁵ Ниг.: Ищенко Е.П., Ищенко П.П., Зотчев В.А. Криминалистическая фотография и видеозапись: учебно-практическое пособие / Под ред. Е.П. Ищенко. – М, 1999. – С. 393.

¹⁸⁶ Ниг.: Ищенко Е.П., Ищенко П.П., Зотчев В.А. Криминалистическая фотография и видеозапись: учебно-практическое пособие / Под ред. Е.П. Ищенко. – М, 1999. – С. 394.

барои дақиқ ва дуруст аз худ кардани мазмуни протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мусоидат менамояд, инчунин имкон медиҳад, ки пуррагӣ ва дақиқии сабт дар протокол санчида шавад. Он дар хусуси ҷараёни санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса маълумоти нисбатан сахҳро соҳиб мебошад, ки дар ниҳоят ба тамоми рафти минбаъдаи тафтиши пешакӣ таъсири мусбат мерасонад.

Барасмиятдарории муурофиавии истифодаи киногирӣ дар рафти санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз барасмиятдарории муурофиавии сабти видеоӣ фарқияти калон надорад.

Кинолента бояд бо матни зери навор (субтитр), ки аз тарафи муфаттиш ё мутахассис омода карда мешаванд, таъмин бошад. Дар аввали филм қайд мегардад, ки ин кинофилм замимаи протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мебошад, рақами парвандаи ҷиноятӣ, ҷойи гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, қай ва аз ҷониби кӣ гузаронида шудааст ва саръати кадрҳо ҳангоми банаворгирӣ, ки интихоби речаи дурусти намоиши филмро осон мегардонад, зикр карда мешаванд. Дар охири кинолента хотимаёбии филм қайд карда мешавад.

Кинофилмҳое, ки дар ҷараёни санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса омода шудаанд, овоздор шуда метавонанд. Дар таҷрибаи тафтишӣ овоздиҳии филм ё дар ҷараёни киногирӣ ё ин ки пас аз омодашавии кинофилм анҷом дода мешавад. Дар ҳолати охирин, матни тавзеҳотӣ дар лентаи магнитофон дар як вақт бо намоиш додани кинолента сабт карда мешавад. Агар овоздиҳии филм дар ҷараёни банаворгирӣ анҷом дода шавад, пас суҳанони шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, дар як вақт бо ба кор андохтани камера сабт карда мешавад¹⁸⁷.

Кинофилми омодашуда ба иштирокчиёни санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса намоиш дода шуда, дар ин хусус протоколи тамошои филм тартиб дода мешавад. Дар протокол бояд зикр карда шавад, ки ин филм замимаи протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бо иштироки шахси

¹⁸⁷ Ниг.: Криминалистика / Под ред. А.Н. Васильева. – М., 1980. – С. 105-107; Салтевский М.В., Гапонов Ю.С. Вопросы судебной фотографии и кино съемки. – Киев, 1974. – С. 28-35.

мушаххас мебошад. Зикр карда мешавад, ки бо кадом суръат намоиши филм анҷом шудааст ва чанд вақт он давом кардааст, инчунин оё иштирокчиёни тамошои филм доир ба мазмуни он ягон эрод доранд. Протоколи тамошои кинофилм аз тарафи муфаттиш, шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад, мутахассиси анҷомдиҳандаи киногирӣ ва шахсони холис имзо карда мешавад¹⁸⁸.

Дар рафти санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса истифодаи сабти овоз низ имконпазир мебошад. Бартарияти сабти овоз дар он ифода меёбад, ки он пуррагии қайду сабти иттилооти дахлдорро таъмин намуда, на танҳо мазмун, балки инчунин хусусиятҳои хоси овоз ва нутқи шифоҳии суҳангӯро мерасонад.

Ҳангоми сабти овоз бо мақсади овоздор намудани рафти амали тафтишӣ риояи қоидаҳои криминалистики пайдарҳамии анҷомдиҳии сабти овоз бо назардошти талаботҳои муҳофизатӣ-криминалистики хусусияти шаҳодатқунонӣ ва техникӣ муҳим мебошад¹⁸⁹.

Хусусиятҳои хоси истифодаи сабти овоз ҳангоми пешбурди амали тафтишии баррасишаванда дар он ифода меёбад, ки он дар нуқтаи ибтидоӣ, ки аз он санчиши нишондод оғоз мегардад, дар роҳҳои ҳаракат аз рӯи масири интихобшуда ва дар ҷойи муқарраршуда, ки ҳодисаи тафтишшаванда ба амал омадааст, анҷом дода мешавад. Бо ёрии сабти овоз тавзеҳоти шахси санчишшаванда дар бораи хусусиятҳои хоси масири ҳаракати ҷойи муқарраршуда, изҳо ва объектҳои ошкоршуда, дигар ҳолатҳои ҳодисаи тафтишшаванда, саволҳои аз тарафи муфаттиш ба ӯ додашуда ва ҷавоб ба онҳо қайд карда мешаванд.

Дар аудиоплёнка ё лентаи магнитӣ (вобаста ба намуди таҷҳизоти сабти овоз) саволҳо ва пешниҳодҳои муфаттиш, ҷавобҳо, тавзеҳотҳо ва нишондоди шахси пурсишшаванда сабт карда мешаванд. Дар ин ҳол, муфаттиш ё мутахассисе, ки бо таҷҳизоти сабтқунонӣ (лентаи магнитофон) кор мекунад, дар

¹⁸⁸ Ниг.: Справочник следователя: Вып. 1. Практическая криминалистика: следственные действия. Практическое пособие / Рук. авт. кол. Селиванов Н. – М.: «Юридическая литература», 1990. – С. 164, 183, 205.

¹⁸⁹ Ниг.: Ҳамон ҷо. – С. 164, 183, 205.

робита ба ҷойе, ки аз он санчиши нишондод шуруъ гардид ва моҳияти амалҳои аз тарафи пурсишшаванда содиршаванда тавзеҳот дода, хусусиятҳои хоси маҳал ва объектҳои аз ҷониби ин шахс зикршуда, инчунин оид ба истифодаи воситаҳои илмӣ-техникӣ барои ошкорнамоӣ, таҳқиқот, қайду сабт ва гирифтани изҳо ва ашёҳо дар ҷараёни амали тафтишӣ ва дар бораи натиҷаҳои, ки ба даст омаданд, шарҳи мухтасар пешниҳод карда мешавад. Пас аз хотимаёбии тамоми амалҳо муфаттиш дар бораи объектҳои аз ҷойи пешбурди санчиши нишондод гирифташуда ва тарзи борпеч ва муҳргузори шудани онҳо хабар медиҳад. Сипас ӯ дар бораи хотимаёбии амали тафтишӣ, оид ба вақти хотимаёбӣ ва давомнокии он эълон намуда, иштирокчиёро барои гуш кардани сабти овоз даъват мекунад.

Лентаи магнитофон ба протоколи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамроҳ карда мешавад.

Сабти овоз ва сабти видео ба сифати воситаҳои ташкили илмии меҳнат истифода шуда метавонанд.

Чунончӣ, дар рафти санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса сабти овоз ба сифати воситае, ки қайдҳои мусаввадаро иваз намояд, истифода шуда метавонад. Дар ин ҳолатҳо муфаттиш қайдҳо ва натиҷаҳои мушоҳидаи худро илқо мекунад ва бевосита баъди хотимаёбии амали тафтишӣ дар вазъияти ором ва нисбатан қулай дар асоси сабти овоз протоколро тартиб медиҳад. Чунин усул махсусан дар ҳолати ҷой доштани шароитҳои бади боду ҳаво ё ҳангоми гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар вазъияти мураккаб, вақте ки анҷом додани сабти хаттӣ ва тартиб додани протокол мушкил буда, ҳамзамон қайду сабти ғаврии тамоми ҳолати кор талаб карда мешавад, мувофиқи мақсад мебошад¹⁹⁰. Чунин фонограмма аҳаммияти исботкунӣ надорад ва ба парванда замима карда намешавад, вале бо вучуди ин, дар он ҳолатҳои, ки яке аз иштирокчиёни амали тафтишӣ саҳеҳияти қайдҳои протоколро зерӣ шубҳа қарор медиҳад, ин сабти овоз нақши

¹⁹⁰ Ниг.: Муфассалтар дар ин хусус: Леви А.А., Горинов Ю.А. Звукозапись и видеозапись в уголовном судопроизводстве. – Москва: Юрид. лит., 1983. – С. 84-89; Леви А.А. Звукозапись в уголовном процессе. – М., 1974. – С. 20-22.

муайянро ичро мекунад. Дар ин ҳолатҳо гӯш кардани сабти овоз имконият медиҳад, ки муҳолифати ҷойдошта бартарарф карда шавад¹⁹¹.

Дар интиҳо бори дигар қайд кардан зарур аст, ки истифодаи воситаҳои адабии аксбардорӣ ҳангоми гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бояд бо назардошти тавсияҳои дахлдори криминалисти, инчунин бо риояи қатъии талаботи қонуни мурофиаи ҷиноятӣ анҷом дода шавад, то ин ки натиҷаҳои бадастомада арзиши муайяни иттилоотӣ ва исботкунӣ дошта бошанд, дар ҷараёни исботкунӣ истифода шуда тавонанд ва бинобар риоя накардани қоидаҳои мурофиавӣ ҳамчун далелҳои ноҷоиз рад карда нашаванд.

3.3. Баҳодиҳии натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ва истифодаи онҳо дар исботкунӣ аз рӯи парвандаи ҷиноятии одамкушӣ

Мутобиқи муқаррароти м.м. 72, 73-76, 78, 81, 82, 85 ва 86 КМҚ ҚТ натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аҳаммияти исботкунӣ доранд. Моддаи 72 КМҚ ҚТ эълон менамояд, ки далелҳо оид ба парвандаи ҷиноятӣ маълумоти воқеие ба шумор мераванд, ки дар асоси онҳо суд, прокурор, муфаттиш, таҳқиқбаранда бо тартиби муайяннамудаи Кодекси мазкур мавҷуд будан ё набудани кирдори барои ҷамъият хавфнок, исбот гардидан ё нагардидани ҳолатро оид ба парвандаи ҷиноятӣ ва ҳолати дигари барои ҳалли дурусти парванда аҳаммиятдоштаро муқаррар мекунанд¹⁹². Ин маълумотҳо дар нишондоди шахсони гуногун, хулосаи коршинос, далелҳои шайъӣ, протоколҳои амалҳои тафтишӣ ва судӣ, инчунин дигар ҳуҷҷатҳо мавҷуд буда метавонанд. Қайд менамоем, ки хусусияти комплекси санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса эҳтимолияти ба даст овардани маълумотҳои зикршударо дар доираи ҳамон як амали тафтишӣ аз якҷанд сарчашмаҳое, ки дар моддаи 72 КМҚ ҚТ номбар шудаанд, имконпазир мегардонад. Чунончӣ,

¹⁹¹ Ниг.: Советский энциклопедический словарь: 80000 слов / Науч. ред. совет: Прохоров А.М. и др. – Москва: Сов. энциклопедия, 1979. – С. 1021, 1304.

¹⁹² Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/content/кодекси-мурофиавии-ҷиноятии-ҷумҳурии-тоҷикистон> (санаи мурочиат: 01.07.2023).

якум, ҳамчун сарчашмаи маълумотҳои ҳақиқӣ протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса баромад мекунад (дар он, масалан, ҷараёни аз тарафи гумонбаршуда нишон додани амалҳо ва додани тавзеҳоти дахлдор инъикос меёбад). Дуюм, дар рафти ин амали тафтишӣ объектҳои муайян ошкор ва гирифта шуда метавонанд: ашёҳои мухталиф, ки далелҳои шайъӣ шуда метавонанд, ҳуҷжатҳои, ки маълумоти барои тафтишот муҳимро дар бар мегиранд ва м.и.

В.Л. Будников қайд менамояд, ки ташаккули далелҳо – ҷараёне мебошад, ки на танҳо бо додани шакли дахлдори мурофиавӣ ба онҳо алоқаманд аст, балки раванди мураккаби фаъолияти субъекти ваколатдори исботкунӣ доир ба ҷустуҷӯ, ошкор, коркард ва мустаҳкам кардани маълумотҳои воқеӣ дар ҳуҷжати дахлдори мурофиавӣ ба ҳисоб меравад¹⁹³.

Профессор Е.А. Доля дуруст қайд менамояд, ки далелҳо ҳамеша дар худ ягонагии мазмуни объективӣ (ҳолати таҷассумёфта, факт) ва шакли субъективӣ (дар шуури субъекти мушаххас таҷассумёфта)-ро ташкил медиҳанд. Мазмуни объектии далел дар алоқамандии он бо ҳолатҳои, ки аз рӯйи парвандаи ҷиноятӣ таҳти исботкунӣ қарор доранд, зоҳир мегардад. Шакли субъектии далел ба он асос меёбад, ки ҳамчун сарчашмаи он ҳамеша инсон (субъект) баромад мекунад, ки аз ӯ маълумоти ба парванда дахлдор гирифта мешавад. Инчунин, олими номбурда қайд менамояд, ки далел бояд ба ду талаботи ҳуқуқӣ ҷавобгӯ бошад, ки мувофиқан нисбати мазмун ва шакли он пешниҳод мегарданд – дахлият ва ҷоизият¹⁹⁴. Ҳамаи ин ба натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса низ пурра дахл дорад.

Намояндаҳои илми ҳуқуқи мурофиаи ҷиноятӣ дар таҳқиқотҳои худ ин марҳилаҳои фаъолияти мурофиавиро фарқ менамоянд ва албатта, ба чунин фарқгузори асосҳои мухталиф мегузоранд. Чунончӣ, А.В. Смирнов¹⁹⁵ чунин мешуморад, ки санҷиш барои баҳодихии далелҳо шароит фароҳам меорад,

¹⁹³ Ниг.: Будников В.Л. Показания в уголовном судопроизводстве. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 138 с.

¹⁹⁴ Ниг.: Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – С. 241 (Автор комментария к главе – Е.А. Доля).

¹⁹⁵ Ниг.: Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под ред. А.В. Смирнов. – СПб.: Питер, 2003. – С. 247.

Ю.К. Орлов¹⁹⁶ бошад, ин мафҳумҳоро ҳамчун ҷараёни зехнӣ (баҳодиҳӣ) ва ҳаракатҳои амалӣ (санчиш) чудо менамояд. Дар хусуси баҳодиҳии далелҳо ҳамчун фаъолияти зехнӣ Л.Д. Кокорев¹⁹⁷ низ навишта буд ва ба ин мавқеъ А.Р. Белкин¹⁹⁸ низ таваҷҷуҳ зоҳир намуда буд.

Ба андешаи мо, ин муаллифон ҳам баҳодиҳӣ ва ҳам санчиши далелҳоро мустақилона баррасӣ намуда, қисман ба иштибоҳ роҳ медиҳанд. Хос будани фаъолияти зехниро ба ҷараёни баҳодиҳии далелҳо аз тарафи субъекти ваколатдори мурофиавӣ эътироф карда, шубҳаовар аст, ки чунин фаъолият ҳангоми ҷамъоварӣ ва санчиши далелҳо дар ӯ ҷой надошта бошад. Аммо, возеҳ аст, ки чунин нест, зеро тамоми фаъолияти мурофиавии ҷинояти таҳқиқшаванда ба фаъолияти муттасили зехнии (фикрии) шахсе, ки дар истехсолоти ӯ парвандаи ҷиноятӣ қарор дорад, асос меёбад.

Фаъолияти амалӣ ҳангоми баҳодиҳии далелҳо низ ҷой дорад, аммо на дар он ҳаҷм ва андозае, ки барои ҷамъоварӣ ва санчиши далелҳои ҷиноятӣ хос мебошад.

Ҷараёни баҳодиҳии далелҳо бо қобилияти дар раванди санчиши далелҳо, маҷмуи дахлдори онҳо ташаккулёфта вобаста ба дуруст муқаррар намудани ҷой доштан ё надоштани ҳолатҳои аз рӯйи парвандаи ҷиноятӣ ҷустуҷӯшаванда вобастагӣ дорад. Дар раванди он субъекти барои ин амал ваколатдор мутобиқи хусусият ва моҳияти далелҳои дар онҳо мавҷудбуда таснифоти онҳоро мегузаронад. Ин имкон медиҳад, ки моҳияти онҳо дарк карда шуда, қарори дурусти мурофиавӣ қабул карда шавад. Дар ҷараёни исботкунӣ ин марҳила охирин аст, ки дар он чудо намудани далелҳо ба айбдоркунанда ва сафедкунанда, инчунин бори дигар таҳлил намудани дараҷаи саҳеҳияти маълумоти воқеии дар онҳо мавҷудбуда имконпазир мебошад. Дар ин ҷо муайян намудани арзиш ва аҳаммияти исботкунии тамоми маҷмуи далелҳо ё далелҳои алоҳидаи ба ин маҷмуъ дохилбуда низ муҳим мебошад. Инчунин, дар ин марҳила масъалаи қувваи ҳуқуқии маҷмуи

¹⁹⁶ Ниг.: Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. – М., 2000. – С. 19.

¹⁹⁷ Ниг.: Кокорев Л.Д., Кузнецов Н.П. Уголовный процесс: доказывание и доказательства. – Воронеж, 1995. – С. 223.

¹⁹⁸ Ниг.: Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве: монография. – М., 2005. – С. 255.

далелҳо ҳал карда мешавад, ки барои дуруст муқаррар намудани ҳолатҳои ҳустуҷӯшаванда имконият медиҳад. Зимнан таҳти «қувваи ҳуқуқии далел» хусусияти далели алоҳида фаҳмида мешавад, ки дар лаҳзаи ба маҷмуи дахлдори далелҳои ба он монанд шомил шудан касб намудааст ва он имконияти ҳуқуқии муқаррар намудани ҷой доштан ё надоштани ҳолатҳои муайяни ҳуқуқиро ифода мекунад. Дар асоси эътиқоди ботинӣ оид ба он, ки қувваи ҳуқуқӣ ва маҷмуи далелҳо байни ҳам мутобиқанд, шахси аз лиҳози мурофиавӣ ваколатдор дар хусуси ҷӣ тавр дар фаъолияти мурофиавии минбаъда истифода шудани ин далел қарор қабул мекунад.

Дарк намудан зарур аст, ки дилхоҳ далели алоҳида метавонад тамоми хосиятҳои далелро дошта бошад, аммо аҳаммияти ҳуқуқии қувваи ҳуқуқиро, ҳамчун воситаи исботкунӣ танҳо дар лаҳзаи шомилшавӣ ба маҷмуи далелҳои якхела соҳиб шуда метавонад.

Дар лаҳзаи исботкунӣ баҳодиҳии далелҳо набояд танҳо ҳамчун ҳуқуқи истисноии он иштирокчиёни мурофиа, ки фаъолият ва қарорҳои мурофиавии дар робита ба он қабулшаванда бо маҷбуркунии давлатӣ таъмин мебошад, баррасӣ карда шавад.

Давлат ба маънои қонунгузории мурофиавии ҷиноятии амалкунанда мавқеи инҳисорӣ надорад, зеро агар чунин мебуд принсипи мубоҳисанокии мурофиа истисно (сарфи назар) мегардид. Ин ҳолат ҳуқуқҳои аксарияти иштирокчиёни мурофиаи судии ҷиноятиро поймол менамуд. Таҷрибаи судӣ-тафтишотӣ, ки ба қонунгузории мурофиавии амалкунанда асос меёбад, воқеан аз он шаҳодат медиҳад, ки ин иштирокчиён аз баҳодиҳии далелҳо баҳри амалисозии ҳуқуқ ва вазифаҳои мурофиавии худ фаъолна истифода мебаранд. Фарқият танҳо дар он зоҳир мегардад, ки субъектони исботкунии оммавӣ чунин баҳодиҳиро бо мақсади қабули қарорҳои мурофиавии ҳокимиятӣ мегузаронанд, фаъолияти ба ин монанди субъектони исботкунии хусусӣ бошад (масалан, Ҳимоякунанда), бо қабули қарор дар бораи омода ва пешниҳод кардани шикояту дархост алоқаманд аст, ки ифодакунандаи шакли мурофиавии баҳодиҳии гузаронидашудаи далелҳо мебошад.

Ба монанди дигар далелҳо, натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ бояд тибқи қоидаҳои умумӣ, ки барои ҳамаи далелҳо муқаррар шудааст, баҳо дода шаванд (м. 88 КМҶ ҚТ).

Ин масъала ба таври муфассал аз тарафи В.И. Белоусов баррасӣ шуда, ӯ чараёни баҳодиҳии натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро вобаста ба ҷинояти одамкушӣ аз нуқтаи назари саҳеҳият, дахлият ва ҷоизият таҳти таҳлил қарор дода буд¹⁹⁹. Чунин муносибат дар маҷмуъ шубҳаовар намебошад, аммо бо баъзе андешаҳои ин муаллиф дар робита ба ҳар яке аз ин маҳакҳо розӣ шудан мушкил аст. Чунончӣ, ба андешаи ӯ, саҳеҳияти натиҷаҳо маъноӣ онро дорад, ки натиҷаи дарҷгардида дар ҳақиқат ҷой дошт ва он ки дар ҳолатҳои мушаххас дар чараёни санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса воқеан ногузир мебошад. Ба назари мо, мафҳуми нисбатан дақиқ (ва ҳамзамон кӯтоҳ)-и саҳеҳиятро Е.А. Доля пешниҳод мекунад: «саҳеҳият – мутобиқати мазмуни далел ба ҳақиқат (воқеият) мебошад»²⁰⁰. Чунончӣ, натиҷаи санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса саҳеҳ дониста мешавад, агар, масалан, олоғи ошкоршуда дар ҷинояти одамкушӣ дар ҳақиқат ашӣ аз гумонбар дарёфтшуда маълум шавад.

Минбаъд, В.И. Белоусов дар масъалаи он, ки натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса танҳо саҳеҳ буда метавонанд, бо нуқтаи назари Г.М. Резник мутобиқат мекунад. Муаллифон нуқтаи назари худро ба он асоснок мекунад, ки сарчашмаҳои ба даст овардани маълумот дар рафти санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса таҳти таҳлили комилан объективӣ бояд қарор гиранд²⁰¹.

Чунин андеша ба назари мо баҳснок мебошад. Дар як қатор ҳолатҳо натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз лиҳози саҳеҳияти иттилооти дастрасшуда ба таҳқиқот ниёз дошта, гузаронидани дигар амалҳои тафтишӣ, инчунин чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва ташкилиро

¹⁹⁹ Ниг.: Белоусов В.И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2003. – С. 118.

²⁰⁰ Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – С. 241 (Автор комментария к главе – Е.А. Доля).

²⁰¹ Ниг.: Резник Г.М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – М.: Юрид. лит., 1977. – С. 10; Белоусов В.И. Асари зикршуда. – С. 119.

талаб менамояд. Чунончӣ, дар ҳолати ҳангоми санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ошкор гардидани олотӣ содир кардани ҷинояти одамкушӣ, ки дар хусуси он шахси пурсишшаванда нишондод дода буд, ки онро пас аз содир кардани ҷинояти одамкуши ба партовгоҳ партофта буд, муфаттиш дарҳол мустақилона муайян карда наметавонад, ки дар ҳақиқат ҳамин ашё ашёи дарёфтшуда мебошад²⁰².

Бо ин мақсадҳо бояд барои шинохтан ашё ба ҷабрдида пешниҳод карда шавад.

Агар пурсидашаванда ин ашёро ҳамчун ашёи худ шиносад, пас дар хусуси саҳеҳияти натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳарф задан мумкин аст. Дар сурате ки шахси пурсишшаванда бо мақсади ба гумроҳӣ бурдани тафтишот (масалан, бо мақсади бухтон задани худ дар содир кардани одамкушӣ, то ин ки ҷинояти дигар ошкор карда нашавад), дар рафти санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса макони ҷойгиршавии олотӣ содир кардани ҷинояти одамкуширо нишон медиҳад, ки ба кор мансуб намебошад, вале ба он монанд аст (масалан, ҷузвдони худ), пас натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро ҳамчун саҳеҳ тавсиф карда наметавонем²⁰³. Бо мақсади таҳқиқи аҳаммияти исботкунии натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчунин таъин ва гузаронидани экспертизаи судӣ имконпазир мебошад.

Дар хусуси таҳқиқоти аҳаммияти исботкунии амали тафтишӣ ҳарф зада, дар проблемаи таносуби мафҳумҳои «таҳқиқот» ва «баҳодихӣ» махсус истодан зарур мебошад. А.С. Подшибякин қайд менамояд, ки аз рӯи мазмуни истилоҳи «таҳқиқот» дар байни криминалистон нуқтаи назари ягона вучуд надорад. Мафҳумҳои таҳқиқ, санчиш ва баҳодихии далелҳо баҳснок мебошанд. Муҳаққиқ мавқеи В.М. Галкинро ҷонибдорӣ менамояд, ки ба андешаи ӯ, «таҳти таҳқиқот пеш аз ҳама, ошкоркунӣ, таҳлил ва баҳодихии аломатҳои объекти (объектҳои) моддӣ бо истифодаи усулҳои махсус фаҳмида

²⁰² Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №4-22/13; Маводҳои бойгонии суди ш. Душанбе.

²⁰³ Ниг.: Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – С. 242 (Автор комментария к главе – Е.А. Доля).

мешавад», яъне баҳодиҳиро ба таҳқиқот дохил мекунад. Андешаҳои олимона-криминалистони мухталифро таҳлил намуда, А.С. Подшибякин хулосаи аз нуқтаи назари мо, одилонро пешниҳод менамояд, ки тибқи он, баҳодиҳӣ ба андозаи таҳқиқот анҷом дода мешавад ва ба ин васила, он ба таҳқиқот шомил шуда, таҳқиқотро чамъбаст мекунад²⁰⁴. Муаллиф зикр мекунад, ки дар рафти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ муфаттиш нишондоди шахси пурсишшавандаро бо воқеияти объективӣ муқоиса намуда, дар хусуси ҳодисаи тафтишшаванда тасаввуроти аёнӣ мегирад. Бо вучуди ин, натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бояд на ҳамчун саҳеҳ, балки ҳамчун мавод барои таҳқиқоти дақиқ бо роҳи гузаронидани дигар амалҳои тафтишӣ, чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва дигар чорабиниҳо баҳо дода шаванд²⁰⁵. Албата ба ин андеша розӣ шудан бисёр душвор аст. Ба андешаи мо, танҳо натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, ки бо дигар далелҳо дар маҷмӯъ таҳлил шудаанд, ҳамчун саҳеҳ ё ин ки носаҳеҳ баҳогузорӣ шуда метавонанд. Ва дар ин ҷо, мо нуқтаи назари Е.А. Долиро пурра ҷонибдорӣ мекунем, ки тибқи он: «...дар хусуси саҳеҳияти далелҳо хулосабарорӣ намудан бидуни баромадан аз доираи пешбурди амали тафтиши дахлдор, ки ба ҷамъоварии далелҳо равона гардидааст, ғайриимкон мебошад»²⁰⁶. Дар ин ҳол, омӯзиши таҷриба нишон медиҳад, ки таҳқиқоти маводҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бештар дар он ҳолатҳое гузаронида мешавад, ки дар натиҷаи гузаронидани он талабот ба истифодабарии донишҳои махсус ба миён меояд. Воқеан ҳам, дар як қатор ҳолатҳо воситаи асосии таҳқиқоти натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса экспертизаи судӣ мебошад. Т.В. Аверьянов қайд менамояд, ки «таҳқиқотҳои судӣ-экспертӣ бо ошкор кардан ва омӯзиши хосиятҳо ва аломатҳои объектҳо алоқаманд мебошанд, ки барои муқаррар намудани

²⁰⁴ Ниг.: Подшибякин А.С. Холодное оружие. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – 2-е изд. – С. 95-97; Галкин В.М. О понятии судебной экспертизы / В.М. Галкин // Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы (материалы научной конференции). – 1969. – Вып. 1. – С. 46.

²⁰⁵ Ниг.: Подшибякин А.С. Асари зикршуда. – С. 95-97; Галкин В.М. Асари зикршуда. – С. 46.

²⁰⁶ Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – С. 242 (Автор комментария к главе – Е.А. Доля).

баъзе ҳодисаҳои қаблан ҷойдошта ё дигар порчаҳои воқеият (ҳақиқат) имконият медиҳанд»²⁰⁷.

А.М. Зинин ва Н.П. Майлис мафҳуми вазифаи экспертиро шарҳ дода, моҳияти онро ҷудо мекунад: «ин фаъолияти экспертӣ, ки ба иттилооти исботкунии фаъол табдил додани иттилооти эҳтимолии исботкунӣ, ки дар маводҳои парвандаи ба экспертиза пешниҳодшуда мавҷуд аст, ба равона гардида, он барои ҳалли дурусти парвандаи ҷиноятӣ ё граҷданӣ истифода шуда метавонад»²⁰⁸. Ҷунонҷӣ, корди маишии дар рафти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бо изҳои моддаи қаҳваранг (ё бе ҷунин изҳо) ошкоршуда, ки тибқи суҳанони гумонбаршаванда бо он ба ҷабрдида зарба зада шудааст, зарурати таъин ва пешбурди экспертизаи судӣ-тиббии далелҳои шайъиро бо мақсади тасдиқ ё инкор намудани факти ҷой доштани хуни ҷабрдида дар он ба миён меорад. Мутоносибан, гуфта метавонем, ки ҷавоби мусбат гирифтани ба ин савол ба иттилооте, ки дар натиҷаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ба даст омадааст, хусусияти муҳимтари исботкунӣ мебахшад.

Аз парвандаҳои ҷиноятӣ омӯхташуда бармеояд, ки дар 20% ҳолатҳо ҳуди натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бо роҳи гузаронидани амалҳои мухталифи тафтишӣ ва бештар – азназаргузаронии ашӯҳо, таъин ва пешбурди экспертизаи судӣ, санҷиши нишондод дар ҳамон ҷой бо дигар шахс, санҷида шудаанд. Зимнан, дар баъзе ҳолатҳо бо мақсадҳои ишорашуда на як, балки якчанд амали тафтишӣ гузаронида шудааст.

Дар натиҷаи ҷунин таҳқиқот, ба ғайр аз тасдиқи аҳаммияти исботкунии натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, иттилооти мухталифи дигар низ ба даст омада метавонад, аниқтараш: ошкор кардани молу мулки дуздидашуда; муайян кардани вазъияти содири ҷиноят; муқаррар намудани ҷабрдидагон ва шохидони қаблан маълумнабуда ва ғ. Мусаллам аст, ки дар хусуси истифодаи бевоситаи натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчун иттилооти ибтидоӣ барои ба даст овардани далелҳои нав дар рафти

²⁰⁷ Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. – М.: Норма, 2008. – С. 163.

²⁰⁸ Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза: учебник. – М.: Право и закон; Юрайт-Издат, 2002. – 318 с.

тафтиши минбаъда – кофтуков, пурсиш, шаҳодаткунонӣ, нишон додан барои шинохтан ва дигар амалҳо, ҳарф зада метавонем.

Ба андешаи А.А. Отаров, истифодаи далелҳо дар шаклҳои гуногун ифода меёбад: истифодаи далелҳо бо мақсади санчиши маълумоти ибтидоӣ ва оперативӣ-чустучӯӣ, инчунин дигар далелҳо; истифодаи далелҳо бо мақсади ба даст овардани далелҳои нав; истифодаи далелҳо бо мақсади сохтани амсилаи механизми ҷинояти содиршуда; истифодаи далелҳо – ҳамчун воситаи муқаррар намудани асосҳои қарорҳои муурофиавӣ аз рӯйи парвандаи ҷиноятӣ, истифодаи далелҳо бо дигар мақсадҳои, ки ба таъиноти истехсолоти судии ҷиноятӣ муҳолифат намекунад²⁰⁹. Ба назар мерасад, ки дар ин маврид сухан бештар на дар хусуси шаклҳо, балки самтҳои истифодабарии маълумоти исботкунӣ меравад. Мо чунин мешуморем, ки самтҳои истифодабарии натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар рафти тафтиши минбаъда инҳо буда метавонанд:

– ба даст овардани далелҳои нав (масалан, муқаррар кардани шохидони қаблан маълумнабуд);

– сохтани амсилаи механизми ҷинояти содиршуда, вазъияти содири он;

– дар ин асос пешниҳод намудани фарзияҳои нав аз рӯйи парванда ва ташкили санчиши онҳо;

– ташаккули асосҳо барои қабули қарорҳои муурофиавӣ аз рӯйи парванда (чунончӣ, маълумоте, ки дар натиҷаи гузаронидани санчиши нишондоди гумонбаршуда дар ҷойи ҳодиса ба даст омадааст, масалан, ҳамчун яке аз асосҳои нисбати ӯ пешбарӣ шудани айбнома хизмат карда метавонад).

Бо мақсади таҳқиқоти аҳаммияти исботкунии санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ, баъзан пурсиши шахсони гуногун гузаронида мешавад. Дар ҳар сурат, тавре мушоҳида мегардад, гузаронидани чунин пурсишҳо ҳамчун воситаи муассири муқаррар намудани ҳақиқат аз рӯйи парванда баромад карда, ба асоси исботкунӣ саҳми муҳим мегузорад. Чунончӣ, дар таҷриба ҳолатҳои кам нестанд, ки шахси нишондоди

²⁰⁹ Ниг.: Отаров Л.Л. Использование доказательств в процессуальных решениях по уголовным делам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 9.

ӯ санҷидашуда (ҳамчун қоида, ин гумонбаршаванда ё айбдоршаванда), дар рафти муурофияи судӣ арз менамояд, ки амалҳо ва тавзеҳотҳои ӯ дар рафти санҷиши нишондод зери фишори ҷисмонӣ ё руҳии кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ анҷом дода шудаанд. Зимнан, дар як қатор ҳолатҳо чунин рафтори шахси зикршударо дар рафти тафтиши пешакӣ пешгӯӣ намудан мумкин аст. Дар рафти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ истифода гардидани сабти видеоӣ имкон медиҳад, ки минбаъд дар суд пайдо шудани шубҳа вобаста ба саҳеҳияти натиҷаҳои амали тафтишӣ пешгирӣ карда шавад. Дар робита ба ин, В.А. Газизов ва А.Г. Филиппов чунин мешуморанд, ки «агар санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мутобиқи тавсияҳои криминалистика дуруст гузаронида шавад ва сабти видеоиро дар бар гирад, ҳамчун қоида, натиҷаҳои он аз тарафи ягон кас зери шубҳа қарор дода шуда наметавонад»²¹⁰.

Дар ҳолати истифодаи дигар воситаҳои дарҷ ва зикр намудан (аз ҷумла, дар айни замон намуди паҳншудаи он – аксбардорӣ), ки имконияти инъикосии он қадари аёни тамоми рафти амали тафтиширо намедиҳад, пас аз хотимаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса гузаронидани пурсиши шахсони холис, ки дар гузаронидани он иштирок кардаанд, мувофиқи мақсад мебошад. Шахсони холис ба сифати шоҳид пурсида мешаванд ва дар ин ҳол, доираи масъалаҳои зерин муайян карда мешаванд:

– оё аз нуқтаи назари шахси холис дар рафти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ ташаббуси шахси пурсишшаванда зоҳир гаштааст;

– ташаббуси шахсе, ки нишондодаш санҷида мешуд, чӣ гуна зоҳир мегардид (оё ӯ дилпуруна амал мекард, бо майлу рағбат тавзеҳот медиҳад, ба объектҳо ишора мекард ё амалҳоро намоиш медиҳад ва м.и.).

Бояд қайд намуд, ки пурсиши шахсони холис ба талаботи қ. 1 м. 56 КМЧ ҚТ муҳолифат намекунад, ки тибқи он, ба сифати шоҳид барои додани нишондод шахсе даъват карда мешавад, ки ба ӯ ягон ҳолати барои парвандаи

²¹⁰ Газизов В.А., Филиппов А.Г. Видеозапись и ее использование при раскрытии и расследовании преступлений: учебное пособие. – М.: Щит-М, 1998. – С. 53.

чиноятӣ аҳаммиятдошта маълум аст. Хамин тавр, ҳангоми ба вучуд омадани шубҳа дар саҳеҳияти натиҷаҳои амали тафтишӣ, шахсони холис ба сифати шоҳид пурсида шуда метавонанд. Аммо, ҳудуди байни пурсише, ки барои таҳқиқи аҳаммияти исботкунии санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса гузаронида мешавад ва пурсише, ки бо мақсадҳои расман «мустаҳкам» намудани маълумотҳои бадастомада анҷом меёбад, на он қадар аён мебошад.

Ба назари мо, пурсиши шоҳидон набояд пурсиши шахсони холисро дар бораи рафт ва натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ, ки бевосита ҳангоми гузаронидани санчиши нишондод амалӣ мегардад, айнан такрор намояд, чунки он бо мақсади пайдо кардани далелҳои нав анҷом дода мешавад²¹¹. Дар рафти пурсиш чунин ҳолатҳои хусусияти равонӣ ва фактологӣ дошта муайян карда мешаванд, ки ба муфаттиш ва сипас суд дар дуруст баҳо додани рафт ва натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, шаҳодат додан дар хусуси ихтиёрӣ будани амалҳои шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад, кумак мерасонанд.

Дар таҷриба чунин пурсишҳо ҳам аз тарафи ҳамон муфаттише, ки санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро гузаронида буд ва ҳам муфаттиши дигар гузаронида мешаванд. Ҳолати охирин барои объективикунони натиҷаҳои пурсиш дар вазъияте, ки пурсиш барои «мустаҳкам» намудани натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса истифода бурда мешавад, хизмат менамояд. Воқеан ҳам, гузаронидани пурсиш аз тарафи ҳамон муфаттише, ки санчиши нишондодро анҷом дода буд, баъзе хавфҳои муносибати (нигоҳи) субъективиро ба вучуд меорад. Аммо, дар як қатор ҳолатҳо ҳангоми самту равиши оқилонаи тактикӣ доштани пурсиш ба муфаттиши дигар воғузур кардани он нолозим буда метавонад.

Аз омӯзиши парвандаҳои ҷиноятӣ омӯхташуда бармеояд, ки бо мақсади бо маълумоти исботкунии дар рафти санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса гирифташаванда таъмин намудани таҳқиқот, қариб ки имкониятҳои

²¹¹ Ниг.: Газизов В.А., Филиппов А.Г. Видеозапись и ее использование при раскрытии и расследовании преступлений: учебное пособие. – М.: Щит-М, 1998. – С. 53.

чорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ, ташкилӣ ва дигар чорабиниҳо истифода бурда намешавад²¹².

Дахалияти далел ба маънои умумӣ қобилияти онро оид ба муқаррар намудани маълумоте, ки барои парвандаи ҷиноятӣ аҳаммият дорад, ифода менамояд. Чунончӣ, А.П. Рыжаков чунин мешуморад, ки дахлияти далелҳо хусусияте мебошад, ки дар робитаи далелҳо бо ҳодисаи дар муҳофизати ҷиноятӣ таҳқиқшаванда зоҳир мегардад²¹³. Ба андешаи И.В. Михайловский, ин хусусияти далелро ба он робитаи мантиқии байни маълумотҳои дар он мавҷудбуда ва ҳолатҳое, ки таҳти муқарраркунӣ қарор доранд, мебахшад²¹⁴. Е.А. Доля дахлиятро ҳамчун талаботи ҳуқуқӣ муайян мекунад, ки ба мазмуни далел нигаронида шуда, алоқамандии онро бо ҳолатҳо ва фактҳои барои парвандаи ҷиноятӣ аҳаммиятдошта ифода менамояд. Дар ин ҳол, муҳаққиқ қайд менамояд, ки далели дахлдошта ба сифати воситаи муқаррар кардани ҳолатҳое, ки аз рӯйи парвандаи ҷиноятӣ таҳти муқарраркунӣ қарор доранд, хизмат мекунад²¹⁵. Натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ дахлдор ҳисобида мешаванд, агар дар рафти гузаронидани он маълумоте ба даст омада бошад, ки барои парванда аҳаммият дорад. Бояд қайд намуд, ки муфаттиш гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, нақша ва натиҷаи онро пешгӯӣ намуда, қаблан дахлияти эҳтимолии далели ояндаро муайян мекунад. Ба ибораи дигар, санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса эҳтимолияти муайяни дахлиятро фаро мегирад, зеро муфаттиш гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро бо мақсади ошкорнамоии ҳолатҳое, ки қаблан барои парванда аҳаммият надоштани онҳо маълум мебошад, ба нақша намегирад.

Аз тарафи дигар, дахлияти натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ, ба монанди саҳеҳияти онҳо, дар

²¹² Ниг.: Рыжаков А.П. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. – М.: НОРМА. ИНФРА-М, 2002. – С. 231, 267.

²¹³ Ниг.: Рыжаков А.П. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. – М.: НОРМА. ИНФРА-М, 2002. – С. 232.

²¹⁴ Ниг.: Михайловский И.В. Основные принципы организации уголовного суда. – Томск, 1905. – 336 с.

²¹⁵ Ниг.: Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – С. 241 (Автор комментария к главе – Е.А. Доля).

як қатор ҳолатҳо танҳо пас аз таҳқиқи онҳо бо роҳи гузаронидани дигар амалҳои тафтишӣ, чораҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ташкилӣ ва дигар чорабиниҳо муқаррар шуда метавонад.

Бояд қайд намуд, ки дар адабиёти илмӣ низ мафҳумҳои дахлияти далелҳо каме фарқ менамоянд, гарчанде мавқеи олимони мухталиф дар ин масъала моҳиятан наздик мебошанд. Мутобиқи нуқтаи назари А.П. Рижак, дахлияти далелҳо – ин мутобиқати онҳо ба меъёрҳои ахлоқӣ, ҳақиқат, инчунин талаботи қонун вобаста ба манбаъ, тарзи ҷамъоварӣ ва ба мувофиқи ҷиноятӣ ҷалбкунии маълумотҳои воқеӣ мебошад. Б.Т. Безлепкин чунин мешуморад, ки дахлияти далелҳо мақбулияти онҳоро аз нуқтаи назари қонунӣ будани манбаъ, усулҳо ва тарзҳои ба даст овардани маълумотҳои воқеӣ ифода менамояд²¹⁶. И.Б. Михайловский дахлияти далелҳоро ҳамчун шакли ҳуқуқии маълумотҳои ба парванда дахлдошта баррасӣ мекунад, ки дар худ талаботҳои зеринро фаро мегирад: 1) субъекти дахлдори ба даст овардани далелҳо; 2) қонунӣ будани манбаи маълумотҳо; 3) барои ба даст овардани онҳо истифода бурдани ҳамон амали тафтишӣ ё судӣ, ки дар қонун пешбинӣ шудааст; 4) бо риояи талаботҳои муқаррарнамудаи қонун гузаронидани амали тафтишӣ ё судӣ²¹⁷. Ба андешаи Е.А. Доли бошад, дахлият – ин талаботи ҳуқуқӣ мебошад, ки нисбати шакли далел, яъне сарчашмаи маълумотҳои воқеӣ ва тарзи ҷамъоварии (ташаққули) далелҳо тавассути амали дахлдори тафтишӣ ё судӣ талаб карда мешавад. Муҳаққиқ қайд менамояд, ки дахлияти далелҳо - мутобиқати онҳоро ба талаботи қонун оид ба сарчашмаҳои маълумоти воқеӣ ва тарзҳои ҷамъоварии (ташаққули) далелҳо ифода менамояд²¹⁸.

Дар адабиёти соҳавӣ андешаҳои вохӯрда мешаванд, ки тибқи онҳо, баҳодихии ҷоизияти далелҳо на тавассути ақидаи ботинии муфаттиш, балки қоидаҳои дар қонун муқарраршуда анҷом дода мешавад. Аммо, м. 88 КМҶ ҚТ мафҳуми баҳодихии далелҳоро чунин шарҳ медиҳад: «Таҳқиқбаранда,

²¹⁶ Ниг.: Безлепкин Б.Т. Комментарий к УПК РФ. – М.: «Кнорус», 2002. – С. 122.

²¹⁷ Ниг.: Михайловский И.В. Основные принципы организации уголовного суда. – Томск, 1905. – 336 с.

²¹⁸ Ниг.: Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – С. 244 (Автор комментария к главе – Е.А. Доля).

муфаттиш, прокурор, суд, судья қонун ва дарки ҳуқуқиро ба роҳбарӣ гирифта, далелҳоро бо ақидаи ботинии худ, ки ба баррасии ҳаматарафа, пурра ва холисонаи ҳама ҳолатҳои парванда асос ёфтааст аз нигоҳи мансубият доштан, қобили қабул будан, саҳеҳ будан ва кифоя будани маҷмуи ҳамаи далелҳои ҷамъовардашуда барои ҳалли парвандаи ҷиноятӣ баҳо медиҳад; Далел ба парванда мансубиятдошта эътироф карда мешавад, агар аз маълумотҳои воқеие иборат бошад, ки онҳо хулосаҳо оид ба мавҷуд будани ҳолатҳои барои парвандаи мазкур аҳаммиятдоштаро тасдиқ намоянд, рад кунанд ё таҳти шубҳа гузоранд; Далел қобили қабул эътироф карда мешавад, агар он бо тартиби дар Кодекси мазкур пешбинишуда ба даст оварда шуда бошад; Далел саҳеҳ эътироф карда мешавад, агар дар натиҷаи тафтиш маълум шавад, ки он ба ҳақиқат мувофиқ аст; Маҷмуи далелҳо барои ҳалли парвандаи ҷиноятӣ кофӣ эътироф карда мешавад, агар далелҳои ба парванда мансубиятдошта ва қобили қабуле ҷамъоварӣ шуда бошанд, ки ҳақиқатро оид ба ҳама ва ҳар як ҳолате, ки бояд бо парвандаи мазкур исбот карда шаванд, бе баҳс муайян намоянд; Ягон далел барои таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор, суд, судья қувваи пешакӣ муқарраршударо доро нест»²¹⁹. Дар ин маврид, П.Е. Кондратов дуруст қайд менамояд, ки «баҳодиҳии далелҳо тибқи ақидаи ботинӣ маънои онро надорад, ки муфаттиш, таҳқиқбаранда, прокурор ва суд дар масъалаи бо маводҳои парванда исбот шудан ё нашудани ин ё он ҳолатҳои барои ҳалли парванда аҳаммиятдошта дар хулосаҳои худ комилан озоданд: дар ҳар сурат, онҳо ухдадоранд он муқаррароти қонунро, ки тартиби гирифтанд²²⁰, қайд намудан, санҷиш кардан ва баҳо додани далелҳоро муайян менамоянд, ба роҳбарӣ

²¹⁹ Моддаи 88-и Кодекси муурофиавии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/content/кодекси-муурофиавии-ҷиноятӣи-ҷумҳурии-тоҷикистон> (санаи муроҷиат: 01.07.2023).

²²⁰ Ниг.: Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Отв. ред. И.Л. Петрухин. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – С. 146, 170 (Автор комментария к главе – И.Б. Михайловская. Дар баробари ин, дар м. 170 КМҶ ФР (қ. 3 м. 88 КМҶ ҶТ) қобили қабул эътироф кардани далел эътироф мешавад «агар он бо тартиби дар Кодекси мазкур пешбинишуда ба даст оварда шуда бошад».

гиранд»²²¹. Ҳамин тавр, ақидаи ботинӣ ва риояи қатъии талаботи қонун ҳамчун ду чанбаи як фаъолият – баҳодиҳии далелҳо – дар робитаи зич қарор доранд.

Дар навбати аввал, санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ бояд бо риояи муқаррароте, ки дар м. 207 КМҚ ҚТ, инчунин, м.м. 46-49, 56-60, 85 КМҚ ҚТ мустаҳкам шудаанд, гузаронида шавад. Мутаассифона, дар таҷриба ҳолатҳое вохӯрда мешаванд, ки ин талаботҳои муҳимтарин аз ҷониби мақомоти тафтишӣ риоя карда намешаванд.

Ҳамин тавр, дар ин ҷо мо вазъиятеро мушоҳида карда метавонем, ки дар он ба муҳимияти маълумоти дастрасшаванда нисбат ба қонунӣ будани дастраскунии он бартарӣ дода шудааст. Дар ҳақиқат, муфаттиш тавонистааст, ки манзараи дақиқи ҳодисаи баамаломадаро барқарор кунад: дар рафти гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса маълумоти зиёди аёнӣ ба даст оварда шудааст. Ғайр аз он, ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ дар бешазор дарафше ошкор карда шуд, ки бо он ба ҷабрдида зарба зада шудааст. Вале, ҳолатҳои зикршуда, албатта, барои эътироф кардани далелҳое, ки бо роҳи вайрон кардани қонун ба даст оварда шудаанд, сабаб шуда наметавонанд.

С.В. Пиляветс маҳакҳои зерини баҳодиҳии натиҷабахшии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро ҳангоми тафтиши ҷинояти одамкушӣ пешниҳод намудааст:

– дар ҳулосаи айбдорӣ истифода бурдани истинод ба натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса;

– дар ҳукми суд истифода бурдани истинод ба натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса;

– дар рафти гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса муқарар кардани ҳолатҳои нав²²².

²²¹ Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – С. 77 (Автор комментария к главе – П.Е. Кондратов).

Аммо, дар як қатор ҳолатҳо, бо ба роҳбарӣ гирифтани танҳо ҳамин маҳакҳои ишорашуда, дар хусуси аҳаммияти сифатии натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамқушӣ ҳукм кардан ва муайн намудани саҳми муайяне, ки бо онҳо ба асоси (базаи) исботкунӣ аз рӯйи парвандаи ҷиноятӣ ворид шудааст, ғайриимкон мебошад.

Таҳқиқот нишон дод, ки дар таҷриба дар бештари ҳолатҳо (89%) натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса танҳо дар ҳуҷҷатҳои ниҳой аз рӯйи парванда инъикос меёбанд ва онҳо дар якҷоягӣ бо дигар далелҳо танҳо барои асоснок кардани айбдорӣ шахс ё ин ки барои тасдиқ намудани факти аз тарафи шахс содир шудани кирдори ба ҷамъият хавфнок (ҳангоми барои ҳалли масъалаи қабули чораҳои маҷбурсозии дорои хусусияти тиббӣ ба суд ирсол кардани парвандаи ҷиноятӣ) истифода бурда мешаванд. Зимнан, дар бештари мавридҳо дар ҳулоса ва ҳукми айбдорӣ ишора ба факти гузаронида шудани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ба таври мухтасар – бо роҳи дар номгӯйи умумии далелҳо ёдовар шудани он ва бидуни зикр кардани аҳаммияти мушаххаси натиҷаҳои ин амали тафтишӣ барои парванда, пешбинӣ карда мешавад.

Дар баробари ин, аз шумораи умумии парвандаҳои таҳлилгардида дар ҳар як парвандаи даҳум натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар маводҳои парвандаи ҷиноятӣ умуман инъикос наёфтаанд. Ин бори дигар аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ба чунин амали муҳимми тафтишӣ, ба монанди санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, ҳангоми тафтиши ҷиноятҳо тавачҷуҳи кофӣ зоҳир намегардад ва бинобар ин, таҳия ва ҷорӣ намудани тавсияҳои дахлдори методӣ доир ба омодагӣ ва гузаронидани он, ки ба шароитҳои муосири амалияи тафтишӣ ҷавобгӯ мебошанд, зарур доништа мешавад.

²²² Ниг.: Пилявец С.В. Современные проблемы проведения проверки показаний на месте: Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Калининград, 2004. – С. 8-9.

ХУЛОСАҲО

Тадқиқоти диссертатсионӣ вобаста ба санчидани нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ имконияти пешниҳоди хулосаҳои зеринро медиҳад:

1. Мафҳуми «санчидани нишондод дар ҷойи ҳодиса»-ро метавон чунин маънидод кард: ин амали тафтишии мебошад, ки дар санчиши нишондодҳо субъектҳои муайян (гумонбаршуда, айбдоршаванда, шохид, ҷабрдида)-ро бо мақсади барқарор намудани ҳолатҳои нав дар ҷойи муайян фаро мегирад. Доираи муайянкунӣ шартан ба амалҳои комплексие вобаста аст, ки онҳо ба санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса дохил мешаванд [1-М].

2. Мақсадҳои асосии санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ ба даст овардани далелҳои муайян ба ҳисоб рафта, он фарқияти миёни амалҳои тафтиширо бозгӯӣ менамояд. Мунтазам такмил додани андешаҳо оид ба ҳадафҳои амалии ин амали тафтишӣ бозгӯӣ раванди таърихӣ инкишофи ҳуди ин низоми амали тафтишӣ ба ҳисоб меравад. Мақсади амали тафтиши санчиши нишондодҳои гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида ва шохид тафтиши далелҳои ҷамъоваришудаи дар нишондодҳои шохидон, айбдоршаванда мавҷудбуда ва ба даст овардани далелҳои нав мебошад [3-М].

3. Барои равшанӣ андохтан ба ифодаи мазмун ва моҳияти илмӣ мафҳуми санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ муфассалтар баррасӣ намудани мақсади он ба манфиати кор мебошад:

А) Санчиши далелҳои ҷамъовардашуда. Тафтиши маълумоти дар нишондодҳои шахсон, инчунин дигар манбаъҳои муқаррарнамудаи қонун мавҷуда, ки муфаттиш ба воқеияти он бовар ҳосил мекунад. Санчиш имкони муайян кардани мувофиқати маълумоти дар нишондодҳои пурсишшаванда, инчунин дар дигар манбаъҳо мавҷудбуда ба вазъияти воқеии маҳалли санчиши нишондод ва дигар ҳолатҳои дар парванда муқарраргардидаро фароҳам меорад. Натиҷаҳои санчиши нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса бо дигар маълумоти дар парванда мавҷудбуда муқоиса намуда, муфаттиш

метавонад дар бораи эътимоднокӣ ё безътимод будани далелҳои тафтишшаванда хулосаи ҳолисона барорад.

Б) Гирифтани далелҳои нав. Аз таҳлили адабиёти мавҷуда бармеояд, ки баъзе муаллифон аз рӯйхати мақсадҳои дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондодҳо сарфи назар кардани баъзе амалҳо, аз ҷумла ба даст овардани далелҳои навро пайравӣ мекунанд. Дарвоқеъ, санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчун амали мустақили тафтишӣ ба дарёфти далелҳои нав нигаронида мешавад. Аммо дар ин маврид мо ба андешае ҳастем, ки ин ҳадаф танҳо дар сурати ошкор ва сабт карда шудани ҳолатҳои нави барои далелҳои парванда муҳим, аз ҷумла ошкор намудани ҷасади ҷабрдида, нишонаҳои ҳузури ҷинояткор дар ҷойи ҳодиса, дигар далелҳои шайъии моддӣ ва ғайра дар ҷараёни амали тафтишӣ амалӣ мегардад.

4. Ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ муфаттиш ба ин омилҳо таъяс кардани зарур аст:

а) мавҷудияти ҷойҳое, ки шохид ё айбдоршаванда дар бораи он нишондод додааст (аз рӯйи аломатҳои хоси ин ҷой, ки дар нишондод оварда шудааст ва он дар воқеият мавҷуд мебошад);

б) мавҷудияти усули ворид шудан ба ҷойи ҷиноят ё тарк кардани ҷойи ҷинояти одамкушӣ;

в) мавҷуд будан ё набудани ихтилофот дар нишондодҳои якҷанд шохидон ё айбдоршаванда дар бораи роҳ ба ҷойи ҳодиса, инчунин оид ба ҳуди ҷойи ҷинояти одамкушӣ, ҷойи вохӯрӣ бо шарикон ва ё дар бораи кирдор дар ҷойи муайян;

г) ба маълумоти шахсе, ки нишондодаш дар бораи ҳолатҳои воқеии парванда тафтиш карда мешавад.

5. Тафтиши нишондодҳо бо усулҳои гуногун амалӣ мегардад. Панҷ усули асосиро барои тафтиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ муайян кардан мумкин аст: 1) имкони ташаббускорӣ фароҳам овардан ба шахси пурсишшаванда, ки нишондоди ӯ санҷида мешавад; 2) бо ҳар як айбдоршаванда ва шохид гузаронидани санҷиши алоҳидаи нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса; 3) ҳангоми санҷиши нишондод дар

чойи ҳодисаи фароҳам овардани шароит барои нақли рафти ҳодиса; 4) ҳангоми санчиши нишондод алоқамандии ҳолати кор ва ашҳоро дар чойи ҳодиса нишон додан; 5) назорат аз болои касе, ки нишондоди \bar{y} санчида мешавад [4-М].

6. Усулҳои тактикӣ-равонии батанзимдарорандаи амалҳои ногаҳонии муфаттиш ҳангоми истехсоли санчиши нишондодҳо дар чойи ҳодиса нисбат ба шахси тафтишшаванда. Ин усули бо кирдори шахси ин амали тафтишотиро анҷомдиҳанда вобастагӣ дошта, дар он истифодаи омилҳои ногаҳонӣ ба назар гирифта мешавад. Дар натиҷаи ин амали ногаҳонӣ, ки воситаи таъсирбахши тактикӣ ва равонӣ ба иштирокчиҳои санчиши нишондод дар чойи ҳодиса мебошад, раванди ҳолати руҳии шахс фаъол гардида, ин омил ба рафъи ихтилофоти \bar{y} дар ҷараёни тафтишот кумак мерасонад. Ба ҷанбаҳои равонии амали тафтиши диққати махсус дода аз онҳо ду ҷанбаи асосиро ҷудо кардан мумкин аст: якум – оқибатҳои равонии таъсири ногаҳонӣ ва дуюм, рафтори шахсе, ки ба ғафлат афтадааст. Оқибатҳои таъсири ногаҳонӣ аз омилҳои зиёд бархӯрдор аст, ки онҳо дар тафтиши ҷиноят аҳаммияти калон доранд. Ин омилҳоро ба таври зайл метавон номбар кард: талафи вақт; номуташаккилӣ дар афкори зеҳнӣ ва дар баробари он амалҳои номуносиб ё маҷбурӣ; фишори қавии равонӣ; заиф кардани мавқеи интиҳоб намудаи шахс дар муҳолифат (ва ё тағйир додани он) [4-М].

7. Бақайдгирии далелҳоро чунин шарҳ додан мумкин аст – ин низоми амалҳо доир ба дар шаклҳои муқаррарнамудаи қонун таҷассум ва нигоҳ доштани маълумотҳои воқеӣ, ки барои ҳалли дурусти парвандаи ҷиноятӣ аҳаммият доранд, инчунин шароитҳо, воситаҳо ва тарзҳои қайду сабт мебошад. Аз мафҳуми мазкур чунин бармеояд:

Якум, қайду сабти далелҳо – ин на танҳо расмиёти зеҳнии дар хотир доштани ягон ҳолатҳо, падидаҳо ва ҷараёнҳо, балки ба маънои муайян фаъолияти ҷисмонӣ, низоми амалҳо мебошад.

Дуюм, ба сифати объекти қайду сабт на ҳама маълумотҳои воқеӣ, балки танҳо он маълумотҳое баромад мекунанд, ки дар асоси онҳо мақомоти таҳқиқ, тафтиш ва суд бо тартиби муайяннамудаи қонун ҷой доштан ё

надоштани кирдори ба чамъият хавфнок, гуноҳи шахсе, ки кирдори ба чамъият хавфнокро содир кардааст ва дигар ҳолатҳои барои ҳалли дурусти парванда аҳамиятдоштаро муқаррар менамоянд.

Сеюм, ин фаъолият ба таҷассум намудани объекти қайду сабт дар шаклҳои муайян равона гардидааст ва бинобар ин, на ҳама гуна шакли таҷассумнамоӣ, ҳатто шакли моддии он, балки танҳо шакли бо қонуни муурофиявии ҷинояти муқарраршуда талаботи қайду сабтро қонеъ намуда, ба ин мафҳум ҷавобгӯ мебошад.

Чорум, ба мафҳуми қайду сабти далелҳо на танҳо таҷассум намудани ҳуди маълумотҳои воқеӣ, балки инчунин амалҳо доир ба ошкоркунии онҳо дохил мешавад, чунки ҷоизияти далелҳо аз манбаҳо, воситаҳо ва тарзҳои ошкоркунии ин ва дигар маълумотҳо вобастагӣ дорад. Барои дар хусуси ҷоизияти онҳо ҳукм кардан маълумоти дахлдор зарур мебошад, ки чамъоварии он маҳз ҳангоми қайду сабти далелҳо анҷом дода мешавад.

Панҷум, азбаски қайду сабти далелҳо ин соҳибшавии далелҳо тавассути шакли дахлдори муурофиявӣ мебошад, зарур аст, ки иттилоот дар бораи ҳуди ҷараёни қайду сабт (дар бораи шароитҳо, воситаҳо ва тарзҳои истифодашавандаи қайду сабт), ки бидуни он ба таври пурра ва объективӣ баҳо додани натиҷаҳои қайду сабт, яъне ҳалли масъалаи пуррагӣ ва мақсаднокии таҷассумнамоӣ ғайриимкон мебошад, таҷассум карда шаванд [2-М].

8. Воситаи асосии қайду сабт протоколи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мебошад. Он аз се қисми асосӣ иборат мебошад: муқаддимавӣ, баёнӣ ва хулосавӣ. Дар протокол маълумоти зерин дарҷ карда мешавад: сана ва вақти гузаронидани амали тафтишӣ; мансаб, унвон, насаб ва сарҳарфҳои номи муфаттиш (ё дигар шахсе, ки санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро анҷом медиҳад); моддаҳои КМҶ, ки дар асос ва бо риояи онҳо амали тафтишӣ гузаронида мешавад; насаб, ном, номи падар ва суроғаи шахсони ҳолис; насаб, сарҳарфҳои ном ва мансаби шахсоне, ки дар санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса иштирок мекунанд (прокурор, ҷимоякунанда, мутахассис ва м.и.); ҳолати ба иштирокчиёни санҷиш фаҳмонида шудани

хуқуқ ва вазифаҳои онҳо; ҳолати огоҳ намудани шоҳид ва ҷабрдида, ки нишондоди онҳо санчида мешавад, дар хусуси ҷавобгарии ҷиноятӣ барои саркашӣ аз додани нишондод ва барои додани нишондоди бардурӯғ, ки он бо имзои ин шахсон тасдиқ карда мешавад; ҷойе, ки дар он гузаронидани санчиши нишондод тахмин карда мешавад (аз суҳанони шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад).

9. Аксбардорие, ки дар ҷараёни амали тафтишӣ анҷом дода мешавад, бояд рафти он, натиҷаҳо ва маълумотҳои дахлдорро дар хусуси объектҳои тасвирёфта инъикос намояд. Барои ноил гардидан ба ин мақсадҳо, ҳангоми баамалбарории амали тафтишии баррасишаванда аксбардорӣ бояд тибқи қоидаҳои аксбардории судӣ, бо назардошти хусусиятҳои хоси санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ва объектҳои таҳти қайдӯ сабт қарордошта, анҷом дода шавад.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Бо дарназардошти таҳлили этимологии истилоҳи «тафтиш» метавон пешниҳод кард, ки мазмуни моддаи 207-и Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври зайл таҳрир карда шавад: «Бо мақсади омӯхтани далелҳои мавҷуда ва ба даст овардани далелҳои нав, нишондоди қаблан аз тарафи гумонбаршуда ё айбдоршаванда, инчунин ҷабрдида ё шоҳид додасударо, ки ба ҷинояти тафтишшаванда алоқамандӣ дорад, бо мақсади муқаррар намудани эътимоднокии ин нишондодҳо метавон дар ҷойи ҳодиса бо роҳи пурсиш ва бознигарии амалҳои шахсони номбаршуда санчид».

Самаранокии санчиши нишондодҳо аз муайян намудани робитаи равонии байни муфаттиш ва иштирокчии парванда (айбдоршаванда, гумонбаршуда, шоҳид ва ё ҷабрдида) вобаста буда, он тавассути ин омилҳо зерин амалӣ мешавад:

– гузаронидани мусоҳибаву суҳбат дар мавзӯҳои дахлдор;

- фаҳмонидани муқаррароти қонун оид ба пушаймонӣ аз кирдорӣ худ;
- нишондоди зарурати кумак ба тафтишот;
- эҳтироми шахсияти пурсишшавандаро риоя намудан;
- бартараф кардани монеаҳо вобаста ба эҳсосоти шахс;
- ба таври воқеӣ ва самимона муносибат намудан бо пурсишшавандагон.

Усулҳои тактикӣ-равонӣ, ки нишондоди шахсро дар ҷараёни амали тафтишотии қаблӣ тавсиф намуда, омодагии равонии ӯро барои тафтиши оянда дар ҷойи ҳодиса муайян менамояд. Тавассути ин усулҳо омилҳои зерин амалӣ мешаванд:

- маълумоти пештараеро, ки муфаттиш дар бораи онҳо қаблан хабар надошт ва ё дар воқеияти ин маълумотҳо ихтилофи назар мавҷуд буда, онҳо бо сабаби заиф гардидани ҷараёни дарки зехнӣ ба миён меоянд;

- ошкор намудани мувофиқат кардан ва ё накардани нишондодҳои шахсе, ки ӯ дар ҷараёни амали тафтишотии қаблӣ додааст;

- маълумот оид ба шахс дар умум, аз ҷумла оид ба хусусиятҳои инфиродиву равонии ӯ;

- омодагии равонии шахсро ба тафтишоти дарпешистодаи нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса муайян кардан [4-М].

Ҳангоми бамаълумбарории санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса бо назардошти тавсияҳои асосии зерин истифода бурдани усули аксбардорӣ ба мақсад мувофиқ мебошад:

а) тавассути аксгирӣ ва сабти видеоӣ тартиби ҳаракати иштирокчиёни амали тафтишӣ сабт карда мешавад, ки он имкон медиҳад ба таври возеҳ мавқеи ҷойгиршавии нисбии айбдоршаванда (гумонбаршаванда, шохид ё ҷабрдида), муфаттиш, шахсони холис ва кормандони милитсия таҷассум карда шавад;

б) ҷойи гузаронидани санчиши нишондод ва объектҳои дар он мавҷудбуда, ки ба онҳо шахси нишондодаш санчишшаванда нишон медиҳад, ба таври алоҳида, калонҳаҷм ва ҳам бо фарогирии муҳити онҳоро ихотақунанда сабт карда мешаванд. Дар ин маврид қайд кардан зарур аст, ки дар адабиётҳои доир ба ин масъала ақидаи ягона ҷой надорад ва азбаски он аҳаммияти калон дорад,

пас бояд дар он муфассалтар истода гузарем. Баъзе муаллифон чунин мешуморанд, ки дар аксҳо шахси пурсидашаванда, ки бо дасти худ ба ягон объект ишора мекунад, бояд инъикос наёбад, зеро ин ягон чизро собит намесозад ва тайёр кардани чунин аксҳо баръакс, дар хусуси саҳнаسازی шаҳодат медиҳад.

в) аксбардории иштирокчиёни маҳалли ҳодиса бо объектҳои дар он мавҷудбуда ба амал бароварда шуда, дар алоҳидагӣ нишон дода мешаванд ва ҳангоми санчишҳои пайдарпайи нишондоди шахсони гуногун аксбардорӣ аз ҳамон як нуқта шуруъ мегардад;

г) аксҳо дар субстратҳои қоғазӣ ва картонӣ часпонда шуда, дар зери ҳар кадоми онҳо навиштаҷот гузошта мешавад ва муфаттиш ба ҳар як варақи суратдор имзо мегузорад [2-М].

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2013 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) [Матн]. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 137.

2. Кодекси муҳофизати ҳаёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тағйиру иловаҳо аз 23.07.2016 [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2009. – №12. – мод. 815.

3. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15-уми августи соли 1935 [Матн]. – Сталинабад: Госиздат Тадж. ССР, 1939. – 48 с.

5. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.mmk.tj/node/843> (санаи муҳоҷият: 28.02.2023).

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 апрели соли 2012, таҳти №809 Дарбори ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси муҳофизати ҳаёти Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=116521 (санаи муҳоҷият: 9.08.2023).

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қабул ва мавриди амал қарор додани Кодекси муҳофизати ҳаёти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 3 декабри соли 2009, таҳти №564 [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2009. – №12. – м. 819; – 2010. – №7. – м. 551; – 2011. – №3. – м. 159; – №7-8. – м. 626; ҚҶТ аз 16.04.2012. – №809; ҚҶТ аз 03.07.2012. – №864; ҚҶТ аз 01.08.2012. – №878; ҚҶТ аз 28.12.12. – №927. – №932.

8. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/13739> (санаи муҳоҷият: 25.05.2023).

9. Уголовно-процессуальный кодекс Таджикской ССР [Текст] (с изменениями и дополнениями на 1 января 1988 г.) – Душанбе: «Ирфон», 1989. – 296 с.

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, тафсириҳо, васоити таълимӣ, курси лексияҳо:

1. Аверьянова, Т.В. Судебная экспертиза [Текст]: курс общей теории / Т.В. Аверьянова. – М.: Норма, 2008. – 480 с.

2. Аверьянова, Т.В., Белкин, Р.С., Корухов, Ю.Г., Российская, Е.Р. Криминалистика [Текст]: учебник / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Российская. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2009. – 990 с.

3. Авсюк, А.В. Процессуальные и тактические особенности проверки показаний на месте [Текст] / А.В. Авсюк. – Минск, 2000. – 36 с.

4. Александров, И.В., Егоров, Н.Н. Криминалистика [Текст]: В 5 томах. Том 3. Криминалистическая техника. Учебник для бакалавриата, специалитета и магистратуры / Под ред. Александров И.В., Егоров Н.Н. – М: Бакалавр. Специалист. Магистр, Юрайт, 2019. – 216 с.

5. Алексеев, Н.С., Бородаков, А.П. и др. Уголовный процесс [Текст] / Н.С. Алексеев, А.П. Бородаков и др. – М., 1972. – 583 с.

6. Антонян, Ю.М., Еникеев, М.И., Эминов, В.Е. Равония преступника и расследование преступлений [Текст] / Ю.М. Антонян, М.И. Еникеев, В.Е. Эминов. – М.: Юристъ, 2006. – 331 с.

7. Асямов, С.В. Равоническая характеристика следственного эксперимента, предъявления для опознания и проверки показаний на месте [Текст]: Лекция / С.В. Асямов. – Ташкент: Академия МВД Узбекистана, 2004. – 34 с.

8. Баев, О.Я., Солодов, Д.А. Криминалистический комментарий к процессуальному порядку производства следственных действий по УПК России [Текст] / О.Я. Баев, Д.А. Солодов. – М.: НОРМА, 2008. – 472 с.

9. Баев, О.Я., Солодов, Д.А. Производство следственных действий криминалистический анализ УПК РФ, практика, рекомендации

криминалистический анализ УПК России, практика, рекомендации профессионалов: практическое пособие [Текст] / О.Я. Баев, Д.А. Солодов. – 2-е изд, испр. и доп. – М.: Эксмо, 2010. – 240 с.

10. Бандурка, А.М., Бочарова, С.П., Землянская, Е.В. Юридическая равония [Текст]: учебник / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская. – Харьков: Нац. ун-т внутр. дел, 2006. – 596 с.

11. Баранов, П.П., Курбатов, В.И. Логика для юристов [Текст]: учебник / П.П. Баранов, В.И. Курбатов. – Ростов-на-Дону, 2003. – 624 с.

12. Баранов, П.П., Курбатов, В.И. Юридическая равония [Текст]: учебное пособие / Под общей ред. А.Н. Ерыгина. Изд. 2-е, стереотипное. – М.: ЦОКР МВД России, 2006. – 480 с.

13. Бахин, В.П., Кузмичев, В.С., Лукьянчиков, Е.Д. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел [Текст] / В.П. Бахин, В.С. Кузмичев, Е.Д. Лукьянчиков. – Киев, 1990. – 167 с.

14. Башкирский, А.И. Равонические особенности следственного эксперимента и проверки показаний на месте [Текст] / А.И. Башкирский. – Челябинск: Челяб. юрид. ин-т МВД России, 1999. – 26 с.

15. Безлепкин, Б.Т. Комментарий к УПК РФ [Текст] / Б.Т. Безлепкин. – М.: «Кнорус», 2002. – 507 с.

16. Безлепкин, Б.Т. Уголовный процесс России [Текст] / Б.Т. Безлепкин. – М., 2003. – 478 с.

17. Белкин, Р.С., Лифшиц, Е.М. Тактика следственных действий [Текст] / Р.С. Белкин, Е.М. Лифшиц. – М., 1997. – 176 с.

18. Белкин, А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве [Текст]: монография / А.Р. Белкин. – М., 2005. – 528 с.

19. Белкин, Р.С. Избранные труды [Текст] / Р.С. Белкин. – М., 2009. – 768 с.

20. Белкин, Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции перспективы [Текст] / Р.С. Белкин. – М.: Юридическая литература, 1987. – 272 с.

21. Белкин, Р.С. Курс криминалистики: Частные криминалистические теории [Текст]: В 3 т. Т. 2 / Р.С. Белкин. – М., 1997. – 464 с.
22. Белкин, Р.С. Проверка и уточнение показаний на месте [Текст]: лекция / Р.С. Белкин. – М.: Изд-во ВШ МВД ЧШФСР, 1961 – 26 с.
23. Белкин, Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы [Текст] / Р.С. Белкин. – М., 1966. – 295 с.
24. Белоусов, В.И., Натура, А.И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного следствия [Текст]: учебно-практическое пособие / В.И. Белоусов, А.И. Натура. – М., ЦОКР МВД России, 2008. – 144 с.
25. Белоусов, В.И., Натура, А.И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного следствия [Текст]: научно-практическое пособие / В.И. Белоусов, А.И. Натура. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 144 с.
26. Будников, В.Л. Показания в уголовном судопроизводстве [Текст] / В.Л. Будников. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 138 с.
27. Быховский, И.Е. Производство следственных действий [Текст] / И.Е. Быховский. – Л., 1984. – 48 с.
28. Быховский, И.Е., Корниенко, Н.А. Проверка показаний на месте [Текст]: учеб. пособие / И.Е. Быховский, Н.А. Корниенко. – Л.: Ин-т усоверш. следств. работников. – 1988. – 67 с.
29. Быховский, И.Е., Корниенко, Н.А. Процессуальные и тактические вопросы применения технических средств при расследовании уголовных дел [Текст] / И.Е. Быховский, Н.А. Корниенко. – Л., 1981. – 49 с.
30. Васильев, А.Н. Тактика отдельных следственных действий [Текст] / А.Н. Васильев. – М.: Юридическая литература, 1981. – 112 с.
31. Васильев, А.Н., Степичев, С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений [Текст] / Отв. ред. чл.-корр. Акад. наук ИЧШС, проф. С.А. Голунский; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики прокуратуры ИЧШС. – М.: Госюриздат, 1959. – 48 с.
32. Васильев, В.Л. Юридическая равония [Текст]: учебник для вузов. 6-е изд. / В.Л. Васильев. – СПб., 2009. – 608 с.

33. Винберг, А.И., Комаринец, Б.М., Митричев, С.П., Попов, В.И. и др. Криминалистика [Текст]: учебник. Ч. 1 / Под ред.: Винберг А.И., Митричев С.П. – М.: Госюриздат, 1950. – 304 с.

34. Винберг, А.И., Шавер, Б.М. Криминалистика [Текст] / А.И. Винберг, Б.М. Шавер. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. – 272 с.

35. Власенко, Н.В., Степанов, В.В. Сущность и тактика проверки показаний на месте [Текст] / Н.В. Власенко, В.В. Степанов. – М: Юрлитинформ, 2006. – 153 с.

36. Волынский, А.Ф., Аверьянова, Т.В., Александрова, И.Л. и др. Криминалистика [Текст]: учебник для вузов / Под ред. проф. А.Ф. Волынского. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 615 с.

37. Гаврилин, Ю.В., Победкин, А.В., Яшин, В.Н. Следственные действия [Текст] / Ю.В. Гаврилин, А.В. Победкин, В.Н. Яшин. – М.: Кн. мир, 2006. 186 [1] с.

38. Газизов, В.А., Филиппов, А.Г. Видеозапись и ее использование при раскрытии и расследовании преступлений [Текст]: учебное пособие / В.А. Газизов, А.Г. Филиппов. – М.: Щит-М, 1998. – 135 с.

39. Гросс, Г. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции и др. [Текст] / Перевод с немецкого: Л. Дудкин и Б. Зиллер. 2 выпуска. – Смоленск, 1895-1896. Выпуск первый (Общая часть). – 178 с.; Выпуск второй (Особенная часть). – 545 [2] с.

40. Диденко, Ф.К. Применение научно-технических средств и методов при осмотре места происшествия [Текст] / Ф.К. Диденко. – Ярославль, 1989. – 173 [1] с.

41. Диденко, Ф.К. Процессуальное оформление фотоснимков в уголовных делах [Текст]: учебное пособие / Ф.К. Диденко. – Ярославль, 1977. – 62 с.

42. Доказывание в уголовном процессе. Традиции и современность [Текст] / [Ю.В. Корневский, Н.М. Кипнис, Е.Ю. Львова и др.]; Под ред. В.А. Власихина. – Москва: Юристъ, 2000. – 271 с.

43. Доспулов, Г.Г. Оптимизация предварительного следствия [Текст] / Г.Г. Доспулов. – Алма-Ата: Наука, 1984. – 208 с.
44. Доспулов, Г.Г. Равония допроса на предварительном следствии [Текст] / Г.Г. Доспулов. – М.: Юрид. лит., 1976. – 112 с.
45. Драпкин, Л.Я., Андреев, А.А. Теория и практика проверки и уточнения показаний на месте [Текст]: научно-методическое пособие / Л.Я. Драпкин, А.А. Андреев. – Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2008. – 76 с.
46. Дулов, А.В. Основы равонического анализа на предварительном следствии [Текст] / А.В. Дулов. – Минск, 1973. – 168 с.
47. Жогин, Н.В., Фаткуллин, Ф.Н. Возбуждение уголовного дела [Текст] / Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. – М., 1961. – 206 с.
48. Зинин, А.М., Майлис, Н.П. Судебная экспертиза [Текст]: учебник / А.М. Зинин., Н.П. Майлис. – М.: Право и закон; Юрайт-Издат, 2002. – 318 с.
49. Зотчев, В.А., Булгаков, В.Г., Курин, А.А. и др. Судебная фотография и видеозапись [Текст]: учебник. – 2-е изд., перераб. / Под ред. Проткина А.А. – М., 2011. – 816 с.
50. Ищенко, Е.П., Ищенко, П.П., Зотчев, В.А. Криминалистическая фотография и видеозапись [Текст]: учебно-практическое пособие / Под ред. Е.П. Ищенко. – М, 1999. – 465 с.
51. Ищенко, Е.П., Топорков, А.А. Криминалистика [Текст]: учебник / Под ред. Е.П. Ищенко. – 2-е изд, испр., доп. и перераб. – М.: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2010. – 780 с.
52. Каминская, В.И. Показания обвиняемого в советском уголовном процессе [Текст] / В.И. Каминская. – М, 1960. – 182 с.
53. Князьков, А.С. Концептуальные положения тактического приема [Текст] / А.С. Князьков. – Томск: Изд-во Томского университета, 2012. – 190 с.
54. Князьков, А.С. Криминалистика [Текст]: курс лекций / А.С. Князьков. – Томск: ТМЛ-Пресс, 2008. – 1127 с.

55. Кокорев, Л.Д., Кузнецов, Н.П. Уголовный процесс: доказывание и доказательства [Текст] / Л.Д. Кокорев, Н.П. Кузнецов. – Воронеж, 1995. – 268 с.
56. Комиссаров, В.И. Криминалистическая тактика: история, современное состояние и перспективы развития [Текст] / В.И. Комиссаров. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 191 с.
57. Комиссарова, Я.В., Семенов, В.В. Особенности невербальной коммуникации в ходе расследования преступлений [Текст] / Я.В. Комиссарова, В.В. Семенов. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 224 с.
58. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) [Текст] / Отв. ред. И.Л. Петрухин. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 224 с.
59. Комментарий к УПК РФ [Текст] / Под ред. И.Л. Петрухина. – М.: ООО «ТК Велби», 2002. – 896 с.
60. Копылов, И.А. Тактика производства проверки показаний на месте [Текст]: лекция / И.А. Копылов, А.П. Резван. – Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 2000. – 22 с.
61. Копылов, И.А., Резван, А.П. Тактика производства проверки показаний на месте [Текст]: лекция / И.А. Копылов., А.П. Резван. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 2008. – 22 с.
62. Криминалистика [Текст] / Отв. ред. И.Ф. Крылова. – Ленинград: Ленингр. ун-та, – 1976. – 591 с.
63. Криминалистика [Текст] / Под ред. А.Н. Васильева. – М., 1980. – 494 с.
64. Криминалистика [Текст] / Под ред. С.А. Голунского. – М, 1959. – 512 с.
65. Криминалистика [Текст] / Под ред. С.П. Митричева, М.П. Шаламова. – М., 1966. – 608 с.
66. Криминалистика [Текст]: учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2008. – 400 с.

67. Криминалистика [Текст]: учебник для вузов / К.Г. Иванов [и др.]; Под науч. ред. В.Н. Карагодина, Е.В. Смахтина. – 2-е изд. – Москва: Изд.: Юрайт, 2023. – 599 с.
68. Криминалистика [Текст]: учебное пособие / Под ред. Н.Г. Шурухнова. – М.: Юристъ, 2005. – 639 с.
69. Куликов, В.Н. Равония внушения [Текст]: учеб. пособие / Под ред. А.Г. Ковалева. – Иваново: Изд-во Ивановского гос. ун-та им. первого в России Иваново-Вознесенского общегородского Совета рабочих депутатов, 1978. – 79 с.
70. Ларин, А.М. Криминалистика и паракриминалистика [Текст]: научно-практическое и учебное пособие / А.М. Ларин. – М., 1996. – 179 с.
71. Леви, А.А. Звукозапись в уголовном процессе [Текст] / А.А. Леви. – М., 1974. – 102 с.
72. Леви, А.А., Горинов, Ю.А. Звукозапись и видеозапись в уголовном судопроизводстве [Текст] / А.А. Леви, Ю.А. Горинов. – Москва: Юрид. лит., 1983. – 109 с.
73. Леви, А.А., Пичкалева, Г.И., Селиванов, Н.А. Получение и проверка показаний следователем [Текст]: Справочник / А.А. Леви, Г.И. Пичкалева, Н.А. Селиванов. – М.: Юрид. лит., 1987. – 112 с.
74. Лузгин, И.М. Моделирование при расследовании преступлений [Текст] / И.М. Лузгин. – М., 1981. – 170 с.
75. Лузгин, И.М. Расследование как процесс познания [Текст]: учебное пособие / И.М. Лузгин. – М.: ВШ МВД ИЧШС, 1969. – 176 с.
76. Лукашевич, В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: (Допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте) [Текст]: учеб. пособие / В.Г. Лукашевич. – Киев: КВШ МВД ИЧШС, 1989. – 88 с.
77. Lupinская, П.А. Докшывание в советском уголовном процессе [Текст] / П.А. Lupinская. – М., 1975. – 221 с.
78. Lupinская, П.А. Уголовный процесс [Текст] / П.А. Lupinская. – М., 1969. – 206 с.

79. Любичев, С.Г. Этические основы следственной тактики [Текст] / С.Г. Любичев. – М., 1980. – 95 с.
80. Ляхов, Ю.А., Луценко, О.А., Чупилкин, Ю.Б. Следственный эксперимент в уголовном судопроизводстве [Текст]: учебное пособие / Ю.А. Ляхов, О.А. Луценко, Ю.Б. Чупилкин. – Ростов н/Д.: СКАГС, 2006. – 88 с.
81. Мачидзода Ҷ.З., Назаров Н.Ҷ. [Матн]: Ҷинояткориҳои муташаккил ва трансмиллӣ. – Душанбе, 2014. – 268с.
82. Малютин, М.П. Тактические приемы в расследовании преступлений [Текст] / М.П. Малютин. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 179 с.
83. Меркулова, М.В. Тактика проверки показаний на месте события [Текст] / Под ред. В.П. Лаврова. – Москва: Юрлитинформ, 2009. – 167 с.
84. Михайловский, И.В. Основные принципы организации уголовного суда [Текст] / И.В. Михайловский. – Томск, 1905. – 336 с.
85. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации [Текст] / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – 1209 с.
86. Орлов, Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе [Текст] / Ю.К. Орлов. – М., 2000. – 138 с.
87. Памятники русского права. Вып. 3. Памятники права периода образования Русского централизованного государства XIV-XV вв. [Текст] / Под ред. Л.В. Черепнина. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1955. – 527 с.
88. Пещак, Ян. Следственные версии [Текст]: криминалистическое исследование / Пер. со словацкого д.ю.н. А.М. Ларина. – М.: Прогресс, 1976. – 228 с.
89. Победкин, А.В. Уголовно-процессуальное доказывание [Текст] / А.В. Победкин. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2009. – 408 с.
90. Подшибякин, А.С. Холодное оружие [Текст] / А.С. Подшибякин. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – 2-е изд. – 242 с.

91. Полянский, Н.Н. Доказательство в иностранном уголовном процессе [Текст] / Н.Н. Полянский. – М., 1946. – 142 с.
92. Порубов, Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии [Текст]: учебное пособие / Н.И. Порубов. – М.: Право, 2007. – 196 [1] с.
93. Равония воздействия (проблемы теории и практики) [Текст] / Редкол.: А.А. Бодалев, А.Г. Ковалев [и др.]. – М., 1989. – 153 с.
94. Ратинов, А.Р. Судебная равония для следователей [Текст]: учебное пособие / А.Р. Ратинов. – М., 1967. – 290 с.
95. Резник, Г.М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств [Текст] / Г.М. Резник. – М.: Юрид. лит., 1977. – 118 с.
96. Розенталь, М.Я. Проверка показаний на месте с использованием звуков и видеозаписи [Текст] / М.Я. Розенталь. – М., 1990. – 32 с.
97. Розин, В.М. и др. Равония в оперативно-розыскной деятельности [Текст]: учебное пособие / В.М. Розин и др. – М., 2005. – 255 с.
98. Романов, В.В. Юридическая равония [Текст]: учебник / В.В. Романов. – М.: Юристъ, 2007. – 588 с.
99. Россов, С.А. Вопросы теории и практики следственной работы в свете нового УПК РФ [Текст] / С.А. Россов; М-во образования Рос. Федерации. Байк. гос. ун-т экономики и права. – Иркутск: РИЭЛ, 2003 – 158 с.
100. Руководство для следователей [Текст] / Под ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 732 с.
101. Руководство для следователя и его общественного помощника [Текст]: учебно-практическое пособие / Отв. ред. Ю.П. Гармаев: для системы Консультант Плюс. – 2016. – 231 с.
102. Рыжаков, А.П. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации [Текст] / А.П. Рыжаков. – М.: НОРМА. ИНФРА-М, 2002. – 1022 с.
103. Рыжаков, А.П. Очная ставка Предъявление для опознания. Проверка показаний на месте: основания и порядок производства [Текст] / А.П. Рыжаков. – М.: Дело и сервис, 2013. – 192 с.

104. Салимов, Ҳ.С. Криминалистика [Матн]: китоби дарсӣ / Ҳ.С. Салимов. – Душанбе: Матбуот, 2006. – 576 с.
105. Салтевский, М.В., Гапонов, Ю.С. Вопросы судебной фотографии и киносъемки [Текст] / М.В. Салтевский, Ю.С. Гапонов. – Киев, 1974. – 162 с.
106. Самиев Н.М. Расследование нераскрытых преступлений прошлых лет (по материалам Республики Таджикистан и Российской Федерации): монография. – М.: Юрлитинформ, 2020. – 152 с.
107. Селиванов, Н.А. Советская криминалистика: система понятий [Текст] / Н.А. Селиванов. – М., 1982. – 150 с.
108. Селиванов, Н.А., Терехилов, В.И. Первоначальные следственные действия [Текст]: краткий справочник следователя / Н.А. Селиванов, В.И. Терехилов. – Москва: Госюриздат, 1956. – 284 с.
109. Селиванов, Н.А., Эйман, А.А. Судебная фотография [Текст] / Н.А. Селиванов, А.А. Эйман. – М., Юрид. лит., 1965. – 231 с.
110. Семенцов, В.А. Следственные действия [Текст]: учебное пособие / В.А. Семенцов. – Екатеринбург, 2007. – 88 с.
111. Смирнов, А.В., Калиновский, К.Б. Следственные действия в российском уголовном процессе [Текст]: учебное пособие / А.В. Смирнов., К.Б. Калиновский. – СПбГИЭУ, 2004. – 75 с.
112. Смирнов, А.В., Калиновский, К.Б. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации [Текст] / Под ред. А.В. Смирнов. – СПб.: Питер, 2003. – 1008 с.
113. Советский энциклопедический словарь [Текст]: 80000 слов / Науч. ред. совет: Прохоров А.М. и др. – Москва: Сов. энциклопедия, 1979. – 1600 с.
114. Соя-Серко, Л.А. Проверка показаний на месте [Текст]: методическое пособие / Отв. ред. Ратинов А.Р. – М.: Прокуратура ИЧШС, 1966. – 90 с.

115. Соя-Серко, Л.А. Тактика проверки показаний на месте [Текст] / Руководство для следователей / Под ред. Селиванова Н.А., Снеткова В.А. – М.: Инфра-М, 2005. – 358 с.
116. Справочник следователя [Текст]: Вып. 1. Практическая криминалистика: следственные действия. Практическое пособие / Рук. авт. кол. Селиванов Н. – М.: «Юридическая литература», 1990. – 285 с.
117. Строгович, М.С. Курс советского уголовного процесса / Основные положения науки советского уголовного процесса [Текст]: Т.1 / М.С. Строгович. – М., 1968. – 470 с.
118. Судебная фотография [Текст]: учебное пособие / Под общ. ред. А.В. Дулова. – Минск: Вышэйш. шк., 1971. – 272 с.
119. Тарасов-Родионов, П.И. Воспроизведение обстановки и обстоятельств события [Текст] / Предварительное следствие: Пособие для следователей / Под ред. Г.Н. Александрова, С.Я. Розенблита. – М.: Госюриздат, 1955. – 247 с.
120. Терзиев, Н.В. Некоторые вопросы следственного осмотра места преступления [Текст] / Под ред. доц. С.П. Митричева. – М., 1955. – 63 с.
121. Томэ, Х., Кэхеле, Х. Современный психоанализ [Текст] / Под ред. А.В. Казанской. – пер. с англ. Т. 1. Теория. – М., 1996. – 575 с.
122. Уваров, В.Н. Проверка показаний на месте [Текст]: учеб. пособие / В.Н. Уваров. – М.: ВЮЗИ, 1982. – 81 с.
123. Уголовно-процессуальное право (уголовный процесс) [Текст]: учебник для вузов / Под ред. проф. Э.К. Кутуева; науч. ред. и вступительное слово проф. В.П. Сальникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский ун-т МВД России; Фонд «Университет», 2019. – 583 с.
124. Уголовный процесс европейских государств [Текст]: монография / Самарин В.И., Луцик В.В. – Москва: Проспект, 2018. – 752 с.
125. Уголовный процесс некоторых стран содружества независимых государств [Текст]: учебное пособие / Ю.П. Якубина. – Орел: Орловский юридический институт МВД России имени В.В. Лукьянова, 2013. – 69 с.

126. Фирсов, В.П. Тактика проверки показаний на месте [Текст] / Криминалистика / Под ред. Е.П. Ищенко, В.И. Комиссарова. – М., 2007. – 509 с.
127. Фирсов, Е.П. Проверка показаний на месте и участие специалиста-криминалиста в ее производстве [Текст] / Е.П. Фирсов. – Саратов: СВШ МВД РФ, 1995. – 55 с.
128. Харзинова, В.М., Шхагапсоев, З.Л. Следственные действия [Текст] / В.М. Харзинова., З.Л. Шхагапсоев. – Краснодар: Краснодарская академия МВД России, 2005. – 220 с.
129. Хлынцов, М.Н. Проверка показаний на месте [Текст] / Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов: Саратов. юрид. ин-т им. Д.И. Курского, 1971. – 120 с.
130. Чегодаева, С.С. Тактика производства отдельных следственных действий [Текст]: Спецкурс / С.С. Чегодаева. – М.: МосУ МВД России, 2004. – 96 с.
131. Шарифзода Ф.Р. Теоретико-правовые основы организации деятельности органов внутренних дел Республики Таджикистан в системе обеспечения национальной безопасности государства: монография [Текст] / Под ред. доктора юридических наук, профессора, Заслуженного юриста Российской Федерации Анатолий Михайловича Кононова. – Душанбе: ЭР-граф, 2023.–267 с.
132. Шейфер, С.А. Следственные действия: система и процессуальная форма [Текст] / С.А. Шейфер. – М.: Юрлитинформ, 2008. – 208 с.
133. Шиханцов, Г.Г. Юридическая равония [Текст]: учебник для вузов / Отв. ред. Томсинов В.А. – М.: Зерцало, 1998. – 352 с.
134. Шобик, Б.И. Проверка и уточнение показаний на месте [Текст]: лекция / Б.И. Шобик. – Хабаровск: Хабар. ВШ МВД ИЧШС, 1987. – 32 с.
135. Шумилин, С.Ф. Полномочия следователя: система и механизм реализации [Текст]: монография / С.Ф. Шумилин. – Белгород: БелЮИ МВД России, 2003. – 132 с.

136. Шурухнов, Н.Г. Тактика проверки и уточнения показаний на месте [Текст] / Криминалистика: курс лекций (для слушателей следственного факультета). Вып. 7 / Под ред. проф. В.П. Лаврова. – М., 1997. – 63 с.

137. Шурухнов, Н.Г. Тактика проверки показаний на месте [Текст] / Криминалистика / Под ред. А.Ф. Волынського, В.П. Лаврова. – М., 2008. – 943 с.

138. Яблоков, Н.П. Криминалистика [Текст]: учеб. для вузов / Н.П. Яблоков. – М., 2000. – 371 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

139. Александров, Г.Н., Строгович, М.С. Проверка показаний на месте [Текст] / Г.Н. Александров, М.С. Строгович // Правоведение. – 1978. – №2. – С. 112-114.

140. Александров, Г.Н., Строгович, М.С. Неправильная практика [Текст] / Г.Н. Александров, М.С. Строгович // Социалистическая законность. – Известия. – 1960. – №3. – С. 20-26.

141. Алексеев, Н.С. Доказывание и его предмет в советском уголовном процессе [Текст] / Н.С. Алексеев // Актуальные проблемы советского государства и права в период строительства коммунизма. Сборник статей. – Л., 1967. – 519 с.

142. Аленин, А.П. Тактика проверки показаний на месте при расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков [Текст] / А.П. Аленин // Наркоконтроль. – 2006. – №2. – С. 16-20.

143. Бахин, В.П., Быков, В.М., Макаров, Н.Л. О тактике повторного следствия [Текст] / В.П. Бахин, В.М. Быков, Н.Л. Макаров // Сибирские юридические записки. – 1974. – Вып. 4. – С. 182-190.

144. Белкин, Р.С. К вопросу о природе, тактических целях и разновидностях следственного эксперимента [Текст] / Р.С. Белкин // Сов. гос-во и право. – 1958. – №1. – С. 115-119.

145. Белозерова, И.И., Крылов, И.В. Следственный эксперимент и проверка показаний на месте [Текст] / И.И. Белозерова, И.В. Крылов // Пробелы в российском законодательстве. – 2011. – №1. – С. 193-195.
146. Белых-Силаев, Д.В., Ульянов, С.В. Тактика и равония проверки показаний на месте [Текст] / Д.В. Белых-Силаев, С.В. Ульянов // Юридическая равония. – 2010. – №2. – С. 2-7.
147. Бурнашев, Н.А., Сердюков, А.В. К вопросу о понятии и сущности проверки показаний на месте [Текст] / Н.А. Бурнашев, А.В. Сердюков // Вестник криминалистики. – 2005. – №3 (15). – С. 86-89.
148. Быков, В.М. О производстве следственных действий [Текст] / В.М. Быков // Законность. – 2005. – №10. – С. 23-27.
149. Быков, В.М. Фактические основания производства следственных действий по УПК РФ [Текст] / В.М. Быков // Журнал российского права. – 2005. – №6. – С. 59-69.
150. Быховский, И.Е. Происхождение и развитие института следственных действий [Текст] / И.Е. Быховский // Вопросы совершенствования предварительного следствия. – Л., 1980. – Вып. 6. С. 36-47.
151. Быховский, И.Е., Ратинов, А.Р. Проверка показаний на месте [Текст] / И.Е. Быховский, А.Р. Ратинов // Вопросы криминалистики. – 1962. – №5 (20). – С. 186-193.
152. Бычков, В.В. Система следственных действий в российском уголовно-процессуальном законодательстве [Текст] / В.В. Бычков // Российский следователь. – 2013. – №10. – С. 11-14.
153. Весенин, Э.Е. Понятие и задачи «проверки показаний на месте» [Текст] / Э.Е. Весенин // Вопросы борьбы с преступностью. – 1969. – Вып. 10. – С. 100-107.
154. Винницкий, Л.В. Проверка показаний на месте в свете УПК РФ [Текст] / Л.В. Винницкий // Вестник ОГУ. – 2006. – №3. – С. 35-37.
155. Винниченко, А.С., Андреев, А.Г. Тактические приемы, используемые при проверке показаний на месте с участниками

организованных преступных групп [Текст] / А.С. Винниченко, А.Г. Андреев // Проблемы борьбы с преступностью: Российский и международный опыт / Отв. ред. Шувалов Н.В., зам. отв. ред. Филин Д.М. – Волгоград, 2013. – №3. – С. 58-63.

156. Власенко, Н.В. Тактика проверки показаний на месте [Текст] / Н.В. Власенко // Законность. – 2008. – №1. – С. 22-25.

157. Власенко, Н. Проверка показаний на месте [Текст] / Н. Власенко // Законность. – 2002. – №6. – С. 14-16.

158. Власенко, Н., Иванов, А. Оpozнание в условиях, исключающих визуальное наблюдение [Текст] / Н. Власенко, А. Иванов // Законность. – 2003. – №6. – С. 22-23.

159. Гавло, В.К., Корчагин, А.А. К вопросу о понятии и принципах построения криминалистической методики предварительного расследования и судебного разбирательства по делам об убийствах [Текст] / В.К. Гавло, А.А. Корчагин // Известия Алтайского государственного университета. – 2013. – Т. 1. – №2 (78). – С. 86-89.

160. Галкин, В.М. О понятии судебной экспертизы [Текст] / В.М. Галкин // Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы (материалы научной конференции). – 1969. – Вып. 1. – С. 42-49.

161. Гвилия, Д.М., Лубин, С.А. Некоторые особенности проверки показаний на месте [Текст] / Д.М. Гвилия, С.А. Лубин // Известия Тульс. гос. ун-та. Сер.: Актуальные проблемы юридических наук. – 2006. – Вып. 16. – С. 174-177.

162. Гвилия, Д.М., Юдин, Н.М. Новые представления о сущности проверки показаний на месте (ст. 194 УПК РФ) [Текст] / Д.М. Гвилия, Н.М. Юдин // Рос. следователь. – 2007. – №4. – С. 13-15.

163. Горелик, А.С. Проверка показаний свидетелей на месте преступления [Текст] / А.С. Горелик // Следственная практика. – 1958. – №32. – С. 116-132.

164. Греку, В.П. Правовые аспекты использования цифровой фото и видеосъёмки в уголовном процессе [Текст] / В.П. Греку // Вестник

Ессентукского института управления, бизнеса и права. – 2010. – №3. – С. 90-92.

165. Давыдов, М.В. К вопросу о соотношении проверки показаний на месте и смежных с ней следственных действий (на примере следственного эксперимента и осмотра места происшествия) [Текст] / М.В. Давыдов // Российский следователь. – 2009. – №21. – С. 2-3.

166. Давыдов, М.В. Тактико-равонические приемы производства проверки показаний на месте при расследовании преступлений, совершенных в условиях неочевидности [Текст] / М.В. Давыдов // Научный портал МВД России. – 2010. – №10. – С. 62-68.

167. Драпкин, Л.Я., Шуклин, А.Е. Следственная версия-основная разновидность информационных решений следователя (некоторые аспекты теории и практики) [Текст] / Л.Я. Драпкин, А.Е. Шуклин // Российский юридический журнал. – 2013. – №4. – С. 169-175.

168. Егоров, Н.Н. Дифференциация тактических приемов проверки показаний на месте [Текст] / Н.Н. Егоров // Вестник Российской таможенной академии. – 2012. – №2. – С. 76-79.

169. Елфимова, Е.И. Особенности производства проверки показаний на месте в отношении женщин, совершивших насильственные преступления [Текст] / Е.И. Елфимова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция. – 2011. – Т. 1. – №5-14. – С. 191-196.

170. Еникеев, М.И. Равония проверки показаний на месте и следственного эксперимента [Текст] / М.И. Еникеев // Юридическая равония. – 2008. – №3. – С. 2-3.

171. Жук, О.Д. Особенности производства следственных действий по уголовным делам об организации преступного сообщества (ст. 210 УК РФ) [Текст] / О.Д. Жук // Законодательство и экономика. – 2003. – №11. – С. 54-60.

172. Згоржельская, С.С. Институт присяжных заседателей как элемент общественного контроля за осуществлением правосудия [Текст] /

С.С. Згоржельская // Реформы 1864 года в теории и практике российского конституционализма: история и современность (к 150-летию Земской и Судебной реформ 1864 г.): материалы междунар. науч.-практ. конф. 10-12 апреля 2014 г. – М., 2014. – С. 85-90.

173. Калугин, А.Г. Понятой в уголовном процессе [Текст] / А.Г. Калугин // Российская юстиция. – 1998. – №10. – С. 11-12.

174. Кальницкий, В.В. Обоснованность производства следственных действий как предмет муфаттишебной оценки [Текст] / В.В. Кальницкий // Российская юстиция. – 2003. – №2. – С. 27-31.

175. Картавский, П.А. Некоторые приемы тактики проверки показаний на месте [Текст] / П.А. Картавский // Научный компонент. – 2019. – №2 (2). – С. 23-32.

176. Картавский, П.А. О недостатках норм ст. 194 УПК РФ [Текст] / П.А. Картавский // Актуальные проблемы борьбы с преступностью: вопросы теории и практики: материалы XXI Международной научно-практической конференции (Красноярск, 5-6 апреля 2018). В 2 ч. / Отв. ред. Н.Н. Цуканов. – Красноярск: СибЮИ МВД России, 2018. – Ч. 2. – С. 58-59.

177. Ким, О.Д., Ли, Э.А. Тактические особенности проверки показаний на месте с использованием компьютерной модели такого места [Текст] / О.Д. Ким., Э.А. Ли // Вестник Кыргызско-Российского славянского университета. – 2013. – Т. 13. – №1. – С. 27-29.

178. Князьков, А.С. Признаки и система следственных действий [Текст] / А.С. Князьков // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – №352. – С. 129-133.

179. Койсин, А.А., Курьянова, Ю.Ю. Соотношение следственноэксперимента и проверки показаний на месте [Текст] / А.А. Койсин, Ю.Ю. Курьянова // Сибирский юридический вестник. – 2008. – №3 (42). – С. 88-91.

180. Колмаков, В.П. Способы собирания и закрепления судебных доказательств [Текст] / В.П. Колмаков // Социалистическая законность. – 1955. – №4. – С. 32-36.

181. Колосович, С.А., Жаворонков, В.А. Некоторые проблемы практического применения норм законодательства о производстве проверки показаний на месте [Текст] / С.А. Колосович, В.А. Жаворонков // Конституция Российской Федерации и проблемы уголовного права, криминологии и уголовного процесса. Сборник научных трудов. – Волгоград, 2005. – С. 132-135.

182. Коновалов, Г.А., Бородич, А.А. Организация проверки и уточнения показаний на месте при расследовании групповых преступлений [Текст] / Г.А. Коновалов., А.А. Бородич // Правовые и тактические вопросы борьбы с преступностью. Межвуз. сборник. – Омск, 1987. – С. 140-147.

183. Кошелева, М.А. Стереотипы выбора следственных действий [Текст] / М.А. Кошелева // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2013. – №2 (24). – С. 290-292.

184. Луцик, А.С. Проверка показаний обвиняемого на месте [Текст] / А.С. Луцик // Следственная практика. – 1973. – №98. – С. 114-119.

185. Маевский, С.С. Тактические рекомендации при проведении отдельных следственных действий, проводимых с участием адвоката [Текст] / С.С. Маевский // Вестник Брянского государственного университета. – 2012. – №2 (1). – С. 210-213.

186. Макаров, И.В. Понятие, сущность и система методов фиксации в криминалистике [Текст] / И.В. Макаров // Труды ВШ МВД ИЧШС. – М., 1971. – №31. – С. 71-89.

187. Мартынов, Р.А. Некоторые особенности тактики проверки показаний на месте на стадии судебного следствия [Текст] / Р.А. Мартынов // Вестник криминалистики. – 2011. – №1 (37). – С. 120-125.

188. Меркулова, М.В. Изучение личности допрашиваемого при подготовке к проверке его показаний на месте [Текст] / М.В. Меркулова //

Вестник Московского университета МВД России. – 2007. – №5. – С. 155-157.

189. Михайлова, М.В. Совершенствование тактики проверки показаний на месте как один из путей повышения эффективности деятельности правоохранительных органов [Текст] / М.В. Михайлова // Совершенствование деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью в современных условиях. Материалы Всероссийской научно-практической конференции (18-19 ноября 2004 г.) / Ред. кол.: Гавло В.К., Даровских Ю.В., Железняк Н.С., Клоц О.И. (Отв.ред.), Лонь С.Л., Макарова З.В., Скутин С.Л., Шеслер А.В. – Тюмень: ТГШИЭУП, 2005. – С. 267-270.

190. Новиков, С.А. Проверка показаний на месте: проблемы правового регулирования [Текст] / С.А. Новиков // Российский следователь. – 2010. – №2. – С. 7-11.

191. Орлов, Ю.Н. Проверка показаний на месте [Текст] / Ю.Н. Орлов // Законность. – 2004. – №2. – С. 21-22.

192. Париц, В.А., Орлов, В.М. Проверка показаний обвиняемого-условие успешного расследования [Текст] / В.А. Париц, В.М. Орлов // Следственная практика. – 1970. – Вып. 87. – С. 80-93.

193. Пятницкий, К.Е. Использование графического метода фиксации при проверке показаний на месте по делам о групповых преступлениях [Текст] / К.Е. Пятницкий // Борьба с групповой и рецидивной преступностью. Межвуз. сборник. – Омск, 1984. – С. 128-132.

194. Середнев, В.А. Проверка показаний на месте как возможный способ фальсификации доказательств [Текст] / В.А. Середнев // Адвокатская практика. – 2012. – №6. – С. 15-19.

195. Смахтин, Е.В. Роль криминалистики в раскрытии и расследовании преступлений: история и современное состояние [Текст] / Е.В. Смахтин // Российский следователь. – 2013. – №11. – С. 30- 34.

196. Соя-Серко, Л.А. Проверка показаний на месте [Текст] / Л.А. Соя-Серко // Практика применения нового уголовно-процессуального

законодательства в стадии предварительного расследования. Тезисы докладов и сообщений на научной конференции (19-21 декабря 1962 года). – М., 1962. – С. 118-122.

197. Соя-Серко, Л.А. Проверка признания обвиняемых путем воспроизведения показаний на месте [Текст] / Л.А. Соя-Серко // Следственная практика. – 1960. – Вып. 43. – С. 119-125.

198. Степичев, С.С. Выезд на место как тактический прием проверки доказательств [Текст] / С.С. Степичев // Соц. законность. – 1955. – №12. – С. 28-31.

199. Строгович, М.С. Сознание обвиняемого как судебное доказательство [Текст] / М.С. Строгович // Сов. юстиция. – 1957. – №8. – С. 16-21.

200. Таркинский, А.И., Юсупкадиева, С.Н. Тактические приемы проведения проверки показаний на месте [Текст] / А.И. Таркинский, С.Н. Юсупкадиева // Российский следователь. – 2012. – №24. – С. 13-15.

201. Токарев, Е.Я. Выход с потерпевшим на место происшествия внес ясность в обстоятельства дела [Текст] / Е.Я. Токарев // Следственная практика. – 1956. – Вып. 28. – С. 177-180.

202. Токаренко, Е.С. Процессуальный порядок установления новых обстоятельств в ходе проверки показаний на месте [Текст] / Е.С. Токаренко // Закон и право. – 2013. – № 4. – С. 73-74.

203. Тришина, Н.Т. Некоторые вопросы соотношения проверки показаний на месте с иными следственными действиями [Текст] / Н.Т. Тришина // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция. – 2010. – Т. 5. – №2-13. – С. 225-229.

204. Турчин, Д.А. Некоторые вопросы использования показаний на месте события для исследования обстановки места происшествия [Текст] / Д.А. Турчин // Ученые записки ДВГУ. – 1967. – Вып. 19. – С. 125-138.

205. Федяева, Н.В. Тактико-организационные особенности производства проверки показаний на месте с использованием автотранспортных средств [Текст] / Н.В. Федяева // Тактика производства

следственных действий в соответствии с новым Уголовно-процессуальным кодексом Российской Федерации. Материалы Всероссийской научной конференции. / Под редакцией: А.П. Резвана, Н.В. Федяевой. – Волгоград: ВА МВД России, 2004. – С. 77-80.

206. Фуфыгин, Б.В. Процессуальные формы проверки показаний на месте [Текст] / Б.В. Фуфыгин // Сов. гос-во и право. – 1978. – №5. – С. 137-138.

207. Халиков, А.Н. Взаимодействие и конкуренция следственных действий [Текст] / А.Н. Халиков // Российский следователь. – 2006. – №2. – С. 5-7.

208. Центров, Е.Е. Проверка показаний на месте в системе следственных действий и процесс доказывания [Текст] / Е.Е. Центров // Вестник криминалистики. – Том 3. – 2013. – №48. – С. 18-26.

209. Шейфер, С.А. Проблемы развития следственных действий в УПК РФ [Текст] / С.А. Шейфер // Уголовное право. – 2002. – №3. – С. 90-92.

210. Шеховцова, Л.С. Проверка показаний в ходе предварительного расследования грабежей и разбоев, совершенных в сельской местности [Текст] / Л.С. Шеховцова // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2013. – №2 (53). – С. 38-41.

211. Шишкина, Е.В. Некоторые вопросы применения проверки показаний на месте в свете нового уголовно-процессуального законодательства [Текст] / Е.В. Шишкина // Проблемы раскрытия преступлений в свете современного уголовного процессуального законодательства. – Екатеринбург, 2003. – С. 517-522.

212. Шурухнов, Н.Г. Участие переводчика в уголовном судопроизводстве как необходимая составляющая оказания квалифицированной юридической помощи [Текст] / Н.Г. Шурухнов // Современное уголовно-процессуальное право-уроки истории и проблемы дальнейшего реформирования: сб. науч. трудов. – Орел: ОрЮИ МВД России им. В.В. Лукьянова, 2019. – Т. 2. – №1. – С. 289-302.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

213. Андреев, А.А. Проблемы теории и практики проверки и уточнения показаний на месте [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Андреев Анатолий Анатольевич. – Барнаул, 2004. – 214 с.

214. Ароцкер, Л.Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ароцкер Лев Ефимович. – Харьков, 1951. – 17 с.

215. Белоусов, В.И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Белоусов Владимир Ильич. – Краснодар, 2003. – 224 с.

216. Власенко, Н.В. Информационная сущность и тактика осуществления проверки показаний на месте [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Власенко Наталия Витальевна. – Саратов, 2001. – 206 с.

217. Гвилия, Д.М. Криминалистическая тактика проверки показаний на месте при расследовании преступлений в сфере экономики [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Гвилия Дмитрий Муртазиевич. – Н. Новгород, 2007. – 185 с.

218. Игнатъев, М.Е. Фактор внезапности, его процессуальное и криминалистическое значение для расследования преступлений [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Игнатъев Михаил Евгеньевич. – Москва, 2002. – 175 с.

219. Лысов, Н.Н. Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Лысов Николай Николаевич. – Москва, 1995. – 63 с.

220. Меремьянина, О.В. Основания производства следственных действий [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Меремьянина Ольга Валерьевна. – Красноярск, 2008. – 22 с.

221. Отаров, Л.Л. Использование доказательств в процессуальных решениях по уголовным делам [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Отаров Алим Арсенович. – Ростов-на-Дону, 2007. – 29 с.

222. Пилявец, С.В. Современные проблемы проведения проверки показаний на месте: уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Пилявец Светлана Витальевна. – Калининград, 2004. – 17 с.

223. Пилявец, С.В. Современные проблемы проведения проверки показаний на месте: Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Пилявец Светлана Витальевна. – Калининград, 2004. – 183 с.

224. Савельева, М.В. Теоретические и практические основы использования фактора внезапности в уголовном судопроизводстве [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Савельева Марина Владимировна. – Саратов, 2003. – 24 с.

225. Чаднова, И.В. Проверка и уточнение показаний на месте [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Чаднова Ирина Владимировна. – Томск, 2003. – 203 с.

226. Швец, С.В. Криминалистическая тактика следственных и судебных действий в условиях использования перевода [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12 / Швец Сергей Владимирович. – Краснодар, 2014. – 56 с.

227. Шурухнов, Н.Г. Предварительная проверка заявлений и сообщений о преступлениях в стадии возбуждения уголовного дела (процессуальные и организационные вопросы) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Шурухнов Николай Григорьевич. – М., 1982. – 162 с.

V. Захираҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетӣ:

228. Кодекси муурофиавии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/content/кодекси-муурофиавии-ҷиноятӣи-ҷумҳурии-тоҷикистон> (санаи муруҷиат: 01.07.2023).

229. Кодексҳои муурофияи ҷиноятӣ собиқ давлатҳои ИҶШС [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: [http:// ips. pravo.gov.ru/? docbody=&prevDoc =102057468&backlink=1&&nd=102010093](http://ips.pravo.gov.ru/?docbody=&prevDoc=102057468&backlink=1&&nd=102010093) (санаи мууроҷиат: 22.09.2022).

230. Кодекси муурофияи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Қирғизистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/205084> (санаи мууроҷиат: 20.04.2023).

231. Кодекси муурофиявии ҷиноятӣ ҶШС Украина [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://pravo.by/ImgPravo/pdf/UPK_BSSR_1960.pdf (санаи мууроҷиат: 15.05.2023).

232. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/13739> (санаи мууроҷиат: 25.05.2023).

233. Рыжаков, А.П. Проверка показаний на месте. Комментарий к ст. 194 УПК РФ / А.П. Рыжаков / Подготовлен для Системы КонсультантПлюс. Версия 4000.11.10 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.consultant.ru> (санаи мууроҷиат: 12.12.2023).

234. Уханова, Н.В. Организация и производство проверки показаний на месте / Н.В. Уханова / Подготовлен для системы КонсультантПлюс [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.consultant.ru> (санаи мууроҷиат: 03.05.2022).

VI. Маводҳои таҷрибаи судӣ ва омор:

235. Ҷамъбасти таҷрибаи судӣ вобаста ба парвандаҳои ҷиноятӣ, ки бо (моддаи 104 К Ҷ ва 207 КМҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон) тафтиши судӣ аз тарафи судҳои ноҳияҳои шаҳри Душанбе дар солҳои 2013 то 2023 баррасӣ гардидаанд [Матн]// Бойгонии суди ш. Душанбе, 2013-2023 сол. Бойгони суди ш. Душанбе.

236. Судебная практика Верховного Суда ИЧШС [Текст] / Определения коллегий Верховного Суда ИЧШС по уголовным делам. – М., 1951. – №1. – 47 [1] с.

237. Парвандаи ҷиноятӣ №1-16/22; №1-25/22 // н. Фирдавсии ш. Душанбе.

ФЕҲРИСТИ

ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъбири расидаанд:

[1-М]. Аҳмадзода, М.С. Криминалистическая тактика проверки показаний на месте [Текст] / М.С. Аҳмадзода // Государствоведение и права человека. – 2021. – №2 (22). – С. 239-245; ISSN 2414 9217.

[2-М]. Аҳмадзода, М.С. Бақайдгирии натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса: ҷанбаҳои муҳофизатӣ-ҷиноятӣ ва криминалистика [Матн] / М.С. Аҳмадзода // Қонунгузорӣ. – 2023. – №2 (50). – С. 165-169; ISSN 2410-2903.

[3-М]. Назаров, А.Қ., Аҳмадзода, М.С. Натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз рӯи парвандаи ҷинояти одамкушӣ [Матн] / А.Қ. Назаров, М.С. Аҳмадзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). – 2023. – №3 (59). – С. 81-87; ISSN 2412-141X.

[4-М]. Аҳмадзода, М.С. Усулҳои тактикаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ [Матн] / М.С. Аҳмадзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). – 2023. – №3 (59). – С. 148-155; ISSN 2412-141X.

[5-М]. Аҳмадзода, М.С. Инкишофи тактикаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар назарияи илми криминалистика [Матн] / М.С. Аҳмадзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №8. – С. 276-283; ISSN 2413-5151.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷойи шудаанд:

[6-М]. Аҳмадзода, М.С. Мафҳуми ҳамоҷиҳои тафтишӣ дар муҳофизатӣ-ҷиноятӣ [Матн] / М.С. Аҳмадзода // Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Тоҷикон дар оинаи таърих», бахшида ба 115-солагии

академики АИ ИҶШС Б. Гафуров» (27 октябри соли 2023). – Душанбе, 2023. –
С. 40-43.